

**Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav českých dějin**

**Diplomová práce
Radana Sušilová**

**Židé v poválečném Československu
The Jews of Czechoslovakia after WWII**

2011

PhDr. Jan Randák, PhD.

Poděkování: Chtěla bych poděkovat PhDr. Janu Randákovi, Ph.D, za velmi trpělivé vedení mé diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31.7.2011

ABSTRAKT

Diplomová práce Židé v poválečném Československu se zabývá situací českých a moravských Židů po druhé světové válce. Práce se zaměřuje na Židy, osvobozené v koncentračních táborech, na průběh jejich repatriace do vlasti a problémy s jejich adaptací do společnosti v poválečném Československu. Práce sleduje fungování československých repatriačních orgánů a zahraničních židovských institucí, které pomáhaly Židům s návratem do společnosti. Hlavní jádro práce spočívá v popsání rozporů mezi židovskými obcemi a českými úřady, ke kterým docházelo v průběhu návratu Židů a jejich začlenění do společnosti. V neposlední řadě se také zabývá Židy původem z Podkarpatské Rusi a Židy německými, jejichž podmínky byly mnohem horší.

KLÍČOVÁ SLOVA

Žid, druhá světová válka, koncentrační tábory, Terezín, Bergen-Belsen, Mauthausen, osvobození, repatriace, adaptace, občanské právo, němečtí Židé, Ministerstvo ochrany práce a sociální péče, Repatriační odbor, Joint, World Jewish Congress, ministerstvo vnitra, Podkarpatská Rus.

SUMMARY

The thesis Jews in Czechoslovakia after WWII deals with the situation of the Czech and Moravian Jews after the WWII. It looks into the problems of the Jews liberated in the concentration camps and their process of repatriation and the problems, which were connected with their's adaptation to the society in Czechoslovakia. It follows the work of the Czech repatriation authorities and foreign Jewish organizations, which helped the Jews to adapt into the Czechoslovakia society. The thesis puts emphasizes on the differences between the behavior of the Jewish community in Prague and the Czech bureaus, which were obvious in the period of the return of the Jews to Czechoslovakia after the WWII. It also deals with the situation of the Jews from Carpathian Ruthenia and the Jews with German nationality, whose conditions were much more difficult.

KEYWORDS

Jew, World War II, concentration camps, Terezin, Bergen-Belsen, Mauthausen, liberation, repatriation, adaptation, Jews with German nationality, Joint, World Jewish Congress, Repatriation Department, Carpathian Ruthenia, Interior Ministry

OBSAH

1 ÚVOD

1.1 STAV ZPRACOVÁNÍ TÉMATU A PRAMENNÁ ZÁKLADNA

1.1.1 Literatura

1.1.2 Archivní prameny

2 REPATRIACE

2.1 ČEŠTÍ ŽIDÉ PO SKONČENÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

2.2 OSVOBOZENÍ KONCENTRAČNÍCH TÁBORŮ

2.2.1 Osvobození a repatriace z Terezína

2.2.2 Čeští Židé v osvobozených koncentračních táborech na cizím území

2.3 ČESKOSLOVENSKÉ REPATRIAČNÍ ORGÁNY

2.3.1 Ministerstvo ochrany práce a sociální péče

2.4 PÉČE O REPATRIANTY PO NÁVRATU DO ČESKOSLOVENSKA

2.4.1 Registrace repatriantů

2.4.2 Záchytné karanténny stanice

2.4.3 Finanční podpory po návratu do Československa

2.4.4 Osobní dokumenty

2.4.5 Prohlášení za mrtva

3 SITUACE ŽIDŮ PO NÁVRATU DO ČSR

3.1 OBNOVENÍ ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE V PRAZE

3.2 OBNOVENÍ MIMOPRAŽSKÝCH ŽIDOVSKÝCH OBCÍ

3.3 PÉČE O ŽIDOVSKÉ REPATRIANTY ZE STRANY STÁTU A ŽIDOVSKÝCH INSTITUCÍ

3.3.1 American Jewish Joint Distribution Committee

3.3.2 World Jewish Congress

3.3.3. Péče o židovské sirotky

3.4 OČEKÁVÁNÍ PO NÁVRATU

3.5 PROBLÉMY ŽIDOVSKÝCH REPATRIANTŮ PO NÁVRATU DO ČSR

3.6 REFERÁT PRO ŽIDOVSKÉ ZÁLEŽITOSTI

3.7 MAJETKOVÁ SITUACE A PROBLÉM RESTITUCE

3.7.1 Národní správa Židovské rady starších

3.7.2 Terezínská podstata

4 NĚMEČTÍ ŽIDÉ A ŽIDÉ Z PODKARPATSKÉ RUSI

4.1 POSTAVENÍ OSOB ŽIDOVSKÉ NÁRODNOSTI

4.2 NĚMEČTÍ ŽIDÉ

4.2.1 Majetek Židů německé národnosti

4.3 ŽIDÉ Z PODKARPATSKÉ RUSI

4.3.1 Opční řízení Židů z Podkarpatské Rusi

4.3.2. Majetek podkarpatskoruských Židů

5 ZÁVĚR

PRAMENY A LITERATURA

PŘÍLOHY

1. ÚVOD

Ve své práci se věnuji Židům v poválečném Československu, jak ostatně napovídá i její název.¹ Je rozdělena na tři části. V první popisuji, čím si každý repatriant musel projít bezprostředně po osvobození koncentračního tábora, ve kterém se nacházel. Popisuji fungování československých repatriačních orgánů, průběh samotné repatriace a administrativní procedury, kterými museli židovští repatrianti projít. Druhá část je věnována prvním měsícům po válce; obnovování židovských obcí, adaptaci Židů do společnosti a jejich opětovnému přijetí. V této části se zaměřuji na instituci Rady židovských náboženských obcí a dalších organizací, které se soustředily na pomoc Židům. Ve třetí části se zabývám specifickou situací Židů z Podkarpatské Rusi a Židů, kteří se při sčítání lidu v roce 1930 hlásili k německé či židovské národnosti. Situace, ve které se po válce nacházeli, byla natolik komplikovaná, že jejich adaptace do společnosti trvala mnohem déle, než tomu bylo u Židů českých.

Situace na Slovensku byla v průběhu války i po ní natolik odlišná, že by se jí bylo zapotřebí věnovat samostatně. Proto ji ve své práci vynechávám.

V průběhu druhé světové války se čeští Židé ocitli vlivem událostí v různých částech Evropy a pouze malá část zůstala na území protektorátu. Někteří odešli ještě před okupací, když cítili nebezpečí. Často se jednalo o Židy z pohraničí. Dokonce i začátkem okupace se některým podařilo uprchnout. Mnozí se rozhodli vstoupit do zahraničních armád na východě či západě. Ti, kteří zůstali, byli postupem času posláni do koncentračních táborů, kde většina z nich zahynula. Přežil přibližně každý desátý. Po válce se vrátila jen malá část těch, kteří emigrovali před válkou. Byli to převážně Židé německé národnosti pocházející z pohraničí, kteří tušili problémy, kterým by jim jejich národnost v Československu přinesla. Židé přeživší válku v koncentračních táborech či v armádě většinou toužili po návratu. Často si nebyli schopni představit, nakolik se česká společnost

---

¹ Ve slově Žid budu v celé práci, vyjma citací z dobových dokumentů, používat velké počáteční písmeno. Vzhledem k zaměření práce chápu pojem Žid ve smyslu národnostním a nikoliv jako příslušníka náboženského společenství.

během války změnila. Proto je potíže, které je doma čekaly, zaskočily. Setkali se zde s rozdělováním na politické a nepochitické vězně, s lhostejností a mnohdy i s antisemitskými výpady ze strany svých spoluobčanů. Nejhorší byla situace německých Židů. Těm byla dávana za vinu jejich údajná předválečná germanizace. Na většinu Židů doma nikdo nečekal a především s jejich návratem nikdo nepočítal. Lidé, u kterých měli schovaný majetek, je často pokládali za mrtvé.

Z pohledu nezávislého pozorovatele by se mohlo zdát, že židé měli podmínky zcela totožné s jinými repatrianty a že o ně bylo postaráno dostatečně. Sami Židé ovšem vnímali svou situaci obráceně a ona rovnakost byla častým důvodem ke stížnostem. Přesto chování úřadů či jednotlivé vyhlášky rozhodně nelze označit za antisemitské, v případě ústrků se jednalo spíše o selhání jednotlivců. Obnovená pražská židovská obec se také snažila s úřady co nejvíce komunikovat.

V této práci se zaměřuji především na to, jak svůj návrat vnímali Židé sami. Je patrné, že si česká společnost dostatečně neuvědomovala, jak odlišná je židovská zkušenost. Češi byli také často skrytě poznamenáni nacistickou ideologií a objevoval se u nich rasismus ve spojení s falešným vlastenectvím a nacionalismem. Oproti tomu zde ovšem působilo množství židovských zahraničních organizací, které se vracejícím snažily zajistit vhodné podmínky k životu, pomoci se sháněním dokumentů i s nedostatkem finančních prostředků. I ty se mohly stát terčem závidi, protože narozdíl od organizací typu UNRRA či Červeného kříže nebyla jejich pomoc určena všem, ale výhradně Židům.

Cílem mé práce je upozornit na období, které je nezaslouženě na okraji pozornosti, leží ve stínu hrůz koncentračních táborů. Ti, kteří přežili, se ještě museli vrátit a tento návrat do života byl často stejně obtížný ve světle všeho, čím si již prošli.

1.1 STAV ZPRACOVÁNÍ TÉMATU A PRAMENNÁ ZÁKLADNA

1.1.1 Literatura

V posledních deseti letech se zájem historiků začíná soustřeďovat na problematiku Židů v poválečném Československu. Vůbec první studií o situaci českých a moravských Židů po válce byl článek Kurta Wehleho, prvního tajemníka poválečné Židovské obce v Praze, uveřejněný v *The Jews of Czechoslovakia* v roce 1984.² Článek se soustřeďuje zejména na situace bezprostředně po osobození a na obnovování židovské pospolitosti v českých zemích. Wehle ve svém článku postihl všechny hlavní problémy, se kterými se Židé po druhé světové válce až do přelomového roku 1948 potýkali. V článku se rovněž zmiňuje o těžkostech Židů německé národnosti a o Židech původem z Podkarpatské Rusi. Obdobný článek věnující se ovšem Židům na Slovensku sepsal Yeshayahu Jelinek. Uveřejněn byl ve stejné publikaci.³

Poválečnými židovskými dějinami se také věnovaly Helena Krejčová, Šárka Nepalová a Jana Svobodová ze Židovského oddělení Ústavu Soudobých dějin. Helena Krejčová se ve svých článcích zaměřuje především na antisemitismus a jeho dopad na židovskou komunitu.⁴ Šárka Nepalová se ve své studii pro Terezínské studie a dokumenty zabývala převážně problematikou vrácení majetku a restituce.⁵

Dalším z autorů, který se zaměřuje na poválečné dějiny židovské komunity, je Petr Sedlák. V článku uveřejněném v Terezínských studiích a dokumentech se snažil postihnout skupiny navrátilých se Židů do Československa a přesně určit počet židovského obyvatelstva v ČSR po

---

2 Wehle, Kurt, *The Jews in Bohemia and Moravia 1945-1948*, in: *The Jews of Czechoslovakia*, Vol III, New York-Philadelphia 1984, s. 499 – 530.

3 Jelinek, Yeshayahu, *The Jews in Slovakia 1945-1949*, in: *The Jews of Czechoslovakia*, Vol III, New York-Philadelphia 1984, s.531-550.

4 Krejčová, Helena, *Židovská očekávání a zklamání po roce 1945*, in: *Češi a Němci: Ztracené dějiny?* Praha 1997, s. 65-77; *K některým problémům židovské menšiny a a českého antisemitismu po roce 1945*, in: *Židé v české a polské občanské společnosti*, Praha 1999, s. 65-77; Krejčová Helena-Hyndráková, Anna, *Postoj Čechů k Židům*, in: *Soudobé dějiny* 4/1995, s. 578-605.

5 Nepalová, Šárka, *Židovská menšina v Čechách a na Moravě v letech 1945-1948*, in: *Terezínské studie a dokumenty* 1999, Praha 1999, s. 314-337.

osvobození.⁶ Tématu Židů v poválečném období se věnoval i ve své disertační práci Poté, obhájené na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. V disertační práci se zabývá především přístupem českých úřadů k Židům od osvobození do roku 1953.⁷

V diplomové práci se dějinami poválečné židovské komunity věnovala Monika Hanková. Práce je časově vymezena roky 1945-1956 a v části práce autorka zpracovává metodou oral history rozhovory s přeživšími šoa.⁸

V neposlední řadě je třeba také jmenovat článek Petra Broda uveřejněný ve sborníku Židé v novodobých dějinách. Brod v něm komplexně postihuje dějiny českých a moravských Židů po osvobození až do osmdesátých let.⁹ Další studií, která se zabývá tématem Židů v Československu od osvobození až do současnosti, je kniha Aleny Heitlingerové Ve stínu holocaustu a komunismu.¹⁰

O období návratu Židů do Československa z koncentračních táborů, emigraci či zahraničních armádách a otázce repatriace, která je stěžejní v mé práci, existuje prací jen velmi málo. Osvobození a repatriaci z Terezína popsal v článku pro Tereziánské listy Vojtěch Blodig.¹¹ Stejnému tématu věnovala svůj článek i Miroslava Benešová.¹² Christa Schikorra se pokusila popsat návrat a adaptaci židovských reemigrantek v československé společnosti. Článek vycházel především ze vzpomínek přeživších žen a soustředoval se na repatriaci a materiální, sociální a pracovní situaci po návratu.¹³

Otázkou dvou nejvíce problematických skupin židovské menšiny v Československu, Židů německých a Židů z Podkarpatské Rusi, se zabývali pouze dva autoři. Problematiku Židů původem z Podkarpatské Rusi popsal Jaroslav Vaculík ve svém článku a knize Poválečná reemigrace a

6 Sedlák, Petr, Židé v Českých zemích 1945-1949, in: Tereziánské studie a dokumenty 2008, Praha 2008, str. 13 – 45.

7 Sedlák, Petr, Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce, Disertační práce (FF MU), Brno 2008.

8 Hanková, Monika, Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956), Diplomová práce, FF UK, Praha 2006.

9 Brod, Petr, Židé v poválečném Československu, in: Židé v novodobých dějinách, Praha 1997, s. 147-162.

10 Heitlingerová, Alena, Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští Židé po roce 1945, Praha 2007.

11 Blodig, Vojtěch, Poslední dny války, první dny míru. Terezín v roce osvobození, in: Tereziánské listy č. 23/1995, Ústí nad Labem 1995, s. 7 – 28.

12 Benešová, Miroslava, Situace v Terezíně po skončení války, in: Tereziánské listy č. 18, Památník Terezín 1990, s. 7-30.

13 Schikorra, Christa, Návrat do nově se ustavující se společnosti. Židovské reemigrantky v Československu v letech 1945-1948, in: Tereziánské studie a dokumenty 2004, Praha 2004, s. 243-270.

usídlování zahraničních krajanů.¹⁴ Tomáš Staněk se zase snažil postihnout problematiku Židů německé národnosti.¹⁵

1.1.2 Archivní prameny

Co se týče pramenů a archivních dokumentů, jedním z klíčových materiálů pro mou práci byl fond Ministerstva ochrany práce a sociální péče – repatriace uložený v Národním archivu v Praze. Ve fondu jsou zachovány zápisy z porad Repatriačního odboru, úřední oznámení, smlouvy se zahraničními státy ve věcech repatriace zavlčených občanů, korespondence s organizacemi zodpovědnými za průběh repatriace a s dobrovolnými organizacemi, které měly repatrianty na starost po návratu. Zároveň je v něm částečně dochována i korespondence s Radou židovských náboženských obcí a Židovskou obcí v Praze. Repatriační odbor rozhodoval ve všech záležitostech týkajících se repatriace, stejně jako ve věci správy židovského majetku a následné restituce. Samotný fond Ministerstva ochrany práce a sociální péče 1945-1951 obsahuje materiály k tzv. Terezínské podstatě a Národní správě Židovské rady starších. Ministerstvo školství a osvěty, jehož fond je rovněž uložen v Národním archivu, spravovalo veškeré administrativní záležitosti židovských náboženských obcí.

Pro osvobození koncentračních táborů a repatriaci bývalých vězňů jsem využila archiv Památníku Terezín a archiv Oddělení pro dějiny šoa Židovského muzea v Praze. Zde jsem čerpala ze sbírek Terezín a Dokumenty perzekuce. Ve sbírkách jsou zachovány dopisy, které psali osvobození vězni v koncentračních táborech svým známým. Z dopisů lze do značné míry přiblížit situaci v osvobozených táborech a pocity vězňů čekajících na repatriaci. Ze sbírky Rozhovory s pamětníky šoa, která je rovněž součástí archivu Židovského muzea, vycházím jen minimálně.

---

14 Vaculík, Jaroslav, Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti pro československé státní občanství v letech 1945 – 1947, in: Akce Nisko v historii konečného řešení židovské otázky, Ostrava 1995, str. 292-300; Vaculík, Jaroslav, Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, Brno 2002.

15 Staněk, Tomáš, Němečtí Židé v Československu 1945-1948, in: Dějiny a současnost 5/1991, s. 42-46.

Rozhovory byly primárně zaměřeny na období perzekuce za druhé světové války. Repatriaci a návratu do Československa se podrobně nevěnuji.

Fond, ze kterého ve své práci čerpám nejvíce, je fond Židovské organizace, uložen v Archivu Ministerstva vnitra. Ve fondu je uložena veškerá úřední korespondence prvního předsedy Rady židovských náboženských obcí Arnošta Frischera. Jedná se o různá memoranda a stížnosti zasílané na jednotlivá ministerstva, korespondence se zahraničními židovskými organizacemi, projevy z jeho válečného působení v Londýně a další.

V archivu Kanceláře prezidenta republiky se nachází jen několik relevantních dopisů psaných většinou Arnoštem Frischerem prezidentské kanceláři a několik reakcí českého obyvatelstva na navrátilí se Židy.

Cenným materiálem je periodikum Věstník židovských náboženských obcí, který vycházel od září 1945 pravidelně každý měsíc. Od roku 1947 byl vydáván dvakrát do měsíce. Věstník reflektoval veškeré domácí i zahraniční události týkající se Židů. Reflektoval také veškeré vládní nařízení ohledně židovských záležitostí, projevy antisemitismu v tisku apod.

2. REPATRIACE

2.1 ČEŠTÍ ŽIDÉ PO SKONČENÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Ke konci války se čeští a moravští Židé nacházeli na různých místech Evropy. Někteří přečkali válku v emigraci, jiní na válečných bojištích a nemnohým se podařilo přežít nacistické věznice, koncentrační tábory a pochody smrti. Většina emigrantů a část těch, kteří sloužili ve spojeneckých armádách, se zpět do vlasti už nevrátila. Důvody, které vedly k rozhodnutí do Československa se nevrátit, byly různé: obavy vzbuzoval nový lidovědemokratický režim, zprávy o potížích s navrácením majetku, zvěsti o zbavení Židů národnostních práv. Averse vůči všemu německému, která převládla v české společnosti po skončení války, v konečném důsledku postihovala i německy mluvící Židy, kteří před válkou v pohraničních oblastech patřili k sociálně dobře situovaným vrstvám a představovali podstatnou a nejstarší část emigrantů. Svou roli hrály i psychologické důvody provázející odhalení hrůz nacistické vyhlazovací mašinérie, zpretrhání osobních svazků s rodinami, které zůstaly na okupovaném území, adaptace emigrantů v novém prostředí atd.¹⁶

Obzvlášť svízelná situace byla Židů, kteří se po skončení války nacházeli v osvobozených koncentračních táborech. Po několikaletém věznění a válečných útrap toužili po svobodě a usilovali o co nejrychlější návrat domů. Repatriace zavlčených osob probíhala, ale velmi pomalu. Mnoho Židů nebylo natolik trpělivých a navzdory velmi špatným dopravním podmínkám se raději rozhodli pro návrat na "vlastní pěst". Přesto tisíce českých Židů často i týdny po osvobození zůstávalo na místech bývalých koncentračních táborů a čekaly na příjezd kompetentních orgánů, které měly zajistit jejich repatriaci do vlasti. Situace Židů osvobozených v nacistických táborech také nebyla všude stejná. Židé, kteří byli osvobozeni přímo v Terezíně, čekali na návrat domů v

---

16 Sedlák, Petr, Židé v českých zemích v letech 1945-1949, in: Terezínské studie a dokumenty 2008, Praha 2008, s. 16.

mnohem příznivějších podmínkách. Nacházeli se na českém území, vyjma nemocných tyfem byla většina v uspokojivém stavu, měli neomezený poštovní styk a byli mnohem lépe spraveni o událostech doma. Díky tomu Židé v Terezíně byli také informováni o osudu svých příbuzných dříve než v jiných táborech. Zatímco navrativší se z cizích území zjišťovali informace o svých rodinách a známých až po návratu do Československa, bývalí terezínští vězni se vraceli s vědomím ztráty příbuzných.. Situaci po osvobození v Terezíně popisovala v dopise A.P., po zjištění, že celá její rodina zahynula: *"Z celé mé rodiny není žádný na životě (měla jsem matku a čtyři sourozence), můj muž mně zde 6. července, tedy před třemi týdny zemřel, a já nemám ani děti ani jiné příbuzné. Jsem sama jako kůl v plotě a obávám se, že to nevydržím. Jsem omrzelá životem, když ten osud je tak krutý a neúprosný ke mně. 6. srpna nechám urnu s manželovým popelem ve Strašnicích pohřbít a za tím účelem přijedu do Prahy. Co pak se mnou bude, věru ještě nevím. Vedoucí mého oddělení radí, abych zde zůstala na likvidaci, ale já nevím, co učiním."*¹⁷

V koncentračních táborech na území Německa byly podmínky mnohem horší. V táborech se nacházely desítky tisíc bývalých vězňů, kteří potřebovali okamžitou zdravotní péči. Třebaže i v Terezíně lidé po osvobození umírali (viz níže), počet lidí zemřelých v osvobozených koncentračních táborech na západě byl několikanásobně vyšší.

O počtu českých Židů osvobozených v koncentračních táborech a na pochodech smrti se prameny a autoři vyjadřují různě. Nejhuře na tom byli ti, kteří byli z Terezína dále deportováni na východ. Selekcí, otrockou práci, hlad a v neposlední řadě pochody smrti přežilo jen něco přes tři a půl tisíce českých Židů.¹⁸ Přímo v Terezíně bylo při osvobození registrováno 6875 protektorátních Židů.¹⁹ Podle zprávy československé repatriační komise z léta 1945 ze Židů deportovaných z Terezína přežilo 3097 osob a dalších 274, kteří byli transportováni prvními transporty do Lodže a Minsku.²⁰

17 Archiv Oddělení pro dějiny šoa Židovského muzea v Praze (dále jen AŽMP), sbírka Terezín, inv. č. 327, Dopis A.P. z 26. července 1945 z Terezína.

18 Adler, H.G., Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství, Díl 1.- dějiny, Praha 2006, s. 94.

19 Schmidtová-Hartmannová, Eva, Ztráty československého židovského obyvatelstva 1938 – 1945, in: Osud Židů v protektorátu 1939 – 1945, Praha 1991, s. 95.

20 Sedlák, Petr, Židé v českých zemích v letech 1945 – 1949, s.18.

Významnou složku navrátilých se Židů tvořili příslušníci československé zahraniční armády, u kterých je jejich přibližný počet v poválečném Československu odhadován na dva tisíce osob.²¹ Asi tři tisíce Židů, většinou míšenců či ze smíšených manželství, deportováno nebylo. Další kategorií nedeportovaných Židů byly tzv. ponorky. Ti zmizeli z evidence a žili buď v úkrytu nebo s padělanými árijskými doklady.²²

Evidenční oddělení Rady Židovských náboženských obcí (viz dále) rozlišovalo tyto skupiny Židů v poválečné ČSR: repatrianti z vazby, repatrianti z východních transportů, repatrianti z Terezína, repatrianti z AE transportů, repatrianti podkarpatští – optanti, repatrianti z armády, repatrianti z transportů do Niska, repatrianti ze svobodné ciziny a nedeportovaní.²³

---

21 Sedlák, Petr, Židé v českých zemích v letech 1945 – 1949, s. 19.

22 Rothkirchenová, Livie, Osud Židů v protektorátu 1939 – 1945, in: Osud Židů v protektorátu 1939 – 1945, Praha 1991, s. 60.

23 Věstník Židovské obce náboženské v Praze (dále jen VŽON), VIII/3, 30.3.1946, Pojem "B" Židů, s. 22.

2.2 OSVOBOZENÍ KONCENTRAČNÍCH TÁBORŮ

S osvobozením koncentračních táborů vyvstal před spojeneckými armádami úkol zajistit bývalé vězně a poskytnout jim potřebnou lékařskou péči. V táborech se nacházely tisíce vězňů různých národností, z různých evropských států. Mnoho z nich bylo ve velmi zbídačeném stavu. Tisíce bývalých vězňů zahynulo bezprostředně po osvobození. Lidé většinou umírali na následky nemocí, vyhladovění a absolutního fyzického vyčerpání. Pro mnohé se stala osudnou normální potrava, kterou jejich těla po několikaletém hladovění nebyla schopna přijmout. Bylo zapotřebí se co nejrychleji postarat o zajištění lékařské péče, o zásobování a v rámci mezinárodních smluv zajistit příjezd repatriačních misí jednotlivých zemí, které by převzaly péči o své státní příslušníky. V některých případech se spojenecké armády samy postaraly o repatriaci osvobozených vězňů. Činili tak zejména Američané, kteří vlastními prostředky prováděli odsun zavlčených osob do jejich vlasti.

Přestože Rudá armáda osvobodila mnohem více táborů než spojenecké armády na západě, nejvíce vězňů bylo osvobozeno právě v táborech na území Německa. S postupující Rudou armádou totiž Němci evakuovali vězně a organizovali tzv. pochody smrti, kterými vězně přesouvali do táborů na západě. Proto největší starost o zajištění osvobozených táborů připadla právě spojeneckým armádám. Do konce srpna 1945 bylo repatriováno téměř 90% bývalých vězňů koncentračních a pracovních táborů. Zbýlých 10%, většinou Židů, odmítlo návrat do své vlasti a čekalo na možnost emigrace.²⁴ Židé, kteří takto odmítli repatriaci, pocházeli většinou z Polska a východních území. Po osvobození se přesouvali do táborů pro tzv. displaced persons, kde v čekání na možnost další emigrace setrvali i několik let.²⁵ Českých Židů, kteří nechtěli být repatriováni,

---

24 Více viz Bridgman, John, *The End of the Holocaust. The Liberation of the camps*, Portland 1990; Bauer, Jehuda, *The Initial Organization Of Holocaust survivors*, in *Yad Vashem studies*, volume III.; Rothkirchen, Livie, *The Final Solution in its last Stages*, in: *yad Vashem Studies*, Volume VIII.

25 K problému tzv. Displaced persons a DP táborů viz např. Warhaftig, Zoran, *Uprooted*, New Yourk 1946; *Überlebt und unterwegs. Jüdische Displaced Persons im Nachkriegsdeutschland*, Fritz Bauer Institut, Frankfurt/Main 1997.

bylo velmi málo. Všichni očekávali, že obnovené Československo bude pokračovat cestou První republiky v duchu demokratických masarykovských idejí. Židé byli přesvědčeni, že i přes možnou ztrátu většiny příbuzných se budou schopni opět začlenit do společnosti, získat zpět své dřívější postavení a majetek a navázat na svůj předválečný život.

2.2.1 Osvobození a repatriace z Terezína

Terezínský koncentrační tábor byl osvobozen jako jeden z posledních. Zřízen byl (Velká pevnost) v listopadu 1941 původně jako průchozí tábor pro Židy z protektorátu. Postupně do něj však byli hromadně deportováni také Židé z Říše, Nizozemí, Dánska, Maďarska a Slovenska. Po dobu existence tábora jím prošlo přes 144 000 Židů, z nichž většina byla poslána do táborů ve východní Evropě.²⁶ V Terezíně se po válce nacházelo nejvíce přeživších českých Židů a zároveň se Terezín stal cílovou stanicí mnoha evakuačních transportů a pochodů smrti. V Terezíně se tak ke konci války nacházely osoby z více než třiceti různých států a po osvobození zde působily i cizí repatriční orgány, které v rámci vzájemných smluv s ČSR prováděly odsun a repatriaci svých občanů.²⁷ Na příkladu Terezína tak lze demonstrovat, jakým způsobem repatriční komise postupovaly.

Osvobození Terezína

Terezín byl osvobozen 8. května 1945 vojsky I. Ukrajinského frontu. V době osvobození se ve Velké pevnosti nacházelo 32977 vězňů.²⁸ Byli to jednak Židé, které Němci z Terezína nedeportovali žádným z východních transportů, a dále vězni z tzv. evakuačních transportů. Evakuačními transporty přijížděli do Terezína vězni z koncentračních táborů likvidovaných před blížící se frontou. První takový transport dorazil do Terezína 20. dubna 1945. Celkem přijelo evakuačními transporty přes čtrnáct tisíc lidí.²⁹ Tito lidé přijížděli ve velmi zuboženém stavu,

---

26 Zde se údaje o celkovém počtu lidí deportovaných do Terezína liší, H.G. Adler uvádí, že do Terezína bylo deportováno nebo zde narodilo 141162 osob, přičemž v táboře pobývalo až 154 200 osob. Adler, H.G., Terezín 1941-1945, s. 77-

27 K počtu cizích státních příslušníků v Terezíně po osvobození viz. Lagus, Karel – Polák, Josef, Město za mřížemi, Praha 1996 nebo Adler, H.G., Adler, H.G., Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství, s.68-94.

28 Databáze Terezín Digital Resource Center.

29 Blodig, Vojtěch, Poslední dny války, první dny míru. Terezín v roce osvobození, in: Terezínské listy č. 23/1995, Ústí nad Labem 1995, s. 7 – 28.

většinou silně zavšivení, mnohdy po několika týdnech cesty bez jídla. V transportech bylo mnoho mrtvých a umírajících a objevovaly se známky kanibalismu.³⁰ Těmito transporty byly do Terezína zavlečeny ve velké míře infekční choroby, především však skvrnitý tyfus, který se rychle rozšířil v Malé i Velké pevnosti. Tyfová epidemie, jež se brzy začala šířit i mezi původní terezínské vězně, nejenže zpomalila repatriaci vězňů, ale dokonce ji na nějaký čas úplně zastavila. Nejprve přibývalo třicet až čtyřicet nových onemocnění denně, ve dnech vrcholu epidemie to bylo až 120 nových případů v jeden den.

Ještě před samotným koncem války, 3. května 1945, zástupce Mezinárodního Červeného kříže Paul Dunant převzal oba terezínské tábory, tj. koncentrační tábor Terezín a věznicí v Malé pevnosti, pod ochranu Mezinárodního Červeného kříže. O den později bylo vydáno povolení ke vstupu České pomocné akce do Terezína (dále jen ČPA). Odbojový orgán České národní rady ustanovil zdravotně sociální komisi, jejímž šéfem byl i MUDr. Karel Raška, vedoucí epidemiolog ve Státním zdravotním ústavu. Stal se také velitelem České pomocné akce pro Terezín.³¹ Její činnost se však soustředila zejména na nemocné v Malé pevnosti. Především ve Velké pevnosti nestačila výpomoc ČPA, a tak již 11. května dorazila sovětská zdravotní kolona. Bylo sem přesunuto kompletní vybavení pro pět armádních nemocnic s kapacitou 5000 lůžek, dále mobilní laboratoře, odvšivovací stanice včetně 53 vojenských lékařů, početného ošetrovatelského a pomocného personálu.³² *"Toužebně očekávané první tanky sovětské armády dorazily do Terezína 8. května krátce po deváté hodině večerní. S prvními sovětskými tanky jsme se rozjeli pro pomoc na sovětské velitelství do Prahy. /.../Pomoc jsme dostali. Díky sovětské pomoci se podařilo splnit daný úkol. Epidemie skvrnivky, již onemocnělo 5000 osob, byla úspěšně zvládnuta. Současně se zabránilo rozšíření skvrnivky a dalších nákaz do jiných oblastí..."*³³ Takto vzpomínal MUDr. Karel Raška na příjezd sovětské armády do Terezína. MUDr. Raška se u židovských vězňů Velké pevnosti moc

---

30 Blodig, Vojtěch, Poslední dny války, první dny míru. Terezín v roce osvobození, s. 9.

31 Benešová, Miroslava, Situace v Terezíně po skončení války, in: Terezínské listy 18/90, Ústí nad Labem 1990, s. 14.

32 Tamtéž, s. 15.

33 APT, K 9, sig. 351.

velké oblibě netěšil. Židé se cítili dotčení, že Česká pomocná akce se soustředí především na vězení politických vězňů v Malé Pevnosti, zatímco v kasematech terezínské Velké pevnosti denně umíraly desítky osob nemocných tyfem. Časté byly stížnosti, především na MUDr. Karla Rašku, který byl napadán pro svůj necitlivý postoj k Židům ve Velké pevnosti. Z vyhlášky psané MUDr. Raškou: *"Každý, kdo svým neodpovědným jednáním ohrožuje žádoucí chod zdravotnických opatření v infekční nemocnici č. 1 (Malá pevnost) a v nemocnici č. 2 (býv. Sudetské kasárny) a konečně v oblasti celého Terezína bude okamžitě dán do cel, kde jsou nemocní skvrnitým tyfem a dalšími nemocemi."*³⁴ Podle židovských vězňů Velké pevnosti ČPA zabírala všechn materiál, léky a zásilky Červeného kříže pro Malou pevnost. *"Ze strany České pomocné akce a Dr. Rašky byl osobně dělán předem rozdíl mezi židy a nežidy, počínání, které je neslučitelné s demokratickými principy nové Československé republiky. /.../ Nechceme samozřejmě v nejmenším snižovati obětavou činnost lékařů a sester České pomocné akce pro oběti Malé pevnosti; jsme ale toho názoru, že vedení pomocné akce uměle vrazila klín mezi oba koncentrační tábory Terezína a neposkytlo nemovným skvrnivkou v bývalém ghettě pomoc, kterou jim chtěla přiřknouti. /.../ Pomocné akce, organisované spontánně českým obyvatelstvem a okolí pro Terezín, byly výhradně dirigovány na Malou pevnost s nesprávným odůvodněním, že sídliště má nadbytek zásob. Vůbec celkový postoj dr. Rašky vůči židovskému sídlišti byl proti všemu očekávání nesen v duchu naprostého nezájmu. /.../ Při různých příležitostech a svých projevech dokumentoval pan dr. Raška absolutně záporný vztah k sídlišti, přičemž dělala zejména rozdíly mezi židy a ostatním obyvatelstvem."*³⁵ Do jaké míry se vedoucí lékaři České pomocné akce pouze snažili zamezit šíření nemocí mezi české obyvatelstvo a nakolik upřednostňovali politické vězně před židovskými z Velké pevnosti, zůstává otázkou. Sám MUDr. Raška se hájil tím, že Židé v ghettu byli velice nedisciplinovaní a ošetření vysokého počtu nemocných v ghettu bylo mimo kapacitu ČPA.

---

34 AŽMP, sbírka Terezín, inv.č. 330b, Vyhláška České pomocné akce.

35 Tamtéž, Zpráva o činnosti MUDr. Rašky.

8. května Paul Dunant zplnomocnil MUDr. Karla Rašku, aby mohl zastupovat MČK v Terezíně. Už 10. května převzala Terezín Rudá armáda a velitelem města byl jmenován major. M. A. Kuzmin. Vedení židovské samosprávy bylo předáno ing. Jiřímu Vogelovi. 11. května Česká národní rada zrušila ghetto Terezín s tím, že všechny internované osoby se musí řídit příkazy MUDr. Rašky jako pověřence České národní rady a MVČK. MUDr. Raška měl určit postup likvidace ghetta a jeho samosprávy tak, aby byl zaručen nerušený chod bývalého koncentračního tábora. Po osvobození dosáhly poměry v Terezíně katastrofálních rozměrů. Bývalí vězňové, navzdory stále se rozmáhající tyfové epidemii, nekontrolovaně opouštěli tábor, většinou bez lékařské prohlídky a řádného povolení k odchodu z města. Před vyhlášením karantény a uzavřením tábora dne 13. května byla propuštěna řada bývalých vězňů, většinou s československou státní příslušností. V období od konce dubna do 10. května odešlo z Terezína kolem tisíce bývalých vězňů. Od 10. května do vyhlášení karantény asi pět tisíc dalších. Byli většinou z tzv. smíšených manželství, vrátili se ke svým rodinám, nebo si pro ně přijeli jejich nežidovští partneři. Kolem tří tisíc jich opustilo tábor po povinné lékařské prohlídce, ostatní utekli bez ní. Tuto repatriaci jednotlivců prováděla sama ČPA. Lidé mohli odejít jen po důkladné lékařské prohlídce, při které od ČPA obdrželi potvrzení, že jsou bez příznaků infekčních chorob. V potvrzení také uváděli, zda osoba byla odvšivena. Musela se dále hlásit u úředního lékaře v místě nového pobytu třikrát po sobě v týdenních intervalech.³⁶ Oběžník ČPA ze dne 11. května uváděl, že osoby československé státní příslušnosti mohou odejít, pokud prokážou, že jsou schopny opustit Terezín během jednoho dne, a dodají potvrzení svého pracovního oddělení, že jich není nezbytně zapotřebí. Ve dnech 11. a 12. května tak byly vypraveny hromadné repatriační transporty příslušníků AE transportů, kteří se

---

³⁶ Blodig, Vojtěch, *Poslední dny války, první dny míru. Terezín v roce osvobození*, s. 18.

museli prokázat propustkou České pomocné akce.³⁷

Repatriováni zatím nemohli být ti, kterých bylo třeba k zachování chodu města. Jednalo se především o lékaře, ošetřovatelky, personál odvěšivovacích stanic, prádelen, kuchyní a podobně. Odcházeli až jako poslední. Kdo opustil svoje pracoviště bez dovolení, byl nejen zajištěn, ale jeho jméno s oznámením o porušení ukládané povinnosti předáno vládě příslušného státu. Zejména to platilo pro lékaře a ošetřující personál, ale i pro všechny, jejichž prací bylo zásobování zbylého obyvatelstva Terezína. Každá zdravá a práce schopná osoba byla povinna až do svého odchodu vykonávat přidělenou práci za stravu, byt a pokud se rozhodla zůstat i po zvládnutí tyfové epidemie, tak i za zpětně vyplácenou mzdu.³⁸

Kvůli množství nepovolených odchodů z města však zasáhla sovětská zdravotní služba a počínaje 13. květnem nařídila pro značné zavšivení a infekci skvrnitého tyfu čtrnáctidenní přísnou karanténu a tábor uzavřela. Repatriace proto nemohla být dokončena a její pokračování bylo odloženo na dobu, kdy ustoupí tyfová epidemie a nebude hrozit její rozšíření mimo Terezín. Pouze výjimečně služba povolila vypravit repatriační vlak na Slovensko, kterým odjelo 1213 osob. Jednalo se o skupinu zcela zdravou, kdy se MSPS zavázalo dodržet potřebná zdravotní opatření po příjezdu transportu do Bratislavy.³⁹

Česká repatriační mise a repatriace cizích státních příslušníků

Ještě v době nejpřísnější karantény bylo v Praze rozhodnuto zřídit Repatriační komisi pro koncentrační tábor Terezín. K jejímu ustavení došlo na meziministerské poradě, svolané 22. května Repatriačním odborem Ministerstva ochrany práce a sociální péče v Praze. Svou činnost v Terezíně zahájila 23. května, kdy byl vedoucím repatriační komise v Terezíně jmenován dr. Josef Laufer.

---

37 AE transporty byly vypravovány z Prahy začátkem roku 1945. Do Terezína jimi bylo deportováno 3654 osob, židovských partnerů z tzv. smíšených manželství.

38 APT, K10, sig. 370.

39 Tamtéž.

Komise měla ve spolupráci s místními sovětskými orgány identifikovat a registrovat repatrianty a vydávat jim repatriační a registrační průkazy. Až do jejich odsunu z Terezína jim poskytovala peněžité podpory, zajišťovala zásobování internovaných potravinami, poskytovala jim nezbytné ošacení a lékařský dohled. Sháněla prostředky k vypravení transportů a zajišťovala takové podmínky, aby transporty mohly být vůbec vypraveny. Záhy začala v Terezíně také působit francouzsko - belgická repatriační komise a American Joint Distribution Committee z Budapešti. Vedle těchto organizací ve městě působil velitel koncentračních táborů v Terezíně, který byl současně zástupcem oddělení pro repatriaci při vojenském sovětu I. Ukrajinské fronty, major Kuzmin. Jeho činnost spočívala ve spolupráci s repatriační komisí, v kontrole karantény, stavění stráží, kontrole skladů, zásobování a repatriaci sovětských příslušníků.⁴⁰

Samotná repatriace ale mohla být plošně zahájena až 28. května, po ústupu tyfové epidemie a ukončení přísné karantény. Prvořadým úkolem pro úspěšné zvládnutí epidemie a repatriaci bylo rychlé odvěšvení. Do provozu byla dána dvě nová odvěšivovací zařízení. **Nadále** byla epidemická opatření dodržována tak, že propuštění vězni se museli ještě v Terezíně podrobit přísné lékařské prohlídce a zajistit dezinfekci svých zavazadel. Po tomto datu byly nejdříve vypravovány transporty československých státních příslušníků a poté následovaly skupiny holandských, francouzských a belgických občanů, kteří byli odvezeni auty francouzské repatriační mise a dále auty, vlakem či letadlem do své vlasti. Zahraniční repatrianti se propouštěli pouze hromadně a jejich odjezd musel být prováděn jen prostřednictvím zmocněnců. Zmocněnec státu, do kterého transport směřoval, musel podepsat protokol. Prohlásil, že vládu svého státu informoval o epidemii v Terezíně. Musel se také zavázat, že budou zachována všechna preventivní opatření i po příjezdu transportu na místo.⁴¹ Před vybavením transportu bylo proto vždy nutno vyčkat na příjezd zmocněnce příslušné vlády či příslušné repatriační komise. Ve skupině holandských repatriantů byla asi třetina osob jiné než holandské národnosti. Jelikož však přijely z holandského internačního tábora Westerbork,

---

40 APT, K 10, sig. 370.

41 Tamtéž.

rozhodnutím holandské vlády jim bylo umožněno odjet do Holandska. Velká skupina repatriantů z Maďarska, Rumunska, Jugoslávie a Řecka, skládající se z velkého počtu dětí, starých a ležících nemocných, byla odvezena třemi velkými transporty za spolupráce zmocněnce American Joint Komitet v Budapešti, dr. Nathanem. V časovém rozpětí deseti dnů byla tato početná skupina, čítající asi pět tisíc pět set osob, registrována, opatřena prozatímními doklady. Každý jedinec opět musel projít lékařskou prohlídkou, jeho zavazadla byla odvšivena a dezinfikována. Repatriaci příslušníků SSSR provedlo Oddělení pro repatriaci I. Ukrajinské fronty, přičemž česká repatriační komise obstarala vagony a vybavila odjíždějící potravinovými balíčky.

Zvláštním problémem byla skupina repatriantů z Německa. Jednalo se především o staré a nemocné. Dopravní prostředky byly po porážce Německa prakticky nepoužitelné. Tito lidé čekali na zprávy o situaci v Německu, rozhodovali se mezi repatriací a emigrací. Přes ztíženou komunikaci se nakonec podařilo vyrozumět větší německá města, kolik jejich příslušníků se nachází v Terezíně. Výsledkem pak byly menší transporty po deseti až dvou stech lidech. Za pomoci velitelství okupačních armád v Německu poslala města pro své někdejší obyvatele automobily. V Terezíně pak zůstala skupina repatriantů z Berlína a z říšských území, která připadla Polsku a kam se repatrianti odmítli vrátit. Repatriační komise nakonec vypravila na své náklady vlak, který v srpnu 1945 odvezl 602 repatriantů do Berlína. Zvláštní vlak s 540 polskými Židy odjel 24.7. 1945 přes Plzeň do Deggendorfu u Mnichova. Tam je pak ještě následovala osmaosmdesátičlenná skupina, již rozhodnutá emigrovat do Palestiny. Zbylí repatrianti, většinou staří a nemocní, byli dopraveni do Plzně a dále odvezeni letecky.⁴²

Repatriace českých Židů z Terezína

Českoslovenští státní příslušníci byli propouštěni hromadně vlaky i jednotlivě s tím, že byli povinni dostavit se k opakovaným prohlídkám u úředního lékaře nejbližší jejich domovu. Všichni

---

42 APT, K 10, sig. 770.

úřední lékaři zdravotně – sociální komise Českého národního výboru byli o této povinnosti předem vyrozuměni. Správa Terezína žádala, aby se všichni, kdo by byli ochotni zůstat a pracovat v Terezíně i po skončení karantény, přihlásili u pracovního oddělení. Zpětně jim byla vyplácena mzda od 15. května podle stupně kvalifikovanosti. *"Likvidace Terezína a repatriace jeho osazenstva může být provedena jen tehdy a pokud možná malými oběťmi, když určitý stav spolupracovníků, který bude postupně odbouráván zůstane na svém pracovním místě. Zásadně je každý zdravý a práce schopný od 16 do 60 let povinný práci jemu uloženou až do svého odchodu z Terezína vykonávat za byt, stravu a jiné obvyklé požitky. Správa Terezína prosí však všechny spolupracovníky, kteří chtějí zůstat a pracovat zde i po ukončení karantény, nejméně však do 30.6.1945, aby se přihlásili u svých oddělení. /.../Přijatým spolupracovníkům bude se zpětnou účinností od 15.5.1945 vyplacena před jejich odjezdem z Terezína měsíční mzda..."*⁴³ Zaměstnancům zdravotnictví, kteří byli nejvíce ohroženi nákazou, a také nejvíce potřební, měli být vypláceny požitky podle nejvyšší možné kvalifikace.⁴⁴ Nejprve měly být odbaveni účastníci transportů AE 1 – AE 9 a poté ti z ostatních protektorátních transportů, podle pořadí, v jakém přicházely do Terezína. O zařazení do těchto repatriačních transportů mohli žádat pouze protektorátní příslušníci. Výjimky nebyly povolovány ani v případě, že osoba s jinou než protektorátní příslušností těmito transporty do Terezína přijela. A naopak měly být do transportu zařazeny osoby s protektorátní příslušností nehledě na to, z které země se do Terezína dostaly. Každý odjíždějící pacient po lékařské prohlídce obdržel registrační průkaz nebo potvrzení, že je repatriantem z Terezína, a případnou podporu.

Siroťci v Terezíně

Při repatriaci nastal problém s osiřelými dětmi a dětmi, které se v Terezíně ocitli bez rodičů. Jednalo se z velké části o děti polské a maďarské, které se dostaly do Terezína evakuačními

---

⁴³ APT, K 10, sig. 370.

⁴⁴ Tamtéž.

transporty. V Terezíně se jich nacházelo kolem čtyř set. Několik set jich bylo za pomoci židovských pomocných organizací převezeno do Anglie a později i do dalších zemí. Největší skupinou byl transport 283 sirotků, vypravený 16. srpna z Prahy do Windermere u Karlisle.⁴⁵

O rekonvalescenci dětí z Terezína a jiných koncentračních táborů se postaral Přemysl Pitter, který jako člen sociálně – zdravotní komise ČNR zajistil zámky v Olešovicích, Kamenici, Štíříně, Lojovicích a penzion v Ládví. V nich zřídil ozdravovny pro děti do šestnácti let. První děti odvezl z Terezína 22. května, tedy ještě v době, kdy v něm panovala přísná karanténa. Pittrova akce se nesoustředila pouze na židovské děti z koncentračních táborů, ale také na děti internovaných Němců a kolaborantů a na československé děti repatriované z Říše.⁴⁶ Židovské děti na Pitterových zámcích většinou zůstávaly pouze krátce, v průměru 2-3 měsíce. Už zde se většina starších dětí, pokud byly bez rodičů, připravovala na emigraci do Palestiny. Do zámků byli pravidelně vysíláni pracovníci sionistických organizací, kteří měli děti na emigraci připravit.

---

45 Blodig, Vojtěch, Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození, s. 20.

46 AŽMP, sbírka Dokumenty perzekuce, inv. č. 80, složka Přemysl Pitter. Více k činnosti Přemysla Pittra např: Pasák, Tomáš, Přemysl Pitter. Život pro druhé, Praha/Litomyšl 1997; Kosatík, Pavel, Sám proti zlu. Život Přemysla Pittra (1895 – 1976), Praha/Litomyšl 2009; Kohn, Pavel, Kolik naděje má smrt: židovské děti z poválečné akce "zámky" vzpomínají, Brno 2000; Fierzová, Olga, Dětské osudy z doby poválečné: záznamy ze záchranné akce přátel Miličova domu v Praze, Praha 1992.

2.2.2 Čeští Židé v osvobozených koncentračních táborech na cizím území

V koncentračních táborech bylo osvobozeno kolem 3300 českých Židů. Jak již bylo poposáno výše mnoho z nich se i několik týdnů potáceli na hranici smrti z důvodu nemoci, podvýživy a fyzického vyčerpání. V prvních dnech po osvobození tak mnoho vězňů zemřelo. Vojáci, kteří tábory osvobozovali, vězňům v dobrém úmyslu nabízeli své potraviny, ti je ovšem po několikaletém hladovění nebyli schopni strávit. Zvláště neopatrní byli britští vojáci, kteří např. vězňům v Bergen – Belsenu nabídli vepřové konzervy. Většina vězňů měla za sebou vysilující pochody smrti a evakuační transporty, od nichž se odvíjel i jejich zdravotní stav a prodlužovala se tak doba, kterou byli nuceni strávit v nemocnicích, než byli schopni repatriace. Na příjezd repatriačních orgánů museli čeští Židé zpravidla čekat několik týdnů. Taková situace byla hodně svízelná pro bývalé vězně, pro které další setrvávání na místech dřívějšího utrpení bylo nesnesitelné. Zároveň netušili, co se stalo s jejich příbuznými a co se děje doma. Byli odkázáni pouze na velmi špatné poštovní spojení. V některých táborech bylo k dispozici rozhlasové vysílání, ve kterém se pravidelně předčítaly seznamy osvobozených vězňů.

V koncentračním táboře Bergen – Belsen u města Celle bylo ze všech táborů na západě osvobozeno nejvíce českých Židů. Tábor Bergen – Belsen byl osvobozen britskou armádou 15. dubna 1945. Krátce před osvobozením se v Bergen – Belsen nacházelo kolem čtyřiceti tisíc Židů, což bylo něco mezi jednou třetinou a jednou polovinou všech Židů, kteří přežili nacistické vyhlazovací koncentrační tábory. Většina z nich do tábora přišla jen několik týdnů před osvobozením s evakuačními transporty a pochody smrti. To také odpovídalo jejich celkovému zdravotnímu stavu. Třináct tisíc jich krátce po osvobození zemřelo. Lidé umírali zejména na následky dlouhých útrap, celkového vyčerpání a skvrnitého tyfu, který se mezi vězni šířil hlavně z důvodu enormního zavšivení. Z českých Židů zde bylo osvobozeno 460 osob, převážně žen.⁴⁷

---

⁴⁷ Databáze Terezín Digital Resource Center.

Právě v Bergen – Belsen museli čeští Židé čekat na repatriaci velice dlouho. Českoslovenští repatriční důstojníci do tábora dorazili až ke konci května. Čekání na svou repatriaci z koncentračního tábora Bergen – Belsen popisovala E. M. v dopise adresovaném svým známým do ČSR z 1. července 1945 : *"Jsem v bývalém koncentračním táboře Bergen – Belsen u Hannoveru. Před třemi týdny jsem se vrátila z nemocnice. Měla jsem tyfus. Nyní jsem úplně zdráva a čekám na odjezd do Prahy. Nemohu se odsud dostat. Vlak nejede a auto přijede jen málokdy a pouze soukromě, pro koho si někdo z Prahy pošle. O rodičích a Heleně nemám ani ponětí, kde jsou. Byla jsem na práci v Hamburku. Rodina zůstala v Osvěčímě./.../Prosila bych Vás, kdyby Vám to bylo možné, abyste se na příslušném úřadě informovali o mojích rodičích a Heleně. Kdybyste se něco dověděli tak podejte jim i mně zprávu. Jsem již velmi netrpělivá a moc se těším do Prahy. Je to strašné, že zde musíme tak dlouho po válce sedět. Zbytečně zmeškám čas čekáním a nic neděláním."*⁴⁸ O situaci v osvobozeném koncentračním táboře Bergen – Belsen se zmiňuje také česká židovská lékařka ve svém dopise rodině do ČSR: *"To jediné, co se mně zde nelíbí, že mám veliký hlad. Vše co dostanem, je z konzerv: paštiky, maso, zelenina. Náš jídelní program je: ráno mléko (80% voda) a ½ krajíc bílého chleba s paštikou. V poledne polévka s pěti makaronek, potom tři malé brambory a 1 lžice maso, k tomu někdy 2 lžice zelenina. Potom ½ hrníček pudink (otruby v mléko vařeny, úplně hřidky), k svačině ½ krajíček chleba a s máslem a dva keksy s medem, čaj. Večeří: ½ krajíček chleba a 1 lžice bramborové kaše míchaná s paštikou."*⁴⁹ Časté byly i případy, kdy potřební, zejména lékaři, zůstávali v táborech déle z důvodu zajištění péče o nemocné. Taková situace postihla i českou lékařku E.W., která byla osvobozena rovněž v koncentračním táboře Bergen – Belsen, ale dále zůstávala v nemocnici v Celle: *" Já jsem ještě v nemocnici, také jsem měla skvrnitý tyf. Už se mně daří dobře, už chodím. Já se už tak těším do Prahy vůbec teď, když vím, že Vy jste tam. Přihlásila jsem se pro první transport, ale náš pan kapitán mě nechce vzít, že jsem lékařka, a že mě potřebuje pro pozdější transporty jako transportní lékařku. Ale teď už jsem*

---

48 AŽMP, Dokumenty perzekuce, inv. č. 78, Dopis E. M. z Bergen – Belsenu z 1. července 1945.

49 AŽMP, Dopis E.W. Z Bergen – Belsenu po osvobození rodině do Prahy.

trochu klidnější, tak je to čekání pro mě už lehčí./.../Zde je málo českých a žádné známy. Část odsud odvezli do Celle a ty už jsou prý doma. Lidé z nemocnic, které jsou slabé pojedou do Švédska. "50

Dalším táborem, ve kterém bylo po Bergen – Belsenu osvobozeno nejvíce českých Židů, byl Mauthausen. Mauthausen byl osvobozen americkou armádou dne 8.května 1945 jako poslední z táborů osvobozených západními spojenci a nacházelo se v něm 221 českých Židů.⁵¹ Čeští Židé v Mauthausenu čekali na repatriaci v průměru dva týdny. O jejich repatriaci se postarali Američané, kteří jim zajistili odvoz autobusy do Českých Budějovic.

Dalšími tábory, kde se po osvobození nacházel větší počet českých Židů, byly mimo jiné Buchenwald, Flossenbürg, Taucha, Sachsenhausen, Gross Rosen. Dalších několik set jich bylo osvobozeno přímo na pochodech smrti, mezi nimi i ti, kterým se během pochodu podařilo uprchnout.

---

50 AŽMP, Dokumenty perzekuce, Dopis E.W. Z Bergen – Belsenu po osvobození.

51 Databáze Terezín Digital Resource Center.

2.3 ČESKOSLOVENSKÉ REPATRIAČNÍ ORGÁNY

V osvobozené ČSR měl úkol repatriace a reemigrace na starosti Ústav pro péči o přestěhovalce (dále jen Ústav), který byl zřízen v rámci Repatriačního odboru Ministerstva ochrany práce a sociální péče v Praze. Jako instituce pomáhající bezprizorným fungoval už před válkou. Ústav pro péči o uprchlíky, jak se nejdříve nazýval, vznikl v listopadu roku 1938. Tehdy se dělil na 4 odbory: sociálně - zdravotní, usídlovací, vystěhovalecký a finanční. Svou péči věnoval převážně uprchlíkům ze zabraného československého pohraničí. Velice záhy se utvořil Výbor pro pomoc uprchlíkům. O židovské uprchlíky z pohraničí se staral také Sociální ústav náboženských obcí židovských Velké Prahy. Vystěhovalecký odbor Ústavu převzal i funkce dřívějšího oddělení Ministerstva pro mezinárodní politiku sociální a vystěhovalectví.⁵²

S blížícím se koncem války a s postupem sovětské armády a západních vojsk vyvstal nový problém - repatriace a reemigrace československých státních příslušníků. Otázka osob bez státní příslušnosti, tzv. Displaced Persons, byla již od vypuknutí války projednávána ve Spojenecké komisi odborníků pro repatriaci (tzv. Commission des experts au Repatriement) a od roku 1943 i v rámci organizace UNRRA.⁵³ Otázkou uprchlíků se také zabýval Intergovernmental committee on refugees (dále IGC) se sídlem v Londýně. Pod působnost IGC spadaly hlavně osoby bez státní příslušnosti a uprchlíci před fašistickým pronásledováním, nacházející se mimo svou vlast.⁵⁴ Československo v něm zastupoval dr. Jaroslav Císař z londýnského velvyslanectví. Krátce po skončení války byla jedna z poboček IGC zřízena i v Praze. Všechny tyto pomocné organizace shromažďovaly přicházející skupiny občanů osvobozených států, poskytovaly jim první pomoc a zdravotní péči, registrovaly je, zajistily nutnou finanční podporu a další.

52 Od 11. září 1940 byl jeho název změněn na Ústav pro péči o přestěhovalce při Ministerstvu sociální a zdravotní správy a v rámci reorganizace protektorátních ministerstev, kdy bylo zrušeno Ministerstvo sociální péče, přešel pod Ministerstvo vnitra, kde i nadále fungoval jako vnitřně samostatná složka.

53 Národní archiv v Praze (dále jen NA), Fond MPSP-R, karton 209.

54 Problémem uprchlíků se ve spolupráci se zmíněnými organizacemi zabývala mimo jiné High Commission for Refugees under the League of Nations, International Labour Organization, Mezinárodní červený kříž a další.

Ještě během války se problémem repatriace osob odsunutých německou okupační správou vedle Ministerstva sociální péče v Londýně zabývalo také Ministerstvo pro hospodářskou obnovu a na osvobozeném území Sociálně politický odbor při úřadu vládního delegáta. Všechna spojenecká velitelství zajišťovala v rámci zvláštních spojovacích a repatriačních důstojníků první péči o osoby v koncentračních a pracovních táborech a o osoby totálně nasazené.

2.3.1 Ministerstvo ochrany práce a sociální péče

V Praze převzal péči o repatrianty a reemigranty Ústav pro péči o přestěhovalce, který začal fungovat už během květnové revoluce v rámci nově zřízeného Ministerstva ochrany práce a sociální péče (dále jen MPSP). MPSP definovalo jako repatrianty všechny osoby, vyjma Němců a Maďarů, které v důsledku válečných poměrů, pod tlakem okupace, nebo národní, rasové nebo politické perzekuce musely opustit svá řádná bydliště. Kromě toho se za repatrianty považovali i Češi a Slováci, kteří se chtěli přestěhovat z cizích zemí do Československé republiky v rámci tzv. reemigrace.⁵⁵ Ministrem MPSP byl jmenován Dr. Josef Šoltész. Vzhledem k obsáhlosti této agendy byl zřízen XIII. Repatriační odbor při MPSP, jehož jádrem byl již zmíněný Ústav pro péči přestěhovalce. Působnost Repatriačního odboru zahrnovala fungovala v tomto rozčlenění:

- 1) vlastní repatriace, t.j. doprava, poskytnutí prvního přístřeší, stravy, nejnutnějšího ošacení a první finanční výpomoc
- 2) péče o repatrianty – zdravotní, sociální, přidělování ošacení, právní poradna
- 3) péče o opětné usídlení osob
- 4) pátrání po nezvěstných osobách
- 5) provádění reemigrace
- 6) případně péče o jiné oběti války a nepřátelské perzekuce, než jsou repatrianti
- 7) restituce majetku původním vlastníkům⁵⁶

17. května 1945 se vedení Repatriačního odboru ujal bývalý ministr Jan Bečko. Postupně se ustálila organizace Ústavu v těchto deseti odděleních:

Sekretariát Ústavu měl na starosti organizaci, činnost zpravodajskou, personální a statistickou a také prováděl dozor nad ostatními služebnami.

---

⁵⁵ NA, 445, karta 209, Memorandum ministerstva ochrany práce a sociální péče.

⁵⁶ NA, fond 480 (MPSP), sig. 395, Repatriace.

Zahraniční oddělení organizovalo příchod repatriantů z ciziny a ve spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí zprostředkovalo styk se zastupitelskými orgány cizích států v ČSR.

Právní oddělení zajišťovalo poradenství ve věcech státního občanství a záležitostech finančně právních. Vyhotovovalo potvrzení o pravděpodobném úmrtí příbuzným obětí koncentračních a vyhlazovacích táborů za účelem soudního prohlášení za mrtva. Mělo poskytovat právní pomoc při řešení bytových záležitostí a vracet repatriantům movitý i nemovitý majetek, který jim byl zabrán v době německé okupace, pokud se nacházel v Národní správě majetkových podstat bývalého vystěhovaleckého fondu a majetkového úřadu (podrobněji dále v textu).

Pátrací oddělení hledalo zavražděné, pohřešované a perzekvované osoby. Evidenční práce pro pátrací oddělení zajišťoval Sociologický ústav.

Legislativní oddělení pracovalo na všech normách týkajících se repatriantů.

Sociální oddělení navazovalo na činnost sociálního oddělení dřívějšího Ústavu. Poskytovalo repatriantům především jednorázové finanční i dlouhodobé výpomoci a bezúročné finanční půjčky. Pečovalo rovněž o staré a praceneschopné osoby, které neměly určenou domovskou obec. Mělo též na starosti spolupráci s různými dobrovolnickými organizacemi, které zajišťovaly péči o repatrianty.

Zdravotní oddělení mělo na starosti zdravotní prohlídky, zprostředkovávalo léčení repatriantů v nemocnicích a ozdravovnách a lékařský dohled v karanténních a záchytných stanicích.

Oddělení usidlovací usazovalo repatrianty a reemigranty vesměs do pohraničí a německé přestěhovalce do vnitrozemí. Ve spolupráci s Osidlovacím úřadem zřídilo instituci styčných usidlovacích úředníků repatriačního odboru při obvodových úřadovnách Osidlovacího úřadu.

Technicko – hospodářské oddělení obstarávalo ubytování, stravování a ošacení repatriantů, udržovalo provoz táborů pro repatrianty, dopravu z ciziny letadly, autobusy a po železnici.

Finanční oddělení mělo na starosti finance celého repatriačního odboru.

Aby se proud repatriantů nesoustřeďoval výhradně do Prahy, vzniklo na celém území ČSR patnáct pohraničních záchytných stanic. Jejich úkolem bylo registrovat repatrianty a směřovat je do

jejich domovů či dalších institucí jim určených. Včasným podchycením repatriantů se podařilo zamezovat také šíření infekčních chorob, které sebou přinášeli hlavně bývalí vězni koncentračních a pracovních táborů. Vedle Prahy vznikla větší repatriační střediska v Brně, Plzni, Břeclavi, Přerově a Olomouci.⁵⁷

Organizaci československé repatriační služby doplňovaly mimo jiné také zřizované repatriační mise v cizině. Byly to mise v Paříži, Bruselu, Římě, Vídni, Katovicích, Bělehradě a Rumunsku, které pomáhaly provádět odsun repatriantů do ČSR. Zvláštní repatriační a sociální mise byla zřízena i pro Střední východ se sídlem v Jeruzalémě. Mise byla ustavena 20. prosince 1944 Ministerstvem sociální péče v Londýně.⁵⁸ Všechny repatriační mise se významně podílely na pátrací agendě a v rámci svých možností zajišťovaly nezbytnou zdravotní a sociální péči československým státním příslušníkům. Projednáním repatriace osob v Německu byla pověřena repatriační mise podléhající československému velvyslanectví v Paříži a styční repatriační důstojníci. Rozmístění byli ve všech spojeneckých pásmech, přičemž mise v Berlíně byla požadována za ústřední československý zastupitelský úřad v Německu. Styční důstojníci organizovali soustředění repatriantů do sběrných míst a táborů a jejich následný doprovod do vlasti. Dohoda o vyslání styčných důstojníků na území Německa byla uzavřena již 2.9.1944 s Nejvyšším spojeneckým velitelstvím. Působila při něm i zvláštní pátrací jednotka. Po jejím rozpuštění, dne 13. července 1945, zůstával nadále hlavní styčný důstojník u koordinačního výboru ve Frankfurtu a styční důstojníci u velitelství pro zónu britskou, americkou a francouzskou. V sovětském pásmu styční důstojníci neoperovali. Pouze v Berlíně působil zástupce Repatriačního odboru.

S Repatriačním odborem přímo spolupracovaly další instituce jako České srdce, československý Červený kříž, Svaz katolické charity, Klub československých turistů a mnohé další.⁵⁹ Další dobrovolné organizace spolupracovaly s bytovým úřadem hlavního města Prahy a

57 NA, 445, karton 209, Organizace a správa repatriační agendy.

58 NA, 445, karton 209, Úřední záznam o ujednání ohledně vybudování repatriační mise na Středním východě a o pravomoci přednosty této mise.

59 Vyjmenované organizace se na péči o repatrianty podílely nejvíce. Mezi dalšími institucemi, které s MPSP spolupracovaly je uveden i Výbor k likvidaci Židovské rady starších, i když v této době ke spolupráci vyzván nebyl (viz dále v textu). NA, karton 209, Organizace a správa repatriační agendy.

Národními výbory a pomáhaly řešit bytovou situaci repatriantů. S Repatriačním odborem úzce spolupracoval Národní výbor Prahy II, který se rovněž podílel na péči o repatrianty, zejména v otázce bydlení a dopravy do místa jejich bydliště.

Československá repatriační komise měla být na základě úmluvy o repatriaci mezi jednotlivými státy povolána do cizí země, aby usnadnila tamější vládě organizace repatriačních akcí v rámci uzavřených mezinárodních smluv. Smlouvy o repatriaci uzavřelo Československo s Francií, Belgií, Holandskem, Polskem a zástupci americké okupační správy v Německu.⁶⁰ Podle smluv bylo členům komise zajištěno právo volného vstupu do osvobozených koncentračních táborů a sběrných středisek, kde se nacházely a soustřeďovaly osoby čekající na repatriaci, a také volný pohyb na příslušném území. Vyslaná repatriační komise zjišťovala totožnost osob, které uplatňovaly nárok na repatriaci do ČSR. Rovněž vydávala repatriační doklady a byla nápomocná místním úřadům v péči o své státní příslušníky. Komise především spolupracovala při organizaci repatriačních transportů a vybavovala osoby v těchto transportech vším potřebným. Zároveň pátrala po nezvěstných a zavražděných osobách, po sirotcích a zmizelých dětech a po evidenčním, archivním a jiném spisovém materiálu, který se týkal repatriovaných osob. V případech, kdy státní příslušnost repatrianta byla pochybná, ale například podle jazykových či jiných okolností pravděpodobná, bylo slíbeno, že *"smluvní strana se zavazuje blahovlnně posuzovati otázku začlenění do repatriace takévéto osoby, jestliže je národnosti české nebo slovenské"*.⁶¹

Na území Německa, v okupační zóně americké, britské a francouzské, se americké vojenské orgány na základě dohody mezi ministrem Jozefem Šoltésem a zástupci majora Schafera, důstojníka štábu velitelství týlu třetí armády, zavázaly shromažďovat zavražděné osoby s československou státní příslušností a dopravovat je na československou hranici, kde je předávaly sociální komisi při ČNR.⁶² Ve své zóně americké organizace zmocňovaly zástupce československých občanů v osvobozených koncentračních táborech, aby obstarávali německá

---

60 NA, 445, karton 262.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž.

vozidla i benzín a podíleli se na repatriaci do ČSR. Před odjezdem do vlasti byla repatriantům zajištěna strava, ubytování a lékařské ošetření americkými, případně jinými spojeneckými mocnostmi.

Zrušení Ústavu pro péči o přestěhovalce

Ke konci roku 1946 se začalo uvažovat o likvidaci Ústavu z důvodu slabého proudu repatriantů. Rozhodnutím vlády měla být do 31.3.1947 uzavřena veškerá hromadná repatriace a nadále pokračovat pouze reemigrace osob do ČSR. Vyhláška č.198/1947 zároveň zrušila poskytování peněžních výpomocí a finance byly rozděleny mezi Svaz osvobozených politických vězňů, svaz Národní revoluce a Radu židovských náboženských obcí pro účely dalších podpor. Podle celkových údajů dostal Ústav od státu od roku 1938 do roku 1948 291 milionů korun, na repatriaci bylo vydáno do konce dubna 1947 přes 229 miliónů korun, z mimořádného účtu UNRA 23 milionu Kčs a repatriováno bylo celkem 692 000 československých občanů a naším územím prošlo 1 172 997 cizích repatriantů.⁶³ K 1. lednu 1948 převzalo MPSP vydržování objektů Ústavu a spolu s úrokováním zálohových půjček přestěhovalcům byly v rámci státního rozpočtu likvidovány všechny dosavadní závazky Ústavu. S účinností od 1. prosince 1949 byl pak Ústav pro péči o přestěhovalce zrušen. Dosavadní XIII. Repatriační odbor, který měl vedle likvidace Ústavu dokončit i hromadnou poválečnou repatriaci, byl zrušen a označen jako Repatriační odbor v likvidaci, zatímco Reemigrační odbor byl změněn na odbor A-V reemigrace.

Usnesením vlády ze dne 28. 5. 1946 bylo přímo uloženo ministru ochrany práce organizování reemigrace z ciziny a provádění produktivní péče o vracející se občany. Za tím účelem zřídilo MPSP sedm zahraničních misí, působících v letech 1946 – 1949 v Moskvě, Sofii, Katovicích, Paříži, Vídni, Orenden a v Bělehradě. K řízení opce a transferu občanů z cizích států byly zřízeny smíšené komise. V SSSR působily dvě komise: smíšená československo - sovětská

---

63 NA, 445, karton 212.

likvidační komise o Zakarpatské Ukrajině byla zřízena na základě Protokolu k Smlouvě mezi ČSR a SSSR o Zakarpatské Ukrajině z 29. 6. 1945 a její činnost začala 2. prosince 1946. Smíšená československo - sovětská komise pro opci a přesídlení zahájila činnost dle dohody z 10. července 1946 a skončila ji podepsáním protokolu o skončení opce a přesídlení ze SSSR.⁶⁴ 9. dubna 1948 se konala meziministerská porada o likvidaci pátrací služby MPSP a převzetím pátrací ageny v cizině byl pověřen Československý červený kříž. K 1. květnu 1948 odvolalo MPSP pověření členům pátracího týmu v Německu, čímž definitivně skončilo pátrání v cizině vlastními orgány. Další soustředování dokumentačního materiálu o obětech 2. světové války a perzekuce bylo v rámci bývalého evidenčního referátu převedeno na Ministerstvo vnitra. Styční repatriační úředníci provedli celkem repatriaci a reemigraci 4059 československých státních příslušníků.⁶⁵

---

64 NA, 445, karton 262.

65 Tamtéž.

2.4. PÉČE O REPATRIANTY PO NÁVRATU DO ČESKOSLOVENSKA

2.4.1 Registrace repatriantů

Jelikož se repatrianti ve většině případu vraceli bez dokladů, bylo nutné jim vystavovat alespoň prozatimní doklady. Registraci prováděl jednak Repatriační odbor a shromažďovací střediska a také další, nestátní organizace, které se zařadily do repatriační akce. První identifikační průkaz, který repatriant obdržel, byl tzv. registrační průkaz repatrianta, ve kterém byly uvedeny základní údaje o osobě a také kde a kým mu byl vydán. Registrační průkazy byly vydávány buď na místě osvobození, pokud tam působila československá repatriační komise, nebo na repatriačních střediscích a v záchytných stanicích na území ČSR. Pokud repatriaci zajišťovaly jiné státy, vydávaly potvrzení o repatriaci s místem určení. Zároveň s registračním průkazem obdržel repatriant i tzv. podpůrný list. Na podpůrný list měl nárok každý sociálně slabý repatriant, který byl zaregistrován a byl mu vydán registrační průkaz. Obdržet je měl muž, či nejstarší osoba v rodině a ostatní na něj měli být zapsáni jako rodinní příslušníci. Do podpůrného listu se zaznamenávaly všechny materiální a finanční podpory, které repatriant obdržel. Majitel, pokud byl práce schopný, si musel do jednoho měsíce po jeho vydání najít zaměstnání a podpůrný list vrátit. Pokud neměl stálé zaměstnání či byl práce neschopen, byl povinnen se každý týden hlásit na pracovním úřadě v místě svého bydliště nebo předložit potvrzení úředního lékaře, že není schopen práce.⁶⁶

Evidence židovských repatriantů

První evidence repatriantů se začala vést při příležitosti výdeje potravin a ze vznikajících seznamů byla postupně vybudována evidence všech osob, které byly považovány za Židy. Cílem

---

66 AŽMP, sbírka Dokumenty perzekuce, inv.č. 78.

Evidenčního oddělení byla rekonstrukce evidence všech židů v historických zemích v době okupace, rekonstrukce evidence židů prošliých Terezínem a dokonalá informační základna o všech, kdo nyní žijí na území historických zemí.⁶⁷ Registraci všech repatriantů vracejících se do vlasti měl na starosti Repatriační odbor MPSP. Ten ovšem nezaznamenával jejich "rasový původ". RŽNO se proto snažila z důvodu informačních, praktických a politických vést evidenci židovských repatriantů sama. Po domluvě s Repatriačním odborem zřídila RŽNO vlastní evidenční kancelář.⁶⁸ Registrovali se jednak Židé, kteří přežili koncentrační tábory, a také ti, které se vraceli z emigrace.

Koncem srpna 1945 vydalo Evidenční oddělení seznamy židovských repatriantů nacházejících se v Praze a mimo Prahu a posílalo je do zahraničí židovským organizacím k využití pro zodpovídání dotazů týkajících se pátrání po pohřešovaných osobách. Při ŽNO byla založena také Evidenční kancelář československých vojenských příslušníků zahraničních armád židovského původu. Evidence měly umožnit zprostředkovávání dotazů docházejících ŽNO z ciziny, poskytovat informace o pobytu hledaných rodinných příslušníků a zasílat jim tisk vydávaný ŽNO.⁶⁹

2.4.2 Záchytné karanténny stanice

Všichni repatrianti museli podle nařízení MPSP projít záchytnými a karanténnými stanicemi, kde je vyšetřili lékaři. Pátrali hlavně po příznacích infekčních chorob a po všich, hlavně šatních, které přenášely skvrnitý tyfus. Hlavní záchytnou stanicí v Praze byl Lékařský dům v Sokolské ulici a repatriační středisko v Hybernské ulici. Stanice poskytovaly nejen lékařské ošetření, ale také ošacení a obuv. V některých byla zřízena i vývařovna. Pokud lékaři u někoho objevili známky infekčního onemocnění či vši, byl okamžitě odeslán do nemocnice, kterou určil lékař, nebo poslán do odvěšivovací stanice. Dezinfekce a odvěšivování se provádělo v dezinfekční stanici hlavního města Prahy na Bulovce, která byla vybavena třemi parními komorovými dezinfekčními aparáty a

---

67 VŽON, VIII/10, 14. září.1946, Z činnosti evidenčního oddělení, s. 87

68 Sedlák, Petr, Židé v českých zemích v letech 1945 – 1949, s. 19.

69 VŽON, VII/1, 1. září 1945, s. 6.

denně v ní mohlo být odvěšeno až 280 osob. U nemocných a lidí, kterým byla nařízena karanténa, prováděla odvěšování stanice městské nemocnice na Bulovce, která měla kapacitu maximálně sto osob denně.⁷⁰ V případech, kdy odvěšovací stanice nepostačovaly náporu lidí, byly v záloze také zařízení epidemické autokolony v Praze, Ruské ulici. Další záchytné stanice v Praze byly například v Belgické ulici, Haštalské, Lublaňské, v Jindřišské, Žitné a další.⁷¹ V Praze se celkem nacházelo osmnáct záchytných stanic, dvanáct karanténních, osmadvacet ubytovacích středisek a dvaadváct jídelen.⁷² Některé stanice poskytovaly i dočasné ubytování, nejdelší možná doba pobytu byla čtrnáct dní. Poté byli repatrianti odkázáni na další instituce, které jim zajistily další bydlení. Záchytné stanice spravovaly z pověření MPSP hlavně organizace Svaz katolické charity a Klub československých turistů. Další dobrovolná organizace – České srdce provozovala vývařovny pro repatrianty a dvě z nich přímo na Masarykově a Smíchovském nádraží, které sloužily přijíždějícím a projíždějícím transportům s repatrianty. Zásobování potravinami a veškeré náklady zajišťovalo hospodářské oddělení Repatriačního odboru. Pro velký nápor repatriantů, zejména těch průchozích, byly navíc zřízeny barákové repatriační tábory v Ďáblicích a Hloubětíně, dohromady s kapacitou pět tisíc míst, a tzv. hnanecká stanice v Praze – Vysočanech.⁷³ V repatriačním táboře v Ďáblicích bylo v srpnu 1946 na pár týdnů se souhlasem předsedy vlády umístěno několik stovek polských židovských dětí, kterým francouzská vláda udělila víza. O děti ve stáří 2 – 17 let, většinou sirotky, se zavázalo postarat MPSP s podporou UNRRA a JOINTu.⁷⁴ K prvnímu dubnu byly všechny záchytné stanice z rozhodnutí MPSP zrušeny a v působnosti byly ponechány pouze repatriační tábory v Hloubětíně a Ďáblicích. Záchytná karanténní stanice v Sokolské ulici fungovala pouze do ledna 1946.

Pokud lékař záchytné stanice zjistil nemoc nebo celkově špatný zdravotní stav repatrianta, poslal jej s doporučením k dalšímu léčení do nemocnice. K izolaci a lékařské péči infekčně

---

70 APT, K 10, 370.

71 Mnoho objektů, které sloužily jako záchytné stanice pro repatrianty patřilo Židovské náboženské obci v Praze. Byly to například budovy v Belgické ulici, Haštalské, Lublaňské, Kelleyově (U Staré školy).

72 NA, 445, karton 209, Organizace a správa repatriační agendy.

73 Tamtéž.

74 VŽNO, 9/VIII, 5. září 1946, Naše zprávy, str. 82.

nemocných sloužily nemocnice na Bulovce, Motol, nemocnice v Podolí a další zařízení Československého Červeného kříže. 24. května 1945 byl v sociálních domovech v Krči otevřen jeden pavilon pro infekčně nemocné osoby s československou národností.⁷⁵ Repatriační nemocnice v Krči byla umístěna v Masarykovských domovech, které nemocnici poskytly dva pavilony. Nemocnice se vedle infekčního oddělení zaměřovala na repatrianty nemocné TBC. Další nemocniční zařízení, které sloužilo především židovským repatriantům, byla Židovská nemocnice v tehdejší Kelleyově ulici (dnes ulice U staré školy, nyní budova Židovského muzea v Praze). Židovská nemocnice v těchto budovách sídlila od roku 1940 až do konce války. Po osvobození se ocitla pod patronátem Československého červeného kříže a byla adaptována tak, aby mohla přijímat navrátilce z koncentračních táborů. Její kapacita byla 220 lůžek. V listopadu 1945 převzala provoz zařízení správa veřejné nemocnice na Bulovce. V dalších budovách nemocnice působila i malá záchytná stanice, která poskytovala stravování a noclehy. Po válce byla v okolních budovách zřízena ubytovna pro židovskou mládež a osiřelé děti, údajně zde později byla i židovská školka, zřízená JOINTEM, a starobinec.⁷⁶

2.4.3 Finanční podpory po návratu do Československa

První peněžitá výpomoc, na kterou lidé vracející se do vlasti měli nárok, byly podpory poskytované sociálním oddělením Ústavu. Jednalo se zejména o peněžitou výpomoc při příjezdu do vlasti a jednorázové podpory.⁷⁷ Peněžitou výpomoc obdržel každý zaregistrovaný repatriant a reemigrant s československou státní příslušností ihned po příjezdu do vlasti, nejpozději však do jednoho měsíce po návratu. Jednalo se o částku 500 Kčs pro dospělého a 100 Kčs pro děti a

---

⁷⁵ NA, 445, karton 262.

⁷⁶ Roš Chodeš, 4/2001, Nové sídlo u Staré školy, str. 8-9.

⁷⁷ Pokud byla repatriovaná osoba práce neschopná, měla nárok na poskytování pravidelných výpomocí: při ústavním léčení 50 Kčs týdně, pro jeho manželku či družku 25 Kčs denně a pro rodinné příslušníky žijící ve společné domácnosti 10 Kčs denně. Při ambulantním léčení měl dostávat 50 Kčs denně, manželka 25 Kčs a příslušníci 10 Kčs denně. (vyhláška MPSP ze dne 3. července 1945 č. 69 v č. 41 úředního listu)

mladistvé do 16ti let.⁷⁸ Jednorázová podpora, jejíž výše se řídila sociálními poměry a účelem, pro který měla výpomoc být poskytnuta, se vyplácela na základě žádosti a dotazníku. Na tuto podporu měli nárok výhradně repatrianti, kteří se v důsledku věznění, příkázání na nucenou práci nebo pro nucené změny bydliště ocitli v nouzové finanční situaci a neměli dostatek prostředků k zajištění základních životních potřeb. Jednorázové výpomoci se pohybovaly v rozmezí 500 – 2000 Kčs podle sociálních potřeb žadatele, počtu členů rodiny a jiných okolností. Vyplácely ji místní a zemské národní výbory. Prostředky k tomuto účelů poskytl zemským výborům v Praze a Brně MPSP podle usnesení vlády ze dne 19. května 1945.⁷⁹ Židovská obec v Praze posílala na Repatriační odbor hromadně žádosti svých členů o tuto jednorázovou výpomoc. Po prozkoumání dotazníků ŽNO obdržela seznam lidí, kterým byla peněžitá výpomoc přiznána, a zároveň obdržela finanční obnos k vyplacení žadatelů. Většině byla přiznána částka 500 Kčs a 1000 Kčs. Málokdo obdržel částku vyšší.⁸⁰

Další možnost získání finančního prostředku byla uveřejněna 1. srpna 1945 v úředním listě ČSR a oběžníku Ministerstva vnitra: *"Ministerstvo práce a sociální péče v Praze upozorňuje, že Zaopatřovací úřady v Praze a Brně budou poskytovat na přihlášky zálohy na příští zaopatřovací požitky 1. osobám, které poškozením zdraví utrpěly ztrátu výdělečné schopnosti a pozůstalým po osobách, které zemřely nebo se staly nezvěstnými za těchto okolností: a) výkonem služby v československém vojsku, ve spojeneckých armádách, v bývalém vládním vojsku, při válečných úkonech nebo v zajetí, b) při činnosti partyzánské, c) v bojích při revolučním ozbrojeném povstání českého a slovenského lidu, d) při zjišťování, odstraňování a zneškodňování opuštěných bojových prostředků jakož i při náhodném nebo nezaviněném střetnutí s takovými bojovými prostředky, e) vykonáváním služeb jako příslušníci protiletectvé ochrany nebo nouzové služby, technické nouzové pomoci a nouzové služby při zákopových pracích f) při ukrývání nebo na útěku před*

---

78 Částka byla odstupňovaná podle státní příslušnosti repatrianta. Občané spojeneckých zemí měli nárok na 250 Kčs, ostatní cizinci (Rakušané, Španělé, Italové, Židé z Palestiny, Bulhaři, Rumuni, Řekové a Němci z jiných zemí než z bývalé Říše) mohli dostat pouze 150 Kčs. NA, fond 445, karton 262.

79 NA, 445, karton 262.

80 NA, 445, karton 207.

*bezprostředními bojovými akcemi a opatřeními válečných branných sil, německých úřadů a fašistických organizací a činitelů, g) násilnými činy a zlým nakládáním válečných branných sil příslušníků SS a SA, policie, fašistických úřadů, organizací a činitelů i jednotlivých příslušníků fašistického hnutí, h) v souvislosti s leteckými útoky spojeneckých letců, ch) internováním v koncentračních táborech, věznením v žalářích a v kárných táborech, v táborech SS z důvodů národních nebo politických nebo rasových, neboz důvodů směřujících ke zničení revolučního hnutí českého a slovenského národa, i) při výkonu služby lékařské a sanitérské v souvislostech uvedených pod písm. A/ až Ch/.*⁸¹ Výše této jednorázové podpory byla podle výnosu Ministerstva vnitra ze dne 15. května 1945 stanovena na pět tisíc Kčs. Žádosti o poskytnutí podpory se shromažďovaly na Zemských úřadech podle místa trvalého pobytu a hromadně byly odesílány na MPSP. Kolik vracejících se Židů o tuto částku zažádalo a kolik z nich opravdu tuto poměrně vysokou částku obdrželo není známo. Z povolaných institucí se spíše šířily stížnosti, že většina repatriantů o této možnosti nebyla informována. Na poradě pracovníků Ústavu pro péči o přestěhovalce dne 9. července zástupce za ŽNO Dr. Katz výslovně upozorňoval, že mnoho osob žádnou podporu dosud neobdržely, a že o možnosti obdržet příspěvek pět tisíc Kčs repatrianti nebyli dostatečně upozorněni.⁸² Podle výnosu MPSP ze dne 9. října bylo možno vyplácet po popravených a zemřelých politických vězních další jednorázový příspěvek až pět tisíc Kčs. Výnos ovšem vylučoval pozůstalé po osobách perzekuovaných z rasových důvodů a jiných. Tuto informaci přinesl Věstník a zároveň upozorňoval, že byly podniknuty kroky, aby vyloučení rasově perzekuovaných z možnosti obdržet příspěvek bylo zrušeno.⁸³

Přestože židovští repatrianti obdrželi od Repatriačního odboru MPSP finanční podpory po svém návratu, zdaleka jim nestačili do doby, než byli plně schopni zapojit se do pracovní činnosti. O jejich další finanční zabezpečení se proto starala ŽNO a Rada se značnou finanční výpomocí JOINTu. Sociální oddělení ŽNO vyplácelo každému židovskému repatriantovi po návratu 300 Kčs

81 NA, 445, karton 262, Zápis o poradě pracovníků Ústavu pro péči o přestěhovalce ze dne 9. července 1945.

82 Tamtéž.

83 VŽON, VII/4, 1. prosince 1945, s. 32.

a mimo to vyplácelo sociálně potřebným i další podpory, jejichž výše byla závislá na individuálních potřebách žadatele. Od zahájení své činnosti dne 21. června 1945 do 31. srpna 1945 vyplátilo na sociálních podporách čtyři miliony Kčs.⁸⁴ Téměř všechny finanční potřeby ŽNO a jejich členů hradilo pražské zastoupení organizace JOINT. Zásadou při poskytování dodatečných finančních podpor bylo, že se jimi podporovaly pouze osoby, které neměly nárok na peněžní výpomoci z jiných institucí nebo jejich příjmy byly tak malé, že nestačily k nejnětějšímu živobytí a byly tak ŽNO doplňovány na existenční minimum. Podpory se nedávaly práceschopným osobám. Sociální oddělení poskytovalo také potřebné ošacení, buď došlé ze zahraničí nebo tzv. terezínské podstaty a rozdělovalo potravinové balíčky.⁸⁵ Největší hromadná zásilka balíčků byla doručena JOINTem v listopadu 1945 z Dánska. Bylo v ní 13600 potravinových balíčků, které dále rozdělovala ŽNO.

2.4.4 Osobní dokumenty

Židé vracející se z koncentračních táborů de facto neexistovali. Nacistický režim byl připraven provést jejich likvidaci nejen fyzickou, ale i úřední. Ještě před deportací museli Židé odevzdat veškeré své osobní doklady. Na cestu do Terezína či do ghetta v Lodži a Minsku jim ponechali pouze občanskou legitimaci s razítkem "Ghettoisiert" a i o tu během dalších deportací a válečných útrap přišli.⁸⁶ Židé, kteří byli repatriováni z koncentračních táborů, se buď vraceli bez jakéhokoli dokladu nebo pouze s repatriačním dokladem či registrační průkazkou. Po návratu potřebovali prokázat svou totožnost a také znovu si obstarat své osobní doklady a matriční potvrzení své a jejich příbuzných pro vyřešení rodinných a majetkových záležitostí. Vracejícím se osobám zcela bez dokumentů byly vydávány alespoň prozatimní doklady na Policejním ředitelství v Praze.

---

84 VŽON, Zpráva sekretariátu Židovské náboženské obce, s. 5.

85 Tamtéž.

86 Před založením koncentračního tábora v Terezíně bylo na podzim 1941 posláno pět transportů z Prahy do lodžského ghetta a jeden z Brna do ghetta v Minsku.

K vydávání různých osobních dokladů bylo nejvíce zapotřebí matrik Židovských náboženských obcí, jejichž originály byly za německé okupace zničeny. Zachovaly se však duplikáty, které ministerstvo vnitra výnosem ze dne 19. října 1945 prohlásilo za originály a odevzdalo je Přípravnému výboru ŽNO v Praze.⁸⁷ Nejvíce byly vystavovány opisy rodných listů, které bylo zapotřebí dokládat ke všem žádostem prohlášení za mrtva, osvědčení o státním občanství, k žádostem o řízení restitucí apod. Po válce se pokračovalo zapisováním narození, sňatků a úmrtí do matrik až do roku 1949. Poté byly matriky zestátněny a od dalšího roku přešlo její vedení na místní národní výbory.⁸⁸

2.4.5 Prohlášení za mrtva

Vedle svých osobních dokladů bylo třeba obstarat úmrtní listy – prohlášení za mrtva svých příbuzných, kteří nepřežili. Prohlášení za mrtva bylo pro repatrianta nepostradatelným dokumentem, jelikož úmrtní listy či prohlášení za mrtva se soudně stanoveným dnem smrti musely být součástí žádosti o náhradu válečných škod, při pozůstalostním řízení a majetkových nárocích stejně jako při jednáních o adopcích, rozlukách manželství apod. Nově vzniklou situaci, kdy jedni museli být prohlášeni za mrtva, aby druzí mohli začít znovu žít, bylo třeba urychleně legislativně řešit.⁸⁹ Stalo se tak dekretem prezidenta republiky č. 117 ze dne 27. října 1945. Dekret upravoval ustanovení o prohlášení za mrtva a reagoval tak poprvé v historii československého zákonodárství na skutečnost, že v průběhu druhé světové války docházelo k hromadným deportacím vězňů do vyhlazovacích a koncentračních táborů a k transportům smrti.⁹⁰ Prohlášení za mrtva vydávaly okresní soudy v místě posledního bydliště na základě návrhu na vedení důkazu smrti. Zároveň bylo umožněno, aby pozůstalý partner mohl zároveň s návrhem na prohlášení za mrtva podat i návrh na

---

87 Více k židovským matrikám viz. VŽNO, VII/11, 1. října 1946, Z činnosti ústřední matriky, str. 97.

88 Sedlák, Petr, Židé v českých zemích v letech 1945 – 1949, s. 21.

89 Kukánová, Zlatuše – Matušíková, Lenka, Prohlášení za mrtva – úřední potvrzení i pramen ke studiu dějin, in: Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 248.

90 Tamtéž, s. 248.

rozluce manželství. Pokud nebylo možné prokázat smrt úmrtním listem či jiným dokumentem, byl za datum úmrtí určen ten den, který nezvěstný podle svědectví zahynul nebo nepřežil. Pokud nebylo možné ani svědectvím doložit den úmrtí, určil sám soud den smrti. Podobně jako u důkazů smrti to byl den, který podle šetření nezvěstný pravděpodobně zemřel nebo poslední den doby, jejíž uplynutí zakládalo domněnku, že nezvěstný zemřel. Ovšem pro oběti rasové perzekuce platily zvláštní předpisy obsažené v dekretu. Tyto osoby mohly být prohlášeny za mrtvy teprve po uplynutí dvou let ode dne, kdy byly podle svědectví ještě naživu. Podklady pro prověřování žádostí, jako transportní listiny deportovaných do koncentračních táborů, seznamy popravených, kartotéky repatriantů a řada dalších, byly uloženy na MPSP.⁹¹ Pokud MPSP potvrdilo, že nezvěstný zahynul při události, při které všichni postižení zemřeli, stačila doba uplynutí šest měsíců.

---

91 Kukánová, Zlatuše – Matušíková, Lenka, Prohlášení za mrtva – úřední potvrzení i pramen ke studiu dějin, in: Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 248.

3. SITUACE ŽIDŮ PO NÁVRATU DO ČSR

Návrat domů a doba, kdy se z přeživších opět stali lidé se jmény a úředními doklady, trvala měsíce až dva roky. Soudy vydávaly prohlášení za mrtva členů rodiny do dvou let od podání žádosti. Teprve poté mohli Židé získat zpět rodinný majetek, penze, sirotčí dávky apod. Návrat byl pro mnoho přeživších provázen zkušeností zničení celých rodin, jejich sociálního a kulturního života a ztráty všech materiálních statků.⁹² Většina vracejících se židovských repatriantů směřovala do Prahy. Židé tušili, že v Praze bude největší koncentrace zařízení pro repatrianty. Praha byla také sídlem většiny organizací, které pomáhaly repatriantům. Židovští repatrianti se obvykle vraceli sami, bez rodiny a příbuzných, a proto jejich jedinou nadějí bylo, že najdou Praze alespoň zbytek židovské obce. Doufali, že jim bude nápomocná v prvních dnech po návratu. Nicméně začátkem května, kdy do Prahy začali přicházet první repatrianti, tak zde nenalezli žádnou oficiální židovskou instituci. K obnovování židovské obce teprve docházelo a okolnosti jejího ustavení byly značně chaotické.

---

⁹² Schikorra, Christa, Návrat do nově se ustavující společnosti. Židovské reemigrantky, v Československu v letech 1945-1948, in: Terezínské studie a dokumenty 2004, Praha 2004, s. 246.

3.1 OBNOVENÍ ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE V PRAZE

Po vzniku protektorátu Židovská náboženská obec v Praze podléhala státní tajné policii, od července 1939 Sicherheitsdienstu, t.j. Ústředně pro židovské vystěhovalectví v Praze. Když byly všechny ostatní židovské obce zrušeny, stala se pražská obec jedinou židovskou institucí v protektorátě. V roce 1943 došlo k jejímu přejmenování na Židovskou radu starších, která pak fungovala až do 5. května 1945. Tvořená byla především Židy z tzv. smíšených manželství.

9. května 1945 byl přednesen poslednímu židovskému staršímu v Praze, dr. Františku Friedmannovi, požadavek na obnovení pražské Židovské náboženské obce. Aby k jejímu obnovení došlo co nejrychleji, byl ustanoven Národní výbor k likvidaci Židovské rady starších, který sestával ze spolupracovníků bývalé Židovské rady starších a z dalších skupin. Obnovení pražské Židovské obce se však začalo realizovat až poté, co se do Prahy vrátil ing. Arnošt Frischer, člen československé Státní rady v Londýně, a několik dalších funkcionářů předválečné obce, kteří přežili koncentrační tábory.⁹³

Arnošt Frischer situaci ohledně utváření židovské obce podrobně popsal v dopise Sociálnímu výboru Židů z Československa v Londýně: *"V Praze jsem našel poměry hrozně chaotické. Vytvořila se samozvaná Národní rada pro likvidaci Rady židovských starších, která se v majoritě skládá jen ze Židů rasových. Tato Rada obsadila domy náboženské obce a ovšem tím zajistila majetek obce před různými zásahy, až na některé výjimky. Tito lidé by nejraději zůstali ve správě všech velkých hodnot a mají idee částečně židovstvu nepřátelské. Proti nim se vzbouřil kroužek jiných lidí, ze židovského stanoviska poněkud lepší, který se vydává za závodní radu starších a snaží se dostat správu do rukou svých. Živly, které se houfí pro obnovení Židovské náboženské obce, vrátili se teprve před několika dny z konz. táborů. Podařilo se mi soustředit asi dvacet lidí pro nový výbor, mezi nimi i zástupcové obou dvou výše zmíněných kroužků. Předsednictví jsem musel provisorně*

---

93 VŽON, VII/ 1., 1. září 1945, str. 2-3.

převzít sám. Složení výboru je velice slibné, ale kroužky výše zmíněné přejí si omezit obec na sféru čistě náboženskou, ale jinak by sami chtěli zakládati majetkem kolektivním. Bude to tedy ještě dlouho trvat, než vše bude v pořádku. Potřebujeme náboženskou obec, aby zde byl orgán, který by se mohl starati o židovské záležitosti..."⁹⁴

Židovská obec nutně potřebovala finanční prostředky, aby mohla zabezpečit a finančně podpořit vracející se Židy. Veškerý židovský majetek v Čechách a na Moravě byl za německé okupace převeden na Vystěhovalecký fond a část také na Majetkový úřad. V rukou Národního výboru k likvidaci Židovské rady starších se tak ocitl nejen veškerý majetek, ale také všechny spisy a dokumenty, pokud nebyly zničeny Němci. Podle dekretu prezidenta republiky č.5/45 ze dne 19.5.1945 byl Národní výbor k likvidaci Židovské rady starších přejmenován na Národní správu Židovské rady starších a došlo k jeho spojení v jednu Národní správu společně s Národní správou majetkových podstat Vystěhovaleckého fondu a Majetkového úřadu.⁹⁵ Ačkoliv většina tohoto majetku původně patřila židovským institucím, Židé v této národní správě nebyli zastoupeni. ŽNO požadovala po MPSP, aby jedno místo v Národní správě majetkových podstat Majetkového úřadu, Vystěhovaleckého fondu a bývalé Židovské rady starších mohl zastávat zástupce ŽNO. Dále požadovala zastoupení ŽNO v ústřední komisi podle osnovy dekretu o provádění péče o repatrianty a jiné oběti války.⁹⁶

Za této situace byl Frischerův Přípravný výbor Židovské náboženské obce pověřen ministerstvem školství a osvěty provést likvidaci bývalé Židovské rady starších a ujmout se správy jejího majetku. Ke konci května se Židovskou náboženskou obec v Praze pod vedením Přípravného výboru skutečně podařilo obnovit. Než byly obnoveny i venkovské židovské obce, byla pražská obec jedinou židovskou institucí v Čechách a na Moravě. ŽNO si postupně vybudovala zcela nové organizační členění, jež zahrnovalo: sekretariát s personální a organizační kanceláří, oddělení

94 Archiv Ministerstva vnitra (dále AMV), fond 425 – Židovské organizace, karton 231.

95 Viz Jech, Karel-Kaplan, Karel, Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Brno 2002, Dekret prezidenta republiky 4/45 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, s. 216-236.

96 Tamtéž, s. 278.

sociální, evidenční, právní, kultové, venkovský referát, hospodářskou správu, finanční správu a oddělení matrik.⁹⁷

Na sjezdu delegátů židovských náboženských obcí ve dnech 1. a 2. září 1945 pak byla vytvořena jednotná organizace všech židovských obcí – Rada židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské. Předsedou byl zvolen Arnošt Frischer, místopředsedou ing. Fuchs z Prahy, Julius Lederer z Březnice a ing. Drucker z Brna.⁹⁸ Ve funkci předsedy přípravného výboru ŽNO Arnošta Frischera vystřídal ing. Karel Stein.

Přestože se obnovená ŽNO potýkala se spoustou organizačních a vnitřních problémů, snažila se být co nejvíce nápomocná vracejícím se Židům. Radila jim, na které instituce se mohou obrátit, zastupovala je u úřadů a získávala pro své souvěrce podpory od MPSP i zahraničních organizací. Na přechodnou dobu se ŽNO starala i o tzv. B Židy, tedy Židy, kteří nebyli židovského vyznání, ale podle Norimberských zákonů platili za Židy. Židovští míšenci, pokud podle těchto zákonů za Židy považováni nebyli, obcí podporováni být nemohli.⁹⁹

Největší úkoly v období po osvobození proto řešilo sociální oddělení, které se staralo zejména o materiální a finanční zajištění vracejících se osob. Sociální oddělení převzalo také péči o židovské sirotky, osoby staré a nemocné. Z podpor zahraničních židovských institucí, hlavně JOINTu, zřídilo sirotčinec, domovy pro mládež a několik starobinců. Krátce po osvobození bylo několik starých osob umístěno v budově židovské nemocnice a v Belgické č. 25. Poté ŽNO zřídila starobinec v Lublaňské ulici v Praze a jeden v Poděbradech. Dohromady měly ovšem starobince kapacitu pouhých sto lidí. Proto se ŽNO snažila otevřít další zařízení pro staré osoby. 14. července 1947 byl otevřen starobinec ve Stalinově ulici (dnešní Vinohradská ulice), jehož existence byla značně nejistá. Už čtvrtý den po jeho otevření bylo pražským zemským výborem zahájeno zabírací řízení budovy pro potřeby nemocnice na Královských Vinohradech.¹⁰⁰

97 VŽON, ročník VII., č. 5, 1. září 1945, Zpráva sekretariátu Židovské náboženské obce, str. 5.

98 Více ke sjezdu delegátů viz VŽNO, ročník VII, č. 2, 1. října 1945.

99 VŽON, VIII/3, 30.3.1946, Pojem "B" Židů, s. 22.

100 Více viz: VŽON, 15/IX, 1. srpna 1947, str. 216.

3.2 OBNOVENÍ MIMOPRAŽSKÝCH ŽIDOVSKÝCH OBCÍ

Brzy po obnovení židovské náboženské obce v Praze se postupně ustanovovaly i ostatní židovské obce. V roce 1938 bylo na českém území dvě stě osm židovských náboženských obcí. Po válce se podařilo obnovit celkem padesát tři obcí, z toho třicet čtyři v Čechách a devatenáct na Moravě. Ke konci srpna 1945 měly dohromady 7 208 členů. Nejvíce Židů, 4144, se přihlásilo k pražské obci, po ní měla nejvíce členů obec v Teplicích, dále obce v Šanově, Plzni, Karlových Varech a Klatovech. Na Moravě byla nejpočetnější obec v Brně, v září 1945 se k ní hlásilo 551 Židů.¹⁰¹ Mnoho obcí mělo pouze pár desítek členů, dokonce jich bylo pár, kde počet členů nepřesáhl ani desítku. Ke zřizování židovských obcí se vyjádřil Arnošt Frischer na Sjezdu delegátů židovských obcí v září 1945: *"Jsou tomu tři a půl měsíce jen, tři a půl měsíce, co se v Praze sešlo několik souvěrců, aby se pokusili o oživení činnosti náboženské obce. Podařilo se jim to – nikoliv bez velkých obtíží. Jakmile pražská obec jen poněkud stála na svých nohou, snažili jsme se povzbuzovat Židy na Moravě a českém venkově k tomu, aby i oni si založili své obce. A dnes jich máme už 53. V poslední době rostly jako houby po dešti, smím – li použití takového lidového výrazu pro věc tak svatou. I tam, kde je jen hrstka lidí, dokonce i tam, kde před válkou nebyla ochota udržovat náboženskou obec, povstaly znovu. Je jich už tolik, že budeme jejich zástupce zítra prosit, aby se obce uspořádaly tak, aby bylo obcí méně, ale aby byly trvalého života schopné."*¹⁰² V této době ovšem repatriace nebyla stále dokončena a Židé se průběžně přihlašovali k jednotlivým obcím. Ke 8. října 1945 bylo ve všech obcích v Čechách a na Moravě přihlášeno už 14 359 Židů a jejich počet stále stoupal.¹⁰³

101AMV, 425, 231-4, Zahajovací projev Arnošta Frischera na Sjezdu delegátů židovských náboženských obcí.

102Tamtéž.

103AMV, 425, 233-6, Statistická data o stavu Židů.

V říjnu 1945 byl ve Věstníku uveřejněn seznam všech obnovených židovských obcí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.¹⁰⁴

SEZNAM ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ V ČECHÁCH	SEZNAM ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ NA MOPRAVĚ A VE SLEZSKU
České Budějovice	Boskovice
Domažlice	Brno
Dvůr Králové	Břeclav
Horažďovice	Český Těšín
Hradec Králové	Hodonín
Chotěboř	Holešov
Jablonec nad Nisou	Hranice
Karlovy Vary	Ivančice
Kladno	Jihlava
Klatovy	Kroměříž
Kolín	Kyjov
Litomyšl	Lipník nad Bečvou
Louny	Mirotslav
Mariánské Lázně	Moravská Ostrava
Mladá Boleslav	Olomouc
Most	Opava
Náchod	Orlová-Fryštát
Pardubice	Prostějov
Písek	Strážnice
Plzeň	Třebíč
Poděbrady	Uherský Brod
Příbram	Vsetín
Teplice-Šanov	Znojmo
Trutnov	
Turnov	
Žamberk	
Žatec	

¹⁰⁴VŽON, VII/2, 1. října 1945, K novému životu, s. 14.

3.3 PÉČE O ŽIDOVSKÉ REPATRIANTY ZE STRANY STÁTU A ŽIDOVSKÝCH INSTITUCÍ

Bezprostředně po osvobození spustila československá vláda pomocnou akci pro všechny repatrianty. Jednalo se o pomoc informační, zdravotní, finanční apod. Zpočátku se mezi repatrianty rozdílly nedělaly. Nehrálo roli, zda byl někdo vězněn jako politický vězeň či z důvodu "rasových". Veškerá péče a podpory byly ale zásadně určeny pouze československým občanům národnosti české nebo slovenské. Cizí státní příslušníci pobývající na území Československa také dostávali podpory od českých úřadů, ovšem menší a veškeré náklady byly dávány na účet jejich domovskému státu. Z podpor byli vyloučeni všichni Němci a Maďaři, pokud se nezúčastnili protinacistického odboje.¹⁰⁵

Repatrianty měl na starost už výše popsany Ústav pro péči o přestěhovalce a dobrovolné organizace, které ať už z vlastní iniciativy nebo z pověření Repatriačního odboru MPSP zajišťovaly repatriantům stravování, ošacení a na přechodnou dobu také ubytování. Repatriantům bylo zdarma poskytováno lékařské ošetření, léčení v nemocnici a pobyty v různých ozdravovnách a lázních. Později začal MPSP vyplácet finanční odškodnění pozůstalým po obětech nacistického režimu.

Situace kolem péče o židovské repatrianty se zhoršila ke konci léta 1945, kdy byla ukončena podpora a péče ze strany státu a Židé se měli plně zapojit do běžného života a pracovního procesu. Často právě tato nemožnost zařadit se do společnosti, získat práci a stálé bydlení vedla k hledání podpory ze strany ŽNO. Protože židovské obce finančně podporovaly vysoké procento svých členů a zajišťovaly péči o dlouhodobě nemoocné, sirotky a staré osoby, finanční prostředky jí začaly v průběhu roku 1947 docházet. Židovské obce i přes značné finanční dotace nedokázaly uspokojit všechny a samy se obracely s žádostmi o finanční podporu na vládní místa.

Se stížnostmi na nedostatečnou státní podporu židovských obcí se Arnošt Frischer dokonce

---

¹⁰⁵Dekrety prezidenta republiky postupně stanovily, kdo bude vyjmut z nařízení proti Němcům a Maďarům (viz další kapitola).

obrátil i na prezidenta Beneše: *"Stát nepodporuje židovské náboženské obce, které musily plnit důležité sociální úkoly. Naproti tomu jsou zabrány téměř všechny budovy, jež jsou vlastnictvím židovských náboženských obcí a přes četné žádosti se nepodařilo dosud docílití vrácení těchto budov do správy židovských náboženských obcí. To platí zejména o budovách Židovské náboženské obce v Praze, v kterých tato měla sociální instituce a které opět potřebuje pro sociální účely. Fondy vytvořené za nacistického režimu z peněz a majetkových hodnot Židů jsou zajištěny Národními správami nebo úřady jako by šlo o majetek Němců, Maďarů a kolaborantů. Židovské obyvatelstvo nemá z čeho žít a nemůže se v důsledku vyličných poměrů vřadit do pracovního, výrobního a distribučního procesu."*¹⁰⁶

Sami zástupci americké organizace JOINT žádali po českých úřadech, aby se více podílely na zaopatření a podporu židovských obcí. Bylo nakonec dohodnuto, že pro potřeby hospodaření židovských obcí vláda uvolní částku z tzv. Vystěhovaleckého fondu. Jednalo se o šedesát milionů korun. Zároveň bylo slíbeno uvolnit prostředky z tzv. Terezínského fondu pro potřeby židovských obcí. Zástupci ŽNO často upozorňovali české úřady na nedostatečné zajištění českých a moravských židovských obcí a jejich členů. Poukazovali na skutečnost, že ŽNO musí podporovat Židy cizí státní příslušnosti, kteří se přechodně zdržovali na území ČSR.

Již v průběhu několika prvních týdnů po osvobození začaly na adresu pražské židovské obce docházet zásilky s potravinami, léky a ošacením. Organizací, které zajišťovaly a pomáhaly repatriantům, bylo mnoho. Největší podíl na pomocné akci v ČSR měla nepochybně UNRRA a Červený kříž. Židům a židovským obcím pomáhaly i několik let po osvobození různé zahraniční židovské instituce, bez jejichž finančních dotací by židovské obce péči o své členy nezvládly. Organizací byla několik. Mezi nimi taky American Joint Jewish Distribution Committee a World Jewish Congress. Protože podpory poskytované těmito organizacemi byly největší, budu se jimi zabývat podrobněji.

106AMV, 425-231-2.

3.3.1 American Jewish Joint Distribution Committee

JOINT, neboli American Jewish Joint Distribution Committee, byla židovská humanitární organizace založená v roce 1914 ve Spojených státech z iniciativy několika původně německých Židů, kteří se rozhodli získávat peníze na pomoc potřebným židovským komunitám ve válčící Evropě a na Blízkém východě. Slovo JOINT bylo v názvu proto, že organizace vznikla spojením tří těles s podobnými cíli: American Jewish Relief Committee, Central Relief Committee a People's Relief Committee. Zpočátku se zaměřoval hlavně na zasílání jídla a léků do Evropy a Palestiny. Od první světové války se způsob pomoci JOINTu moc nezměnil. Pracovníci JOINTu se starali o to, jak dostat k Židům v nouzi potraviny, ošacení a finance, zajistit jim léky, zdravotní péči, pomoci jim vytvořit sociální a vzdělávací programy a v krajním případě najít způsob, jak by mohli uniknout z nebezpečí a emigrovat.¹⁰⁷ Zvláštní pozornost byla věnována péči o mládež, lékařské pomoci, židovským uprchlíkům, zemědělskému osidlování v Palestině, školení mladých a péči o židovské sirotky. Během druhé světové války se JOINT snažil pomoci co největšímu počtu Židů uniknout před nacistickým nebezpečím. Emigrace směřovala především do Palestiny, kolem 20 tisíců Židů našlo útočiště v Šanghaji. Židovskému odboji JOINT poskytl 300 000 dolarů.¹⁰⁸

Po skončení druhé světové války činnost organizace pokračovala hlavně poskytováním finančních výpomocí válkou zdecimovaným židovským komunitám. Na pomoc přeživším šoa, uprchlíkům a osobám bez státní příslušnosti JOINT vyčlenil částku 300 milionů dolarů. S podporou spojeneckých armád, organizace UNRRA a International Refugee Organization rozděloval potraviny, ošacení, léky, dokonce i rituální předměty. Zvláštní pozornost byla věnována táborům pro tzv. displaced persons. JOINT v nich zakládal a podporoval nemonice, školy, školky, přeškolovací kurzy apod. V roce 1946 bylo přes 120 tisíc maďarských, 65 tisíc polských a kolem

---

¹⁰⁷ Roš Chodeš, 2/2004, Pomoc pro miliony. Příběh American Jewish Joint Distribution Committee, str 8-9.

¹⁰⁸ Tamtéž.

150 tisíc rumunských Židů stále závislých na materiálních podporách JOINTU.¹⁰⁹ JOINT rovněž podporoval ilegální organizaci Alija Bet a Bricha.

Do Československa byli oficiální representanti JOINTu Harold Trobe, Harry Viteles a Philip Ruby vysláni koncem září 1945. Od dubna 1946 zastával funkci ředitele pro JOINT v Československu Israel G. Jacobson. Díky podpoře JOINTu mohly být v krátkém čase po osvobození obnoveny československé židovské obce. Činnost JOINTu se vztahovala především na sociální péči. Běžná sociální péče jako poskytování finančních podpor či materiální zabezpečení byla provozována prostřednictvím židovských obcí, kterým k těmto účelům byly poskytovány finanční prostředky. V rámci sociální péče zajišťované přímo JOINTem organizace poskytovala půjčky, stipendia studentům a učňům. JOINT zřídil i oddělení pro mládež, o kterou v období krátce po osvobození nebylo nijak pečováno. Později oddělení převzala pražská ŽNO a RŽNO. JOINT zajišťoval ozdravný pobyt československých židovských dětí ve Švýcarsku, zřídil pro ně ozdravovnu v Tatrách a podílel se také na vypravení transportů dětí cizí státní příslušnosti do Anglie. Zároveň bylo zřízeno i oddělení pro cizince a průchozí, které se staralo o Židy cizí příslušnosti, převážně polské. Protože v ČSR nebyla žádná židovská instituce, která by se zabývala vystěhovalectvím, ujal se JOINT i tohoto úkolu. Nezřídka hradil i veškeré náklady spojené s emigrací.

3.3.2 World Jewish Congress

World Jewish Congress (WJC) byl založen 15. prosince 1936 v Ženevě. Funkci prezidenta organizace zastával rabín Stephen S. Wise. Organizace byla spíše rozšířením komitétu židovských delegátů, který byl vytvořen jako židovský poradní orgán mírových konferencí v roce 1919. První světová židovská konference se konala roce 1932 v Ženevě.¹¹⁰ Cílem založení WJC v roce 1936

---

¹⁰⁹Více k činnosti k činnosti JOINTU viz Handlin, Oskar, JDC a Continuing Task, New York 1964.

¹¹⁰VŽNO, 1/IX, 1. ledna 1947, O světovém židovském kongresu a jeho zasedání v Paříži 24 – 27. prosince 1946, str. 3.

bylo sjednotit všechny židovské komunity, které by vyplnily mezeru v židovském mezinárodním zastoupení. Po druhé světové válce se podobně jako JOINT soustřeďoval na potřeby přeživších Židů a obnovených židovských komunit. " *World Jewish Congress je koordinací veškeré židovské energie, soustředění sil všech Židů, kteří cítí solidárně se svým národem, kteří vědí, že osud jedné části tohoto národa může být zítra jejich osudem. /.../ Naším cílem jest spojití všech, jsouce si vědomi této jednoty osudu, cítí, že to co se stane jednomu z nich se přímo neb nepřímo týká také jich samotných.*"¹¹¹

Na konferenci WJC v roce 1944 byly formulovány požadavky, které měly být předloženy Spojeným národům. Návrhy obsahovaly nejen vypracování mezinárodního zákona o právech občanů všech zemí, ale také právo všech etnických a náboženských skupin na udržování své kolektivní identity za stejné ochrany zákonů a pomoci států. Konference také žádala, aby antisemitismus a jiné projevy rasistické nebo náboženské nenávisti byly v mezinárodním právu označeny jako trestné.¹¹² Kongres se snažil dozírat na průběh restituce židovských politických a hospodářských práv. Po válce byl zřízen také úřad pro střední a východní Evropu, jehož úkolem bylo usnadnit spojení židovských komunit na tomto území s Kongresem a věnovat se jejich problémům. Jedním z propagovaných hlavních cílů bylo *"nejen obnovení jejich hmotného blahobytu, nýbrž také jejich morálního a politického zdraví a ukázati jim cestu pozitivní a afirmativní židovské politiky. /.../ Řady Židů byly tak decimovány, že každá, i ta nejmenší obec nese velkou odpovědnost nejen za fyzické, ale také duševní a mravní obrození svých členů."*¹¹³ První poválečná konference WJC se konala v prosinci 1946 v Paříži. Na konferenci se sešli zástupci dvaceti států, aby projednali možnosti a situaci Židů v jednotlivých evropských státech.

Rada židovských náboženských obcí k WJC přistoupila poměrně pozdě. Teprve 10. listopadu 1946 byl zvolen přípravný výbor WJC pro historické země. Předsedou byl zvolen Karel Stein, tou dobou předseda pražské ŽNO. Ihned po svém ustavení zaslala pražská kancelář WJC

111AMV, fond 425, 231-7, World Jewish Congress, informační bulletin č. 2.

112VŽON, 8/VIII, 1. srpna 1946, Práce Světového židovského kongresu, str. 69.

113Tamtéž.

memorandum o situaci českých Židů do New Yorku s žádostí intervence u ministra Jana Masaryka v záležitosti Židů z Podkarpatské Rusi. Výbor WJC měl dohlížet na probíhající restituce v ČSR, pomáhat při obnově židovského kultovního života a v menší míře se zabývat také sociálními otázkami.

Stejně jako organizace JOINT měl i WJC zvláštní oddělení, které se věnovalo péči o děti a mládež. Domov mládeže v Belgické č. 25 byl založen s pomocí WJC, který zároveň také sponzoroval každé dítě v domově 1000 Kčs.¹¹⁴

3.3.3. Péče o židovské sirotky

Velkou starostí bylo pro pražskou ŽNO zaopatření českých sirotek. O židovské osiřelé děti s cizí státní příslušností se většinou postaraly zahraniční židovské instituce, které je buď převezly do cizích zemí, většinou do Anglie či Kanady, nebo byly v rámci ilegálních organizací přepravovány do Palestiny.¹¹⁵ Bezprostředně po válce byly sice židovské děti umístěny na Pittrových zámcích, ale většina českých židovských dětí zde setrvala pouze do konce léta. ŽNO se snažila co nejrychleji zajistit jim v Praze ubytování a umožnit jim pokračovat v jejich násilně přerušném studiu. ŽNO proto děti umístila nejdříve do budovy v Kelleyově ulici a poté do budovy v Belgické ulici, která před válkou i během ní sloužila jako židovský sirotčinec. Teprve, když poslední chovanci odjeli do Terezína, sídlily v budově až do konce války úřady Sicherheitsdienst. Po osvobození dům sloužil jako záchranná repatriační stanice a teprve po jejím uzavření byla budova vrácena ŽNO, která zde zřídila židovský domov mládeže. Na provoz a péči o děti jí výrazně přispívala organizace JOINT i WJC. Zpočátku bylo v budově s asi padesáti dětmi umístěno i několik desítek starých osob. Děti bylo však potřeba umístit v domově mnohem víc a bylo taky nutné získat další finanční prostředky pro provoz domova. Pomoc židovské obci nabídla k WJC přidružená organizace American

---

114AMV, fond 425, 231-7, World Jewish Congress, informační bulletin č. 2.

115Viz Yehuda Bauer, Flight and Rescue: Brichah, New York 1970.

Committee for Rehabilitation of European Children (Committee). Committee byla ochotna poskytnout ŽNO finance na zařízení a udržování domova. Jednou z podmínek bylo přesunutí starých osob na jiné místo. Committee byl ochoten finančně podpořit domov se sedmdesáti dětmi každoročním nákladem 1.250 000 Kčs a navíc měsíčně přispívat 1500 Kčs na každé dítě.¹¹⁶

ŽNO by byla zodpovědna za spravování domova, a protože Committee mohl podle svých stanov podporovat pouze sirotky a polosirotky, měla ŽNO finančně přispívat mladistvým, kteří v domově bydleli kvůli dokončení školy.

V domově bydlely děti od čtyř do dvaceti let. Většinu osazenstva domova však tvořila mládež mezi 14 - 17 lety, většinou sirotci, kteří v Praze navštěvovali různé školy a přeškolovací kurzy. Ředitelem domova byl Ronald Süssmann. V domově probíhaly i večerní kurzy zaměřené především na češtinu, matematiku, angličtinu, judaismus a moderní hebrejštinu.¹¹⁷ ŽNO dále v Praze zřídila a podporovala dívčí domov v Lublaňské ulici a domov "mladých mužů" v Krakovské ulici.

---

¹¹⁶AMV, fond 425, 321-2.

¹¹⁷VŽON, 3/IX, 1. února 1947, Židovský domov na Vinohradech, str. 28.

3.4 ŽIDOVSKÁ OČEKÁVÁNÍ PO NÁVRATU

Pocity vracejících se Židů byly obvykle hodně beznadějně. Na většinu nikdo nečekal, jejich domovy byly obsazené a pokud je u sebe nebytovali přátelé a známí, po dobu několika prvních dnů a týdnů většinou využívali veřejné noclehárny zřízené pro repatrianty. *"V sobotu jsem se, po hrozných útrapách, vrátila z koncentráku Mauthausen. Bohužel jsem sama a nemám nejmenší tušení, kde bych mohla moje nejbližší, maminku, sestru a muže najít. Nemám kde být, bydlím proto u Červeného kříže v Praze XII., v Lublaňské 57, kde se o nás dobře starají. /.../ Včera jsme musely opustit karanténní stanici, poněvadž tato je jen na 14 dnů. Poslali nás do Krče do Masarykových domů, kde je nyní ozdravovna pro repatrianty. Je zde krásně, jídlo výborné a zde mohu zůstat neomezeně dlouho, což také plně využiji, protože stále ještě nemám byt a nevím ani co se s mojí žádostí stalo, právě že jsem ležela jsem se nemohla starat."*¹¹⁸

Židé se vraceli do vlasti s mnoha očekáváními. Přáním všech bylo najít v Praze někoho z rodiny a příbuzných. Realita však byla o to krutější, když zjistili, že domov, na který se těšili, neexistuje. *"V Praze jsme dojeli na Wilsonovo nádraží, a to byl nejhorší moment z celé války. Pro mě. Protože jsme přijely do Prahy a teď sis uvědomila, že to, na co ses celou dobu těšila, s čím jsi počítala, že to není. Že tam nikdo není, že tam nejsou žádní lidé a že na nás nikdo nečeká a že naše rodiče a sestry a já nevím co, že už je neuvidíme. Že tam nikdo není. To poprvé tě napadlo, teď jseš doma, po čem se ti čtyři roky nebo jak dlouho stejskalo, a ten domov neexistuje. To byl můj nejhorší moment z celé války. Přijet na Wilsonovo nádraží 18.května 1945. Ten pocit toho prázdna. Byla tma, nefungovala elektrika, nikdo se na nás ani nepodíval a než ten Červený kříž přišel, třeba to bylo jen deset minut, ale pro mě to byla věčnost. To byl ten nejpršernější pocit mého života. Přijet do Prahy, domů, a domov, kterej nebyl."*¹¹⁹

¹¹⁸AŽMP, Sbírka Dokumenty perzekuce, inv. č. 78, Dopis H.M. z 22. května a 5. října 1945.

¹¹⁹AŽMP, Sbírka Rozhovory s pamětníky šoa, kazeta č. 1090.

Národní výbor k likvidaci Židovské rady starších a později Pražská židovská obec v souvislosti s probíhající repatriací z Terezína opakovaně nabízeli Repatriačnímu odboru svou pomoc při repatriaci. Nabízely veškeré prostředky, kterými disponovaly, na pomoc lidem vracejícím se do vlasti. Pro navrátilce žádali o uvolnění některých budov, které patřily bývalé Židovské radě starších, k umístění starých a nemocných osob, pomoc s odvozem lidí přijíždějících z Terezína do záchytných stanic a nemocnic a poskytnutí lékařského a ošetrovatelského personálu.¹²⁰ Zástupci Národního výboru k likvidaci Židovské rady starších se několikrát setkali se zástupci MPSP k projednání spolupráce při repatriaci. Zástupci MPSP jim slíbili, že jejich stanovisko bude předneseno ministrovi a poté budou přizváni k dalšímu jednání.¹²¹ S největší pravděpodobností šlo Národnímu výboru k likvidaci Židovské rady starších o získání oficiálního pověření MPSP ke spolupráci při repatriaci jako dostali jiné organizace, např. Svaz katolické charity, České srdce a Klub československých turistů. Tyto organizace spravovaly některé záchytné stanice a vývažovny, ale veškeré finanční a materiální prostředky jim poskytovalo hospodářské oddělení Ústavu. Domnívám se, že Národnímu výboru šlo o totéž – obdržet prostředky k péči o židovské repatrianty. Z dopisu ze dne 24. května 1945 adresovaném Repatriačnímu odboru při MPSP vyplývá, že i přes několik urgencí žádnou odpověď nedostali: *"Ježto od této návštěvy uplynula již delší doba aniž byl Repatriační úřad byl v jednání s podepsaným Národním výborem pokračoval a ježto ani jinak nebyl Repatriačním úřadem ke spolupráci vyzván, pokládá Národní výbor za svou povinnost znovu mu nabídnout svou součinnost, přičemž poznamenává, že až dosud pracoval dále ve smyslu rozmluvy, kterou jeho zástupci měli s pány z Repatriačního úřadu. Národní výbor pro likvidaci Židovské rady starších spolupracuje při repatriaci osob vracejících se z geta v Terezíně a z nejrůznějších koncentračních a pracovních táborů v Německu. Poskytuje jim přechodný nocleh v záchytných stanicích v Praze V., Kelleyova č. 6, v Praze I., Haštalská č. 20, v Praze XII., Lublaňská*

---

¹²⁰Výbor např. žádal o uvolnění budovy v Letenské ulici č. 113 k umístění nemocných repatriantů z Terezína.

¹²¹NA, 445, karton 209, Dopis Arnošta Frischera adresovaný ministru Šoltészovi.

č. 27 a na Hagiboru v Praze XI, stravu ve jmenovaných institucích a ve středostavovské kuchyni v Praze I., Haštalská č. 20., ošetření v nemocnici v Praze V., Kelleyova 1, 3. Byly jim dávány všeobecné informace a pokud stačila hotovost poskytovala se i penežitá výpomoc Ministerstvo ochrany práce a sociální péče bylo požádáno poskytovat ze skladů šatstva a prádla zabraného Němci spravovaných podepsaným Národním výborem repatriantům nejpotřebnější ošacení.¹²²

Jak probíhala repatriace Židů, jejich adaptace v poválečném Československu a s jakými problémy se Židé po svém návratu potýkali, lze nejlépe posoudit z dopisů Arnošta Frischera adresovaných londýnskému sociálnímu výboru a Věstníku. Věstník sice dobře a podrobně reflektoval všechny události a situaci kolem repatriace, ale bohužel vycházel až od září roku 1945. Zpočátku se Frischer vyjadřoval velice pozitivně o rychle běžící repatriaci a chování českých úřadů vůči vracejícím se Židům. S ostatními repatrianty dostávali zvýšené přiděly a většinou jim byli bez problémů přidělovány byty. Potíže nastaly až s hlavní vlnou vracejících se repatriantů, zejména v letních měsících 1945. To už byl bytů zvláště v Praze nedostatek a úřady se často zdráhaly vystěhovat nynější obyvatelé z původně židovských bytů. V dopisech z května Frischer zmiňuje i zhoršující se situaci německých Židů, tj. Židů, kteří se v roce 1930 přihlásili k německé národnosti. Stávalo se, že německým Židům bylo odmítnuto vyplacení finanční podpory a další požitky, na které měl každý repatriant nárok. Jako Němce je lékaři odmítali poslat na zotavoven a sanatorií a nebyly jim vydávány zvýšené přiděly potravin.¹²³

122NA, inv. č. 404, karton 207.

123AMV, 425, 231-1, Dopis Arnošta Frischera ze dne 19. května 1945.

3.5 PROBLÉMY ŽIDOVSKÝCH REPATRIANTŮ PO NÁVRATU DO ČSR

České úřady se k vracejícím se Židům zpočátku nijak diskriminačně nechovaly. Jak již bylo popsáno v předchozí kapitole, pomoc státu se vztahovala na všechny repatrianty, vyjma Němců a Maďarů. Situací Židů, kteří se přihlásili v roce 1930 k německé národnosti, a Židy původem z Podkarpatské Rusi se budu zabývat níže. Otázkou zůstává, z jakých důvodů se mezi navrátilivšími se Židy ozývalo tolik nespokojených hlasů. Své důvody hrál i v mnoha případech chladný až odmítavý postoj českého obyvatelstva k Židům. Židé se vraceli do společnosti po léta vystavené intenzivní a profesionálně prováděné antisemitské propagandě. Ta byla do značné míry založená na argumentech ekonomického rázu. A právě majetek se stal oblastí, kde docházelo k největším rozporům.¹²⁴ Židé, kteří se vrátili, většinou našli ve svém původním bytě cizí rodiny. Často se setkávali s neochotou svých sousedů, ke kterým si před válkou uschovali věci, navrátit jim je zpět.

Sami přeživší Židé reflektovali svou situaci po konci války jako mnohem svízelnější než jakou po svém návratu zažívali nežidovští repatrianti. Ve zprávách a dopisech Židů svým známým a institucím do zahraničí se často objevuje pojem průměrný a neprůměrný repatriant. Neprůměrný repatriant znamená židovský, za průměrného označovali nežidovské politické vězně české a slovenské národnosti. Kurt Wehle, po válce první tajemník Rady židovských náboženských obcí, v článku do Věstníku napsal: *"Devadesát procent nežidovských repatriantů mělo rodiny a domovy, kam se mohli vrátit, měli svůj majetek a snadno se mohli vrátit k povolání, které provozovali před svým odsunem. Vracející se Židé oproti nim v devadesáti procentech neměli rodiny, které byly většinou vyvražděny, majetek neměli žádný a jejich fyzická i psychická rekonvalescence trvala déle"*.¹²⁵

---

¹²⁴Krejčová, Helena, K některým problémům židovské menšiny, s. 67.

¹²⁵Wehle, Kurt, The Jews in Bohemia and Moravia: 1945 – 1949, in: The Jews of Czechoslovakia (volume III), New York 1984, str. 516.

Židovské obce si proto vzaly na svá bedra starost o zajištění a podporu svých členů. Jelikož ale samy nedisponovaly dostatečnými finančními prostředky, materiální a finanční podporu jim poskytl mnoho zahraničních židovských organizací jako American Joint Distribution Committee (JOINT), který už na začátku dubna 1945 začal působit v Bratislavě a krátce po osvobození také v Praze, World Jewish Congress, American Jewish Committee, ORT, OSE a další.¹²⁶ Situaci židovských repatriantů popsal ve Věstníku také Karel Stein, sám přeživší: *"Konečně nadešel toužebně očekávaný den svobody. Z různých pracovních a koncentračních táborů se vracely lidské trosky bez domovů, rodičů, manželů a dětí, neschopné toho, aby se zařadily ihned do šiku nových bojovníků za výstavbu státu, porušeny na duši, s podlomeným zdravím. Byly odkázány na pomoc. Tuto pomoc se snažil poskytovat stát svými prostředky, ale ukázalo se, že tato pomoc nestačí a nemůže stačit. Státní pomocné akce vycházely z průměrného typu repatrianta. Ale což byl vracející se Žid tímto průměrem? V převážné většině případu ne. Průměrný repatriant se po několikaletém pobytu v německém pracovním či koncentračním táboře vracel do svého domova, k svým rodičům a dětem. Ve výjimečném případě tomu tak nebylo. Židovský repatriant pouze ve výjimečném případě našel domov nebo své nejdražší."*¹²⁷ Obdobně popisoval situaci vracejících se Židů na sjezdu delegátů Židovských obcí i Arnošt Frischer. Ve svém zahajovacím proslovu upozorňoval na specifickou situaci vracejících se Židů a nedostačující podporu a nedostatek pochopení ze strany československých úřadů: *"Často se setkávám s dotazem, proč my se musíme starati o ty naše, když stát se stará o všechny stejně. /.../ Stát zakládá svoje opatření na průměru. My židé jsme doposud daleko pod tímto průměrem. Vráti-li se z koncentráku či nucené práce jiný než žid, najde skoro vždycky někoho ze své rodiny, najde u něj přístřeší a pomoc, najde své pole a svou dílnu, obnoví svůj pracovní poměr...nic a nikdo mu v tom nebrání. Každý je mu k tomu nápomocen. Zcela jinak je situace u Židů. Proti nim se řídila zvláštní, zvlášť důkladná a zvlášť rafinovaná opatření Němců.*

---

¹²⁶Wehle, Kurt, The Jews of Bohemia and Moravia, s. 514.

¹²⁷VŽNO, 2/VIII, 28. února 1946, Úkoly Židovské náboženské obce v Praze, str. 10.

*Tato prazvláštní a pradůkladná opatření musí být co nejdříve překonána. /.../ Neděláme a nechceme dělat separaci, ale nejdříve musí zmizet separace, do které nás nacismus a fašismus – i ten náš domácí na Slovensku, uvrhl."*¹²⁸

Nejčastějším důvodem ke stížnostem Židů na chování českých úřadů k nim bylo paradoxně ono stejné zacházení se všemi repatrianty bez ohledu na důvody jejich věznění či původ. Židé se cítili znevýhodnění zvláště ve chvílích, kdy docházelo k jejich srovnávání s vězni politickými. V českém prostředí byl dokonce židovský repatriant často stavěn až za českého politického vězně, "který trpěl a bojoval za vlast, kdežto ten židovský československému národu během války ničím neposloužil."¹²⁹ Často se takové výroky objevovaly mezi účastníky domácího i zahraničního odboje. Jeden z navrátilivších se letců z Anglie vyjádřil tento názor v letáku adresovaném prezidentské kanceláři: *"Politici věžňové jsou právem privilegovanou vrstvou národa. Že ale Židé si nadiktovali zákon, dle něhož jsou postaveni na roveň politickým věžňům, to je svrchovaná urážka těchto! Z tohoto titulu pobírají samé výhody, které jim tedy absolutně nepřísluší. Je přiděl potravin – žid má přednost. Pracuje se na odklizovacích pracích – žida tam nenajdete. /.../ A protože faktem zůstává, že židé byli největšími germanofili a největšími maďarisátory, pak držíme si pořádnou veš ve svém kožichu."*¹³⁰ Pod dopisem bylo referentem prezidentské kanceláře připsáno, že se jedná o další z mnohých se projevů protižidovské nálady. Oficiálně až výnos ministerstva vnitra ze dne 10. prosince 1945 stanovil, že rasová perzekuce je rovněž politickou perzekucí.¹³¹ V této souvislosti byli zvláště napadáni němečtí Židé, kterým byla vytýkána jejich předválečná germanizace a rozvracení československého státu. Tento vyhraněný názor vyslovil také samotný ministr vnitra Václav Nosek u příležitosti pracovní rady předsedů místních národních výborů Čech a Moravy na počátku roku 1946: *"Dekretem č. 180 totiž postihujeme i majetek osob, které byly za nacistického režimu persekuovány, ale dokud byly na svobodě, využívaly svého postavení a majetku*

128AMV, 425, 231-4, Zahajovací proslov Arnošta Frischera na sjezdu delegátů.

129AKPR, 1515 – D11484, Příspěvek z židovské otázky.

130Tamtéž.

131VŽON, VIII/9, 5. září 1945, O pojmu čs. osvobozeného politického vězně, s. 81.

*proti našim národům a naší republice. Vyřídíme tudíž při jedné a téže příležitosti nejen nepříteli, který přímo poškozoval a ničil náš národ ve spolupráci s Hitlerem, ale vyřídíme hospodářsky i ty, kteří rozvraceli i naši národní existenci germanisací a podobnými činy a také ji podporovali. Někteří pak byli také zavřeni, poněvadž byli židovského původu a tedy trpěli částečně pod nacistickým terorem, ale zde musíme všichni zkoumat, jak se tyto jednotlivci chovali ještě za časů republiky, a jestliže germanisovali, němčili nebo podporovali německé školy, jejich majetek náleží státu a musí býti konfiskován."*¹³²

RŽNO, která v takových případech okamžitě zasahovala formou memorand či osobních dopisů, se ozvala i tentokrát a sám Arnošt Frischer se jménem RŽNO ujal reakce na projev ministra Noska: *"Již to nás uráží, že jste mluvil o obětech nacistů, se kterými se zacházelo hůře než s kterýmkoliv jiným druhem pronásledovaných osob jako o lidech, z nichž někteří byli také zavřeni, poněvadž byli židovského původu a tedy trpěli částečně pod nacistickým terorem. V době, kdy celý svět se dovídá z norimberského procesu plnou pravdu o utrpení, jimž všichni židé prošli a v duchu se hluboce klání před oběťmi takové hrůzy, mluvil jste Vy, pane ministře, o těch, kteří byli postaveni před vrata plynových komor a smrti jen navlas ušli /je jich asi jen 9% z těch, kteří se dostali do rukou gestapa/ tonem velice odlišným. A mluvil jste o nich také proto, abyste posilnil přítomné zástupce okresních národních výborů v ostré konfiskační praxi vůči těm židům, kteří dle Vaší definice ještě za doby republiky germanisovali, němčili nebo podporovali německé školy."*¹³³

S pojmem politický vězeň byly z počátku rovněž spojeny ústrky vůči bývalým židovským vězňům. Mnoho českých politických vězňů nesohlasilo, aby pojem politický vězeň zahrnoval také osoby rasově perzekvované. Svaz osvozených politických vězňů v této věci předložil osnovu zákona, kterým měl být vymezen právní pojem československého osvozeného politického vězně. Osnova navrhovala rozdělit politického vězně podle důvodu jejich zatčení a omezování na svobodě.¹³⁴ Podle tohoto návrhu pouze skupina první, t.j. vězňové, kteří by prokázali odbojovou

132AMV, 425, 231-3, Výňatek z projevu ministra vnitra V. Noska na konferenci předsedů MNV a OSK dne 20.2.1946.

133AMV, 425, 231-3, Dopis RŽNO adresovaný ministru vnitra Václavu Noskovi dne 22.2.1946.

134VŽON, VIII/9, 5. září 1946, O pojmu čs. politického vězně, s. 81.

nebo politickou činnost a skupina druhá, t.j. věžňové zatčení pro své demokratické a protifašistcké smýšlení, by byli postaveni na roveň vojákům zahraniční armády nebo partyzánům. Oběti rasové perzekuce by spadali až do třetí skupiny. Nakonec se právní komise usnesla návrh této osnovy změnit a nerozlišovat politické vězně podle důvodů věznění a nevytvářet skupiny bývalých vězňů s většími a menšími právy.¹³⁵

135VŽON, VIII/9, 5. září 1946, O pojmu čs. politického vězně, s. 81.

3.6 REFERÁT PRO ŽIDOVSKÉ ZÁLEŽITOSTI

Návrh na zřízení zvláštního referátu pro židovské záležitosti, tzv. Ústředního koordinačního týmu k odstranění diskriminací, navrhoval Přípravný výbor ŽNO v Praze již od července 1945. Arnošt Frischer tehdy navštívil předsedu vlády a navrhl zřízení orgánu, který by sledoval, aby pozůstatky rasové diskriminace z doby okupace byly co nejrychleji odstraněny. *"Nacistický režim zavinil, že skupina osob fyzických a právnických byla na základě norimberských a jiných diskriminačních opatření uvržena do právní, sociální a hospodářské situace, jejíž odstranění si vyžaduje řadu zvláštních zvláště administrativních opatření. Přes veškerou snahu a dobrou vůli jednotlivých ústředních orgánů nebylo dosud možno zajistiti jednotný postup při řešení tohoto složitého komplexu otázek a odstraniti ve veřejné správě a ve veřejném životě vůbec jisté stopy rasové diskriminace. K usnadnění jednotného postupu v těchto otázkách a umožnění co nejrychlejší nápravy v oboru právním, sociálním a hospodářském navrhujeme, aby bylo při úřadu předsedy vlády zřízeno koordinační místo k odstranění následků rasové diskriminace."*¹³⁶

Navrhovaný úřad se měl skládat ze tří oddělení - právního, sociálního a informačního. Právní oddělení mělo sledovat legislativní opatření a předávat námitky a stížnosti židovských institucí a spolupracovat při odstraňování nesrovnalostí v postupu jednotlivých správních orgánů. Sociální oddělení mělo kontrolovat, zda se státní orgány snaží zařazovat Židy do normálního hospodářského života a zda jim jsou poskytovány trvalé sociální podpory. Informační oddělení mělo vládě, jednotlivým ministerstvům a tisku podávat informace o všech otázkách týkajících se kompetencí referátu.¹³⁷ Ministerstvo ochrany práce a sociální péče se ke zřízení tohoto orgánu vyjádřilo souhlasně, zvláště poté, co na jeho úřad chodily dopisy a memoranda domácích i zahraničních institucí ohledně židovských záležitostí v Československu. *"Ministerstvo ochrany*

---

¹³⁶AKPR, 1515 – D11484, Návrh na zřízení referátu pro věci židovské.

¹³⁷Tamtéž.

*práce a sociální péče pokládá se v podstatě za resortně nepřislušné, aby mohlo činiti prohlášení jménem čs. vlády ohledně společenského, náboženského, národnostního a kulturního postavení židovstva v Československu. Podle jeho mínění bylo by věci především ministerstva vnitra a ministerstva školství a národní osvěty, případně ministerstva informací, aby tomto směru zaujala příslušná stanoviska. /.../ Jsme tedy toho názoru, že zřízení koordinačního orgánu je velmi účelné, poněvadž se tím umožní soustředěné řešení řady otázek povahy vnitropolitické i povahy zahraničně-politické. Proto zřízení takového úřadu doporučujeme."*¹³⁸ Referát se nakonec podařilo zřídit. Od ledna 1946 tak při Úřadu předsedy vlády pracoval zvláštní referent pro židovské otázky jako poradce pro přípravu zákonů a nařízení. Referent měl také kontrolovat, zda tyto zákony a nařízení jsou dodržovány podřízenými správními orgány. RŽNO se ovšem ze zřízení zvláštního referátu dlouho netěšila. Už v průběhu roku 1947 byl zrušen.

138NA, 480, sig. 572, Židovský referát.

3.7 MAJETKOVÁ SITUACE A PROBLÉM RESTITUCE

Majetková situace a otázka restituce židovského majetku po válce byla klíčovým problémem v neshodách mezi Radou židovských náboženských obcí, vládou a státními institucemi. Z majetku Židů, který v letech 1939 – 1945 spravovala Ústředna pro židovské vystěhovalectví prostřednictvím Vystěhovalického fondu, se údajně zachovaly pouze 2 – 3 procenta.¹³⁹ Po válce nebyl vrácen židovským obcím, ale zahrnut do tzv. Likvidačního měnového fondu, do něž byl začleněn i majetek zahynuvších Židů.¹⁴⁰

K právním dokumentům, které se týkaly restituce a konfiskace majetku, patřily především dekret č. 5/1945 o neplatnosti některých majetkově-právních ujednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, dekret č. 12/45 z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku. Dále dekret č. 108/1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a fondech národní obnovy a restituční zákon z roku 1946.¹⁴¹ Dekrety sice prohlašovaly majetkové přesuny uskutečněné po 29. září "pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické persekuce" za neplatné, avšak jednou z podmínek byla národnost žadatele podle sčítání lidu z roku 1930. Konfiskace podle těchto dekretů se původně vztahovala i na majetek Židů, kteří se při sčítání lidu v roce 1930 přihlásili k německé obcovací řeči a byli tudíž národnostně považováni za Němce.¹⁴² Z šestnácti tisíc žádostí o restituce majetku jednotlivců jich bylo do konce roku 1947 projednáno pouze 3000.¹⁴³ Při každé podané žádosti o restituci se prověřovala národnost žadatele.¹⁴⁴

---

¹³⁹Krejčová, Helena, K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu po roce 1945, str. 68.

¹⁴⁰Tamtéž.

¹⁴¹Jech-Karel, Kaplan-Karel, Dekrety prezidenta republiky.

¹⁴²Nepalová, Šárka, Židovská menšina v Čechách a na Moravě v letech 1945 – 1948, s. 316.

¹⁴³Krejčová, Helena, K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu po roce 1945, s. 69.

¹⁴⁴Více k restituci viz Jančík, Drahomír – Kubů, Eduard – Kuklík, Jan ml., „Arizace“ a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000), Praha 2003.

3.7.1 Národní správa Židovské rady starších

Národní správa Židovské rady starších (NŽSR) byla zřízena Ministerstvem ochrany práce a sociální péče dne 8. Listopadu 1945 jako samostatná instituce rozdělením dosavadní správy majetkových podstat Majetkového úřadu, Vystěhovaleckého fondu. a Židovské rady starších na dvě národní správy: na Národní správu majetkových podstat majetkového úřadu a vystěhovaleckého fondu a na NSŽRS.¹⁴⁵ Ta převzala veškerou majetkovou podstatu židovských obcí, židovských fondů, spolků podle stavu k květnu 1945. Jendalo se o veškeré jmění, které měli Židé ve vlastnictví k 29. září 1938 a které jim byl zabráno z důvodu rasové perzekuce. Ustavující výbor NRŽRS pověřil jejím vedením pětičlenný sbor národních správců. Zastoupena v něm byla i Rada židovských náboženských obcí, RŽNO mimo jiné zastupoval Arnošt Frischer. Dále v ní bylo zastoupeno ministerstvo práce a sociální péče a ministerstvo školství.¹⁴⁶

Úkolem NSŽRS bylo zajistit uloupený majetek židovské pospolitosti a spravovat jej až do jeho restituce a při restituci. Většina obnovených židovských náboženských obcí byla bez jakéhokoli majetku, bez právní porady a bez pamětníků dřívějšího finančního a hospodářského stavu. Úkolem NSŽRS bylo také spravovat tzv. Muzeální podstatu, zajišťovat jeho restituci a převedení do majetku nově ustanoveného Státního židovského muzea.¹⁴⁷

3.7.2 Terezínská podstata

Další problém se objevil s rozdělováním věcí z terezínských skladišť, tzv. Terezínské podstaty. Jednalo se o veškerý majetek z Velké pevnosti v Terezíně, který tam shromáždili a zanechali příjíždějící Židé. MPSP po válce majetek zajistila a vše umístila do svých skladišť s tím,

---

145NA, 480, sig. 761, Dohlídka MPSP u Národní správy Židovské rady starších.

146Tamtéž.

147Tamtéž.

že o konečné rozdělení všech věcí rozhodne vláda. Majetku Terezínské podstaty chtěla vláda využít k restituci, odškodnění a k sociálním podporám. Proti svěření všech věcí z Terezínské podstaty židovským obcím protestovalo mnoho institucí. Jejich argumentem bylo, že se jedná o původní majetek tzv. Treuhandstelle, který byl převeden na Vystěhovalecký fond, po válce spravovaný Národní správou majetkových podstat. Dalším z argumentů bylo, že židovská obec, jakožto organizace kultová, nemůže spravovat veřejný majetek. Také poukazovaly na skutečnost, že v Terezíně byli vězněni i lidé nežidovského náboženství, kteří se nyní nehlásí k židovské obci. *"Nikoho zajisté nenapadlo, aby do správy ŽNO svěřil zabavený majetek Sokola, ačkoliv v Sokole byli stejně Židé, jako v Terezíně osoby, které Židy nikdy nebyly. Svěřením jakéhokoliv úkolu veřejné správy do rukou ŽNO tvoří opět odlišný právní režim pro Židy než pro ostatní obyvatele ČSR a rozlišují se při tom dokonce osoby podle rasy..."*¹⁴⁸

V Terezínské podstatě se vedle pracovního materiálu a náčiní nacházelo především ošacení a potraviny, o kteréjevila ŽNO největší zájem. S rozdělováním věcí však nastalo nedorozumění mezi MPSP a ŽNO. MPSP začalo vyklízet terezínské sklady teprve na podzim roku 1945, avšak pro nedostatek pracovníků a dopravních prostředků nebyly sklady likvidovány systematicky. Teprve v Praze byly věci roztríděny alespoň podle druhu a na jaře se z nich oficiálně začalo rozdělovat. Zástupci Rady poukazovali na samovolně ubývající věci ze skladů a špatné zacházení s nimi. Zvláště urgovali rychlejší rozdělení potravin a lepší uskladnění textilií. Po dlouhém jednání mezi RŽNO a MPSP bylo Radě přiděleno 60 procent z Terezínské podstaty. Zbýlých 40 procent dostalo MPSP.

Další problém vyvstal s rozdělováním psacích strojů, šicích strojů, lékařského zařízení a další, které podle dohody s MPSP se mělo rozdělit mezi ty, kteří o jmenované zařízení přišli vlivem rasové perzekuce. Materiál však volně mizel ze skladišť, aniž by tom ŽNO byla informována. Stejný problém nastal i s potravinovými balíčky a zásilkami, které posílaly na Repatriační odbor

---

148NA, 480, sig. 761, Memorandum závodní organizace čsl. Sociální demokracie při Národní správě majetkových podstat majetkového úřadu, vystěhovaleckého fondu a Židovské rady starších v Praze.

MPSP zahraniční židovské organizace. Z těchto zásilek musela ŽNO povinně přenechat jednu šestinu Repatriačnímu odboru MPSP a šestinu Svazu mládeže. I tak bylo ŽNO vydáváno mnohem méně, než podle dohody měla dostat, a několik zásilek vůbec neobdržela. Ve stížnosti přednesené na MPSP zástupci ŽNO informovali, že z většiny potravinových zásilek dostane ŽNO jen polovinu a některé nedostane vůbec: *"Z 30 000 konserv a 3 tun šatstva jsme vůbec nic neobdrželi, ačkoliv tato zásilka byla již před dlouhou dobou z Londýna odeslána. Dostali jsme informaci, že konservy a šatstvo bylo uloženo u Repatriačního odboru. Několikrát jsme žádali Repatriační odbor o vysvětlení těchto diferencí, ale na všechny naše dopisy nebylo dosud, jako obvykle, odpověděno."*¹⁴⁹

Po opakovaných stížnostech Repatriační odbor MPSP nakonec ŽNO zadržené potraviny a šatstvo vydal a zrušil dělení zásilek zaslaných Židovskými organizacemi. Třebaže MPSP slíbilo všechny balíky zaslané různými židovskými organizacemi neprodleně vydávat ŽNO, ve stejnou dobu zadrželo zásilku deseti tisíc párů bot z Palestiny a rozdělilo je podle předchozích norem.¹⁵⁰

149AMV, 425, karton 321-2.

150Tamtéž.

4. NĚMEČTÍ ŽIDÉ A ŽIDÉ Z PODKARPATSKÉ RUSI

Jestliže se po návratu do Československa potýkali čeští Židé s necitlivým přístupem českých úřadů, na Židy německé národnosti a Židy původem z Podkarpatské Rusi čekaly mnohem větší problémy a překážky s návratem a začleněním do společnosti v Československu. Nejhuře na tom byli Židé, kteří při sčítání lidu v roce 1930 uvedli národnost německou či se přihlásili k německé obcovací řeči. Většina německých Židů, kteří se vystěhovali ještě před druhou světovou válkou, se do Československa nevrátila. Bezproblémová nebyla zpočátku ani situace těch českých a moravských Židů, kteří se při posledním sčítání přihlásili k národnosti židovské. Z článku místopředsedy RŽNO Františka Fuchse: *"Patřím lidem, kteří od svého mládí bojovali proti němčení Židů, proti jakýmkoli ohledům k Němcům ať toho, či onoho vyznání. Poznal jsem však, že němečtí židé nemeli v době útlaku žádných výhod ze svého němectví, mnozí prožívali dobu těžkého mravního obrození, když poznávali omyly své minulosti. /.../ Nyní proskočily zprávy, že nebudou uznáni za československé občany a že budou po druhé neboi po třetí deportováni z naší země. /.../ Mají být vyvezeni do náruče německého tábora, jehož příslušníci je mučili v koncentračních táborech."*¹⁵¹

151VŽON, VIII/4-5, 5. května 1945, Věra v 5. květen, s. 29.

4.1. POSTAVENÍ OSOB ŽIDOVSKÉ NÁRODNOSTI

Z nejasného statutu osob židovské národnosti vyplývalo pro Židy, kteří se k ní v roce 1930 přihlásili, mnoho nesrovnalostí. Protože Národním výborům a úřadům nebylo zcela jasné, jak postupovat u osob s židovskou národností, stávalo se, že tito Židé byli vyloučeni z výhod a práv, které příslušely Čechům a Slovákům a dokonce jim hrozily stejné nepříjemnosti jako Židům německé národnosti.

Českoslovenští Židé se mohli poprvé k židovské národnosti přihlásit při sčítání lidu v roce 1920. Při tomto sčítání lidu i při nadcházejícím, v roce 1930, se Židé mohli hlásit k židovské národnosti, aniž by museli dokazovat znalost jednoho z židovských jazyků (hebrejštiny nebo jidiš) či členství v židovské náboženské obci.¹⁵² V roce 1930 se k židovské národnosti přihlásilo 30% českých a více než 50% Židů moravských.¹⁵³

Úřady i u osob židovské národnosti pátraly po jejich předválečném jazykovém a společenském zaměření. Pokud se prokázalo, že dotyčný užíval německý jazyk, chodil do německých škol, byl členem německých spolků apod., byl automaticky považován za Němce. Docházelo k případům, kdy osoby s židovskou národností byly prohlášeny za Němce, i když pouze navštěvovaly byť i jednu třídu německé obecné školy. Židovské obce přirozeně hájily práva těchto svých členů a obracely se se na ministerstvo vnitra ve věci osob židovské národnosti. *"Jestliže československé zákony uznávají žid. Národnost, nebylo u jejích příslušníků důvodu k rozlišení dle obcovací řeči. Tyto osoby a hnutí, jež podporovaly, neměly nic společného s Němci a jejich politickými cíli, naopak se od Němectví emancipovaly ještě před vznikem nacistického režimu. U nich byla obcovací řeč prostě dorozumívacím prostředkem a užívaly té či oné řeči podle nahodilých poměrů, v nichž vyrostly. Ostatně není správné, aby se národnost určovala výhradně dle obcovací*

---

¹⁵²Čapková, Kateřina, Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938, Praha-Litomyšl 2005, s. 45.

¹⁵³Tamtéž, s. 205.

řeči, poněvadž řeč není jediným znakem národnosti. Řeč sice spadá za jedno s národností, ale rozhoduje nacionální cit a smýšlení."¹⁵⁴ Obdobně se k problému vyjádřil i Arnošt Frischer v dopise ministru vnitra Václavu Noskovi: *"Jsem ochoten doporučit občanům, kteří se dříve hlásili k národnosti židovské na základě práv, udělených jim Československou republikou, aby se v budoucnosti hlásili k národnosti české, případně slovenské. K tomuto doporučení bych se odhodlal jen tehdy, kdybych si byl jist, že vláda bude v takovém postoji vidět snahu čs. Židů přispět za dnešních poměrů k politické jednotnosti Československé republiky a za dalšího předpokladu, že vláda se postará o to, aby čs. občanu, který při sčítání lidu v roce 1930 se hlásil k národnosti židovské nebyly činěny potíže při nynějším hlášení se k národnosti české neb slovenské."*¹⁵⁵

Dekret prezidenta republiky č 33/45, který upravoval občanství osob německé a maďarské národnosti, se o osobách národnosti židovské nezmiňoval. Teprve výnos Ministerstva vnitra ze dne 24. srpna 1945 stanovil, že Židům, kteří při sčítání v roce 1930 nebo později při vyplňování úředních formulářů udali židovskou národnost a během okupace se nijak neprovinili proti ČSR, se zachovává československé státní občanství.¹⁵⁶ Přesto docházelo k situacím, kdy osoby s židovskou národností byly posuzovány podle obcovacího jazyka. Objevovaly se i případy, kdy k úřednímu potvrzení národnosti ze sčítacích formulářů bylo úředníkem připsáno, že jmenovaný formulář vyplnil německy a je tudíž vhodné považovat ho za Němce. Až výnos Ministerstva vnitra ze dne 13. září 1946 mimo jiné pevně ujasnil statut osob židovské národnosti a postavil je na roveň Židům s českou nebo slovenskou národností. Výnos stanovil, že *"pouhá okolnost, že se některý čs. státní občan přihlásil při úředním sčítání lidu po roce 1929 k národnosti židovské nikterak neodůvodňuje závěr, že by se jednalo osobu národnosti německé nebo maďarské, naopak tyto osoby tím osvědčily, že se nepovažují za příslušníky národnosti německé nebo maďarské."*¹⁵⁷ Výnos ovšem dále stanovil, že prohlášení o židovské národnosti je nedostačující, pokud se osoba provinila proti českému

---

154AMV, 425-232-1, Dopis Židovské náboženské obci v Olomouci.

155AKPR, 1515 – D11484, Dopis Arnošta Frischera ministru vnitra Václavu Noskovi.

156VŽON, VIII/15, 25.1.1946, Státní občanství, s. 7.

157AMV, 425, 231-3, Dodatek k výnosu Ministerstva vnitra ze dne 13. září 1946.

národu aktivní germanizací nebo maďarizací. Výnos také určil, co se považuje za germanizaci. Za aktivní germanizaci byla považována činnost, která usilovala o rozšíření němectví v českých zemích a na Slovensku. Do germanizujících činností spadalo zakládání německých škol a kulturních zařízení, dále podpora těchto zařízení, pokud jako zaměstnavatelé nebo jako vedoucí úředníci vyvíjeli nátlak na české obyvatele, aby posílali své děti do německých škol, aby se účastnili německého kulturního, politického nebo sportovního života a nutili je volit německé strany.¹⁵⁸ Tento fakt byl však mnohde uznáván jen v citovaných směrnicích ministerstva vnitra. Majetek osob židovské národnosti nemohl být konfiskován jako majetek Němců. Některé národní výbory se však nařízení výnosů nedržely a židovskou národnost neuznávaly a ztěžovaly tak vynětí majetku z konfiskačního řízení.¹⁵⁹

158AMV, 425, 231-3, Dodatek k výnosu Ministerstva vnitra ze dne 13. září 1946.

159Nepalová, Šárka, Židovská menšina v Čechách a na Moravě v letech 1945-1948, s. 317.

4.2 ŽIDÉ NĚMECKÉ NÁRODNOSTI

V daleko horší situaci se nacházeli Židé němečtí. Z koncentračních táborů, armády či emigrace se vraceli do společnosti, ve které panovaly silné protiněmecké nálady. Byly případy, že i po návratu z koncentračního tábora museli Židé nosit označení – tentokrát jako Němci. Jako Němci byli vyloučeni z podpor poskytovaných státem, dokonce byli zařazováni do odsunových transportů. Ještě před uveřejněním příslušných dekretů, které by upravovaly postavení těch Němců, kteří byli obětmi rasové perzekuce, uveřejnila vláda 8. června 1945 prohlášení o "výjimkách z opatření proti Němcům." Do výjimek patřili: 1) Ti, kdož se vrátili z koncentračních táborů a vězení, pokud se v nich ocitli následkem politického nebo rasového útisku, 2) ti, o nichž se prokáže, že činně podporovali český národ v boji proti nacismu a 3) zaměstnanci, jichž jest bezpodmínečně zapotřebí k udržení provozu závodu.¹⁶⁰

Dekret prezidenta republiky č.33/45 z 2. srpna 1945, který se zabýval úpravou československého občanství Němců a Maďarů, upravoval i výjimky, u kterých mělo být československé občanství zachováno. Dekret připravovala již exilová vláda v Londýně a jeho jednotlivé verze se vyvíjely v zásadě tak, jak se vyvíjela mezinárodní jednání o odsunu německé menšiny.¹⁶¹ První návrhy exilových ministerstev vnitra a zahraničí vycházely ze spojitosti mezi ztrátou československého státního občanství a proviněním takových kategorií německého obyvatelstva jako byli aktivní nacisté či představitelé okupačního aparátu. Naopak ministerstvo národní obrany zastávalo názor, že československé státní občanství měla ztratit co nejširší skupina příslušníků německé menšiny a jen antinacistům či aktivním účastníkům odboje by mělo být občanství zachováno.¹⁶² Dekret stanovil, že osobám německé a maďarské národnosti, které prokáží,

---

¹⁶⁰Československé zákonodárství ve vztahu k Německu a osobám německé národnosti v letech 1940-1948, in: Německé menšiny v právních normách 1938-1948. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi, Praha 2006, s.134.

¹⁶¹Tamtéž, s.121.

¹⁶²Tamtéž.

že zůstaly věrný Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému nebo slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem, se zachovává československé státní občanství.¹⁶³ Dokud tyto důkazy nebyly provedeny, platili Židé za Němce a jako s Němci s nimi bylo zacházeno. Nemohli se zařadit do hospodářského života, nedostávali zaopatřovací plat ani státní penzi, nebylo možné získat byt apod. *"Trpí dále nejistotou a duševními mukami, kteými trpěl jako "Žid" a které náhodou přežil. Přitom je více méně už jasné, že nebude československým státním občanem s plnými právy. Není bez zajímavosti, že došlo k případům, že takovéto osoby musily nositi vnější označení, kterými se označují Němci, a že byly ochotny doplniti toto označení a připevniti si na svá prsa žlutou Davidovu hvězdu, kterou byly vyznamenány za okupace."*¹⁶⁴ Státní občanství mělo zůstat zachováno i těm, jejichž rodinní příslušníci byli zavražděni pro antifašistickou činnost či zemřeli v koncentračních táborech. Osoby, které občanství byly zbaveny, o něj mohly požádat ve lhůtě od 10. srpna 1945 do 10. února 1946. Žádosti o navrácení občanství se posuzovaly jako žádosti o udělení československého státního občanství a do jejich vyřízení se žadatel v zásadě za československého občana nepovažoval.¹⁶⁵ Odtud potom plynuly excesy proti německým Židům, kteří několik měsíců museli čekat na vyřízení československého občanství. Sám dekret však podrobněji neupravoval pojem národnost. Proto ministerstvo vnitra v prováděcích pokynech zemským a okresním národním výborům 24. srpna 1945 sdělilo, že při určování národnosti je třeba přihlížet nejen k údajům ze sčítání lidu, ale i k údajům z policejních hlášení, přihlášek do škol, původu rodičů, školního vzdělání či z užívání jazyka v soukromém životě. Zvláštní pozornost měla být věnována účasti na veřejném životě, zejména členství v politických stranách, spolcích, organizacích a dokonce i v národních církvích.¹⁶⁶

163Celý text dekretu viz Jech, Karel – Kaplan, Karel, Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, s. 345-346.

164VŽON, VIII/4-5, 5.5.1946, První kroky do svobody, s. 31.

165Kuklík, Jan, Československé zákonodárství ve vztahu k Německu a osobám německé národnosti v letech 1940-1948, s.121.

166Tamtéž, s. 132.

RŽNO se v četných případech zasazovala o to, aby byly co nejdříve a kladně vyřízeny žádosti o zachování československého občanství podané ve smyslu dekretu 33/45. Téměř ve všech případech bývaly splněny podmínky, aby žadateli občanství zůstalo zachováno. RŽNO protestovala, že vyřizování žádostí probíhá velmi pomalu, a tudíž dochází k případům, kdy Židé, u nichž existovaly všechny předpoklady pro zachování občanství, byli jako Němci zařazováni do odsunu. Záleželo také na benevolenci úředníků, zda byli Židé vyjmuti z opatření proti Němcům či nikoli.

"Vůle Židů, aby se po šestiletém nuceném odcizení znovu začlenili do pospolitosti českého národa, nenašla opravdovou odezvu...shledáváme, že v český lid byl důsledně vbíjen nejen jed fašismu, nýbrž i essentielle tohoto fašismu, t.j., že v něm našel úrodnou půdu materialismus. Zrovnoprávnění Židů by znamenalo i vrácení majetků, podniků, obchodů, živností atd., a není lepší a prospěšnější, aby tento majetek zůstal v rukou skutečných Čechů?"¹⁶⁷

Z hlediska státní spolehlivosti tak bylo v roce 1945 přezkoumáno kolem dvou tisíc Židů německé národnosti, kterým bylo nakonec uděleno československé státní občanství.¹⁶⁸ Před konečným vyřízením žádosti vydávaly národní výbory prozatímní osvědčení. Židé, pokud dostali toto osvědčení, měli být až do vyřízení žádosti považováni za československé občany.¹⁶⁹ Přes všechny výnosy a nařízení se však často jednání o státní spolehlivosti bezdůvodně protahovala. A s protahováním doby, než osoba dostala potvrzení o státní spolehlivosti, se prodlužovala i doba restituce jejich majetku a doba plného zrovnoprávnění.

---

¹⁶⁷VŽON, VIII/4-5, 5.5.1946, První kroky do svobody, s. 32.

¹⁶⁸Nepalová, Šárka, Židovská menšina v Čechách a na Moravě v letech 1945-1948, s. 318.

¹⁶⁹Tamtéž, s.

4.2.3 Majetek Židů německé národnosti

Pokud měli čeští Židé problémy s vrácením majetku a s restitucí, o Židech německé národnosti to platilo dvojnásobně. Často byl jejich majetek znovu zkonfiskován, protože se za okupace v důsledku arizace ocitl ve vlastnictví Němců.

Přestože v dekretech prezidenta republiky (č.5/45, č. 12/45 a č.108/45)¹⁷⁰ bylo výslovně uvedeno, že majetek persekovaných Židů, včetně těch, kteří se v roce 1930 přihlásili k německé národnosti, má být z konfiskace vyňat, nebyla situace v oblasti restituce majetku nijak příznivá.¹⁷¹ Dekret č. 5/45 ovšem zároveň stanovil, že majetek osob státně nespolehlivých bude zajištěn pro následné konfiskace, znárodnění či restituční řízení a byl dán pod národní správu. Národní správa znamenala omezení vlastnických práv a zaváděla se do všech podniků a majetkových podstat.¹⁷² Za státně nespolehlivé byly považovány 1) osoby národnosti německé nebo maďarské a 2) osoby, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně ČSR, které takovéto činnosti podněcovaly nebo záměrně podporovaly jakýmkoli způsobem německé a maďarské okupanty.¹⁷³ Za osoby německé národnosti byli podle dekretu považováni všichni, kteří se při sčítání lidu přihlásili k německé národnosti nebo se staly členy národních skupin, útvarů nebo politických stran sdružujících občany německé národnosti. Vyjmuti z definice osoby státně nespolehlivé měli být ti, kteří prokázali, že byli oběťmi politické nebo rasové perzekuce a zůstali věrni státní myšence ČSR.¹⁷⁴

Teprve výnos ministerstva vnitra ze dne 10. září 1946 upravil postavení Židů německé i židovské národnosti, a nařídil, aby osoby židovského původu nebyly zařazovány do transportů určených k odsunu. Výnos potvrdil, že téměř každá osoba židovského původu německé národnosti

---

170Jech, Karel – Kaplan, Karel, Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Brno 2002.

171Krejčová, Helena, K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu po roce 1945, s. 68.

172Československé zákonodárství ve vztahu k Německu a osobám německé národnosti v letech 1940-1948, s.135.

173AMV, 425-4, Dekret prezidenta republiky o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody.

174Tamtéž.

splňuje alespoň jednu z podmínek stanovených dekretem 33/45 k zachování československého občanství. Nově stanovil, že za germanizaci nemůže být považováno užívání německého jazyka, národnost a účast na německém spolkovém, obchodním a kulturním životě, pokud nešlo o podporu germanizačních snah.

Výnos dále stanovil, že Židům německé národnosti, kteří se v průběhu války zdržovali ve spojeneckých či neutrálních státech a před vystěhováním nebyli vystaveni perzekuci, nárok na československé občanství uznán být nemůže. Pokud se ovšem v zahraničí zúčastnili bojů za osvobození Československa či vstoupili do spojeneckých armád, prokázali tím věrnost republice a občanství jim mohlo být uděleno.

*"Národ český a slovenský odmítá rasistické odlišování těchto ubohých obětí nacistické perzekuce od ostatních národních příslušníků, kteří přežili hrůzy koncentračních mučireň a zavrhuje každou diskriminaci ve směru rodového původu, náboženského vyznání a mateřského jazyka a z toho plynoucí odlišné posuzování (vyjma příslušníků německé a maďarské národnosti, kteří se provinili na republice a jejím lidu) jako pozůstatek nacistické ideologie."*¹⁷⁵

175AMV, 425, 231-3, Dodatek k výnosu Ministerstva vnitra ze dne 13. září 1946.

4.3 ŽIDÉ Z PODKARPATSKÉ RUSI

Početnou skupinou lidí, kteří se po válce usadili v Československu, byli Židé z Podkarpatské Rusi. Na základě smlouvy mezi ČSR a SSSR z 29. června 1945 byla původně československá země Podkarpatská Rus odtržena od Československa. ČSR se tak stala jedinou vítěznou mocností, která z války vyšla územně oslabena. Ztratila území, na kterém v roce 1930 žilo 725 327 obyvatel, z toho 446 916 Rusínů, 109 472 Maďarů a 33.961 Čechoslováků.¹⁷⁶

Součástí smlouvy byl protokol, který umožňoval osobám české a slovenské národnosti optovat pro československé občanství.¹⁷⁷ Vládním nařízením č. 61/45 bylo upraveno opční právo tak, že optovat pro Československo mohli:

1. českoslovenští státní občané české nebo slovenské národnosti, kteří měli k 29. červnu 1945 trvalý pobyt nebo domovské právo v některé obci odstupovaného území, nebo
2. osoby ruské či ukrajinské národnosti, které bojovaly v československé zahraniční armádě, s jejich rodinami.¹⁷⁸

Opční lhůta byla stanovena na 31. prosinec 1945, pak byla prodloužena do 1. března 1946. Žadatelé podávali opci na Ministerstvu vnitra a až do vyřízení opce měli být považováni za československé občany. Občanství tyto osoby definitivně nabyly teprve tehdy, když Ministerstvo vnitra ke každé žádosti vydalo svůj souhlas a žadateli udělilo osvědčení o opci. Smlouva se ovšem nezmiňovala o opčním právu osob, které se při sčítání lidu v roce 1930 přihlásily k židovské národnosti. Proto se předsednictvo vlády dne 14. prosince rozhodlo přiznat židovským osobám, které nemadžarizovaly a negermanizovaly, práva československých občanů.

---

¹⁷⁶Vaculík, Jaroslav, Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti pro československé státní občanství v letech 1945 – 1947, in: NISKO 1939/1994, Akce Nisko v historii "konečného řešení židovské otázky", Ostrava 1995, s. 292.

¹⁷⁷Celý text smlouvy viz Jech, Karel – Kaplan, Karel, Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, Brno 2002, s. 422 – 427.

¹⁷⁸vaculík, Jaroslav, Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti pro československé státní občanství v letech 1945 – 1947, s. 292.

Podle sčítání lidu v roce 1930 žilo na Podkarpatské Rusi 91 225 Židů. Zdejší židovské obyvatelstvo bylo mnohem více nábožensky založeno než Židé v českých zemích. Velká část z nich se hlásila k židovské národnosti, pouze menšina se rozhodla pro národnost československou či maďarskou.¹⁷⁹

Většina židovských obcí na Podkarpatské Rusi byla ortodoxní, mnoho Židů navíc patřilo k různým východoevropským chasidským sektám.¹⁸⁰ Po Vídeňské arbitráži Československo ztratilo jižní oblast Podkarpatské Rusi s velkými městy Užhorod a Mukačevo. Tehdy došlo k první vystěhovalecké vlně, kterou záhy následovala druhá, způsobená maďarskou okupací. Židé, kteří zde zůstali, byli v roce 1944 většinou deportováni do nacistických koncentračních táborů. Někteří uprchli do SSSR, kde mnoho z nich vstoupilo do 1. československého armádního sboru.¹⁸¹

Židé původem z Podkarpatské Rusi přicházeli do Čech ze dvou směrů. První vlna, která se vracela v roce 1945 z koncentračních táborů na území Polska a Německa, se prostřednictvím československých repatriačních misí dostala do ČSR. Další skupinou byli Židé vracející se ze zahraničních armád, tito převážně ze Svobodovy armády, případně ti, kteří se před válkou stihli vystěhovat.¹⁸² RŽNO usazování podkarpatskoruských Židů v ČSR podporovala a to hlavně z důvodu, že tvořili podstatnou část židovských obcí v pohraničí, které by jinak nemohly být obnoveny, nebo by zanikly. Většina těchto Židů byla silně věřící, praktikující tradiční judaismus. S jejich přispěním tak byly obnovovány a udržovány náboženské a kultové praktiky, které pomáhaly udržovat náboženský život židovských obcí v ČSR. Ne všichni se však k jejich usazování stavěli pozitivně. Odpovídalo to i části veřejného mínění, zvláště mezi novými českými osídlenci, kteří neochotně mezi sebe přijímali etnicky a jazykově odlišné skupiny obyvatel.¹⁸³

179Více viz Čapková, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*, Praha – Litomyšl, 2005.

180Více k židovskému obyvatelstvu Podkarpatské Rusi viz např.: Sole, Arje, *Subcarpathian Ruthenia 1918 – 1939*, in: *The Jews of Czechoslovakia (volume I.)*, New York 1969, s. 125 – 194; Jellinek, Yeshayahu, *Carpatho – Rus Jewry: The last Czechoslovakian Chapter 1944 – 1949*, in: *Shvuot*, vol 1-2, Tel Aviv 1995, s. 265-295.

181Kukánová, Zlatuše-Matušíková, Lenka, *Demografická struktura židovských náboženských obcí v severních Čechách v letech 1945 – 1949*, in: *Terezínske studie a dokumenty 1997*, Praha 1997, s.

182Tamtéž, s. 91.

183Tamtéž, s. 164.

Židovským optantům bylo zvláště vytýkano, že neumí dobře češtinu ani slovenštinu a používají jiné jazyky, hlavně maďarštinu či němčinu (jidiš). Čeští obyvatelé pohraničí si dále stěžovali na neochotu některých zapojit se do pracovního procesu a jejich odstup od české společnosti.

Na ministerstvo vnitra přicházely dopisy a stížnosti na usazování "cizího elementu" na českém území. Častým argumentem byla dosud nevyřešená otázka československého občanství těchto osob. *"Svaz osvobozených politických vězňů, krajský sekretariát v Liberci nám hlásí, že severočeské pohraničí je zaplavováno jednotlivci, celými rodinami a skupinami přistěhovalců ze Zakarpatské Ukrajiny a z Slovenska. Tito prý nemají žádných dokladů a vykazují se výhradně potvrzením ministerstva vnitra, že podají opční prohlášení za účelem nabytí československého státního občanství. Tato potvrzení jsou prý nevyplněná, beze jmén nepodepsaná, jsou však opatřena razítkem ministerstva vnitra. Přistěhovalci si prý tato potvrzení sami vyplňují a podepisují."*¹⁸⁴

Sama RŽNO vyzývala židovské optanty, aby používali výhradně státní jazyky a projevovali loajalitu vůči Československu: *"Jest jasné, že státní občanství umožní jednak každému zařadit se do pracovního procesu, jednak mu ukládá svatou povinnost věnovat své největší úsilí spolubudování našeho státu. Upozorňujeme znovu co nejdůrazněji, že nebudeme nápomocni nikomu, kdož by se snad chtěl vyhnouti poctivé práci. Současně vybízíme všechny optanty, aby se přizpůsobili ve svých zvyklostech co nejvíce svému novému prostředí a zanechali všeho, co by mohlo býti v cestě klidnému spoluzití a novým okolím, zároveň žádáme co nejdůrazněji, aby používali výhradně státního jazyka."*¹⁸⁵

Židé z Podkarpatské Rusi významně posílili židovské obce ve vylidněném československém pohraničí, kde pro ně panovaly po odsunu Němců příznivé bytové a pracovní podmínky.¹⁸⁶ Karpatští Židé měli dokonce v rámci RŽNO vlastní politický orgán – Kancelář optantů, v jejímž čele stáli rabín Samuel Freilich a dr. Martin Nachum (Nachumowitz).¹⁸⁷

---

¹⁸⁴NA, fond MV-NR, karton 1161, Dopis Svazu osvobozených politických vězňů ministru vnitra.

¹⁸⁵NA, fond MV-NR, karton 1162, Oběžník RŽNO z 15. listopadu 1946.

¹⁸⁶Sedlák, Petr, Židé v českých zemích v letech 1945 – 1949, in: Terezínské studie a dokumenty 2008, Praha, 2008, s. 26.

¹⁸⁷Tamtéž.

4.3.1 Opční řízení Židů z Podkarpatské Rusi

Opční prohlášení lidé podávali na Ministerstvu vnitra ČSR nebo u zastupitelského úřadu Československa. Optant musel doložit, zda byl k 29. červnu 1945 československým občanem (osvědčením o státním občanství, domovským listem, naturalizační listinou), uvést trvalé bydliště nebo domovskou příslušnost k tomuto dni, národnost a rodinný stav. Vojenské osoby ruské a ukrajinské národnosti musely prokázat účast ve válce proti Německu v řadách zahraniční československé armády. Optantovi bylo poté vydáno potvrzení, že spolu s příslušníky jeho rodiny je až do konečného řízení opce československým občanem. Opce byla platná až poté, kdy se k ní souhlasně vyjádřilo Ministerstvo vnitra nebo jím pověřený jiný úřad veřejné správy.¹⁸⁸ Osoby, jejichž opční žádosti byly zamítnuty, měly být jako sovětští státní příslušníci repatriováni do vlasti. Mnoho židovských optantů proto ze strachu před možnou deportací do SSSR odešlo do americké zóny Německa, kde v táborech pro tzv. displaced persons čekali na další emigraci.

Ministerstvo vnitra při udělování opcí zprvu zaujímal stanovisko, že národnost českou nebo slovenskou lze prokázat pouze výpisem ze sčítacího archu z roku 1930. Teprve později byl tento výnos změněn a podle nového ze dne 10. ledna 1946 se připouštělo, aby národnost mohla být prokázána i jinak než z posledního sčítání. Akceptovalo se školní vysvědčení nebo potvrzení o návštěvě českých škol. Dále se rozhodovalo podle mateřského jazyka, případně znalosti jazyka českého či slovenského, účasti na kulturním životě apod. Tento výnos podstatně zjednodušil získání opčního prohlášení optantům židovského původu, kteří se při sčítání obyvatel přihlásily k židovské národnosti a mohli objektivně prokázat, že vychodili české školy, že byli v českých spolcích, stýkali se s českou společností, osvojili si českou kulturu apod. Nicméně sovětské úřady takové potvrzení národnosti neuznávaly a rozhodující pro ně byla pouze národnost uvedená ve sčítací listině z roku 1930. Zejména v pohraničí často docházelo k zákrokům státních a místních úřadů proti židovským

---

¹⁸⁸Jech, Karel – Kaplan, Karel, Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, s. 424 – 425.

obyvatelům z Podkarpatské Rusi.

Sovětská strana žádala, aby rozhodování o opcích probíhalo v rámci tzv. Smíšené komise.¹⁸⁹ Sovětské orgány v Praze, které měly na starost repatriaci sovětských občanů do SSSR, požadovaly právo zamítat neodůvodněné opce a naopak vyřizovat opce pouze s jejich souhlasem.¹⁹⁰ Ruským orgánům provádějícím repatriaci svých občanů do SSSR byly údajně podávány nesprávné informace o zákonném statutu optantů v ČSR a lidé byli vyzýváni, aby se dostavili na příslušné úřady k repatriaci. Sovětské úřady totiž zastávaly názor, že optant nabývá československého občanství pouze v případě, že bude propuštěn ze sovětského státního občanství. Začátkem března 1946 byla dokonce v denním tisku uveřejněna výzva, aby se státní občané SSSR ruské nebo ukrajinské národnosti přihlásili k registraci za účelem jejich repatriace.¹⁹¹ Bez ohledu na to, že již dostali osvědčení o opci či československém státním občanství, byli předváděni k ruským důstojníkům, dostávali obsílky k nástupu do transportu, docházelo i k zatýkání a dopravování do sběrného repatriačního střediska SSSR v Praze – Letné. Stávalo se, že proti nic netušícím optantům byly prováděny noční akce, při nichž byly celé rodiny pozatýkány.¹⁹² Bezpečnostní úřady se přitom odvolávaly na pokyny, které jim údajně poskytlo Ministerstvo vnitra. RŽNO intervencí u Ministerstva vnitra zjistila, že jim žádné takové pokyny vydány nebyly, a docílila zastavení akce alespoň do 15. března 1946.¹⁹³

K dalšímu ztížení situace židovských optantů došlo, když Ministerstvo vnitra žádalo jako další doklad pro přijetí opčního prohlášení potvrzení o tom, že se optant zdržoval na nynějším československém území k 21. květnu 1938. Jako důkaz české nebo slovenské národnosti žádalo ministerstvo potvrzení místního Národního výboru o bydlišti žadatelů.¹⁹⁴ Podle směrnic Ministerstva vnitra z 1. března 1948 museli optanti českou nebo slovenskou národnost dokázat buď

189Smíšená československo – sovětská likvidační komise byla zřízena na základě protokolu ke smlouvě z 29. června 1945.

190Jech, Karel – Kaplan, Karel, Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, Brno 2002, s. 424 – 425.

191AMV, 425, 233-02, Informace o opčním právu obyvatel Zakarpatské Ukrajiny ze dne 11. března 1946.

192VŽON, VIII/11, 1. říjen 1946, Právní situace Židů ze Zakarpatské Ukrajiny, s. 100.

193AMV, Informace o opčním právu obyvatel Zakarpatské Ukrajiny ze dne 11. března 1946.

194AMV, 425, 232-2, Záznam o nynější situaci optantů z 8. října 1946.

potvrzením ze sčítání v roce 1930 nebo školním vysvědčením o nejméně tříleté docházce do českých nebo slovenských škol. Občané jiných národností (výslovně byla udána národnost židovská), kteří opustili území Podkarpatské Rusi po 1. prosinci 1938 a kteří se do toho dne zdržovali na jejím území, byli považováni za sovětské občany a byli povinni se hlásit v internačním středisku SSSR v Praze. To se vztahovalo i na osoby, které byly za okupace internovány, deportovány nebo nasazeny na nucené práce.¹⁹⁵ RŽNO byla znepokojena událostmi a formou memorand posílaných na Ministerstvo vnitra a další úřady intervenovala v záležitostech židovských optantů. Zvláště znepokojena byla skutečností, kdy i osoby, kterým byla opce potvrzena, byly zajišťovány sovětskými úřady a dopravovány do sběrných středisek. *"Ministerstvo vnitra vydává opční osvědčení jen výjimečně a jen v takových případech, kde jsou splněny předpoklady o pobytu na čs. území před 21. květnem 1938. Zároveň přikročuje o odmítání prohlášení oněch optantů, kteří ještě doklady nepředložili. Podle posledních zpráv odmítá Ministerstvo vnitra i ona opční prohlášení, která jsou sice doložena doklady, u nichž však schází jenom doklad o české nebo slovenské národnosti."*¹⁹⁶ Vzhledem k nepříznivé situaci Židů z Podkarpatské Rusi se RŽNO rozhodla intervenovat a zažádat o pomoc i ministra zahraničních věcí Jana Masaryka. Zástupci RŽNO poukázali na vážnou situaci židovských optantů a žádali o další vydávání opčních prohlášení. V případě, kdy podmínky splněny nebyly a opční prohlášení vydáno být nemohlo, chtěla RŽNO chránit podkarpatské Židy jako tzv. displaced persons a nenutit je k návratu na Podkarpatskou Rus. Referenti Ministerstva vnitra prý dostali příkaz, aby během čtrnácti dnů zamítali co nejvíce opčních prohlášení. Ruské úřady prý ministerstvu daly na vědomí, že přesídlení volyňských Čechů bude závislé na tom, jak budou české úřady postupovat při stěhování Rusínů z Československa na Podkarpatskou Rus.¹⁹⁷

RŽNO úřady často upozorňovala na skutečnost, že podáním opčního prohlášení optant jasně projevil vůli zachovat si dosavadní československé občanství a že přijetím opčního prohlášení

---

¹⁹⁵Vaculík, Jaroslav, *Pováleční reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*, str. 166.

¹⁹⁶AMV, fond 425, karton 232, Záznam o nynější praxi na Ministerstvu vnitra ve věcech optantů z 8. října 1946.

¹⁹⁷Tamtéž.

se osobám zachovává československé občanství, jako by jej nikdy nepozbyl: *"Situace Židů – optantů ze Zakarpatské Ukrajiny jest velmi kritická. Sovětské repatriační orgány naléhají, aby opční záležitosti byly s největším urychlením vyřízeny a aby s urychlením byly navraceny na území Zakarpatské Ukrajiny všechny osoby, jejichž opční žádosti nejsou opodstatněny. Dle našeho názoru, který jsme tlumočili Ministerstvu vnitra a Ministerstvu zahraničních věcí, nevztahuje se smlouva mezi ČSR a SSSR na osoby, které se v rozhodný den, t.j. 29. 6.1945, nezdržovaly na území Zakarpatské Ukrajiny, takže tyto osoby, pokud se nyní nacházejí na území ČSR zůstávají čl. Státními občany bez ohledu na to, zda optovaly či neoptovaly. Mimo to jde většinou o osoby, které navštěvovaly české školy. /.../ Nemyslím si, že by Československé republice mohlo býti lhostejné, kdyby právě z našeho území měly býti repatriovány tyto nešťastné oběti fašistické perzekuce."*¹⁹⁸

Podle zásady, která byla přijata valnou hromadou Spojených národů dne 12. února 1946, uprchlíci a "displaced persons" neměly být nuceni k návratu do zemí svého původu, pokud nešlo o válečné zločince a zrádce. Přesto sovětská strana požadovala, aby všichni, kterým nebylo uznáno československé státní občanství, byli jako občané sovětských občanů repatriováni do SSSR. Ruské orgány se obracely přímo SNB, aby předvedly sovětské občany do sběrného střediska v Praze. Mnohdy byly ale předváděny i osoby, kterým československé občanství již uděleno bylo. V roce 1946 bylo na Podkarpatskou Rus odsunuto 20-25 rodin, které již před válkou bydlely v českých zemích nebo na Slovensku.¹⁹⁹ RŽNO několikrát upozorňovala na nedobrovolnou repatriaci židovských osob na Podkarpatskou Rus přímo ministra vnitra Václava Noska. *"Dovolujeme si v této souvislosti poukázat na k tomu, že na základě konkrétního případu máme obavu, že bude vznesen značný neklid a nejistota i do řad těch optantů, jimž státní občanství již bylo potvrzeno. Stal se v posledních dnech případ, že československý státní občan Mor Grünwald, bytem v Děčíně, jemuž bylo potvrzeno státní občanství dne 8. září 1947, byl SNB zajištěn, předán sovětskému repatriačnímu středisku a odvezen na Podkarpatskou Rus."*²⁰⁰ RŽNO zároveň žádala, aby byl

198ABS, fond 425, karton 231, Dopis Arnošta Frischera ministru zahraničních věcí Janu Masarykovi.

199Vaculík, Jaroslav, Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, Brno 2002, s. 167.

200NA, MV-NR, karton 1162, Dopis RŽNO adresovaný ministru vnitra Václavu Noskovi.

odvolán oběžník Ministerstva vnitra okresním národním výborům o zajištění a nucené repatriaci osob, kterým československé občanství nebylo uznáno.

Přesný počet Židů z Podkarpatské Rusi a počet těch, kterým se podařilo získat opční prohlášení, není snadno určitelný. Arnošt Frischer v říjnu 1946 kalkuloval s možným počtem šesti tisíc Židů původem z Podkarpatské Rusi. *"Situace Židů, kteří se přistěhovali z PKR, je z velké části ještě nevyřešena. Zhruba odhaduji, že jsme zde měli původně asi 6000 přistěhovlaců tohoto druhu. Asi dva tisíce z nich opustilo zem, když bylo akutní nebezpečí, že budou nuceni vrátit se do PKR. Asi dva tisíce dostaly státní občanství, hlavně proto, že šlo o vojáky zahraniční armády a jejich příslušníky. Zbytek je v absolutní nejistotě a čeká na vyřízení žádosti, které podali u Ministerstva vnitra. Právě v posledních dnech jsou tyto žádosti houfně zamítány."*²⁰¹ Jen do konce roku 1945 bylo podáno 18 tisíc opčních prohlášení, zvláště od příslušníků 1. československého armádního sboru v SSSR a jejich příbuzných a také od Židů, kteří se vraceli z koncentračních táborů. V prvním čtvrtletí jich bylo podáno asi dalších šest tisíc. Přednostně byla vyřizována opční prohlášení příslušníků zahraniční armády. U bývalých vojáků židovského původu bylo při zkoumání jejich národnosti postupováno velmi liberálně. Kromě toho bylo na počátku roku 1946 vyřízeno na 2500 opčních prohlášení, z toho 1800 negativně a 700 pozitivně.²⁰² Osob, které se rozhodly optovat pro československé státní občanství, bylo asi 24 tisíc.

201NA, MV-NR, karton 1162, Dopis Arnošta Frischera prof. Hugo Perutzovi z WJC do New Yorku.

202Vaculík, Jaroslav, Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti pro československé státní občanství v letech 1945 – 1947, s. 292.

4.3.2. Majetek podkarpatskoruských Židů

Stejně jako českým a moravským Židům byl i jejich souvěrcům z Podkarpatské Rusi před deportací jejich majetek konfiskován. I Židé z Podkarpatské Rusi se přirozeně zajímali o možnosti odškodnění válečných ztrát na jejich majetku. Protokol ke smlouvě mezi ČSR a SSSR z 29. června 1946 stanovil, že za nemovitý majetek na území Podkarpatské Rusi dostanou odškodnění, jehož výši měla stanovit Smíšená likvidační komise:

- 1) osoby, které optovaly pro československé občanství
- 2) osoby české a slovenské národnosti, které musely v důsledku nepřátelské okupace opustit území Podkarpatské Rusi, a
- 3) právnické osoby, které vzhledem k národostnímu složení jejich statutárních orgánů je třeba považovat za české nebo slovenské.²⁰³

Podle sovětského stanoviska na odškodnění měli nárok optanti a osoby české a slovenské národnosti, které musely opustit Podkarpatskou Rus v důsledku maďarské okupace. Sovětská strana neuznávala nároky těch osob, které ze země odešly před vídeňskou arbitráží 2. listopadu 1938, stejně jako osob, které byly odvečeny do koncentračních táborů.²⁰⁴

Nemovitý majetek byl sepisován podle stavu k 30. lednu 1946, tj. ke dni ratifikace smlouvy. Přihláška musela obsahovat osobní údaje, údaje o národnosti, státním občanství a den a okolnosti, za jakých osoba opustila Podkarpatskou Rus, a popis nemovitého majetku zanechaného na Podkarpatské Rusi. Optatni museli navíc přiložit opční osvědčení nebo potvrzení o správně podané opci a popis okolností, za jakých opustili území Podkarpatské Rusi.

Podle dekretu prezidenta republiky ze dne 21. června 1945 měli přednostní právo na přidělení zemědělské půdy a majetku zkonfiskovaného Němcům osoby, *"které se vyznamenaly a zasloužily v*

---

²⁰³Kaplan-Karel, Špiritová-Alexandra, ČSR a SSSR 1945 – 1948, dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 77.

²⁰⁴Vaculík, Jaroslav, Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, s. 177.

národněosvobozené boji, zejména vojáci a partyzáni, bývalí politici vězňové a deportovaní a jejich rodinní příslušníci i zákonní dědicové, jakož i rolníci poškození válkou.."²⁰⁵ Stejně tak mělo být optantům přiznáno přednostní pořadí při přidělování nemovitostí z konfiskovaného majetku.

Většina Židů původem z Podkarpatské Rusi početně posílila pohraniční židovské obce pouze na krátkou dobu. Ze strachu před možnou deportací do SSSR jich mnoho raději zvolilo odchod do táborů pro "displaced persons" v západní zóně Německa. Po roce 1948, zejména v souvislosti se založením státu Izrael, se jich většina rozhodla pro emigraci. Podobná byla situace Židů německých. Když jim po několikaměsíční nejistotě bylo vráceno československé občanství, část z nich se jazykově i kulturně asimilovala k české většině. Po roce 1948 jich přesto většina zvolila emigraci.

---

²⁰⁵Jech, Karel – Kaplan, Karel, Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, Brno 2002, s. 278.

5. ZÁVĚR

Cílem práce bylo postihnout situaci českých Židů bezprostředně po skončení války a po jejich návratu do Československa. Čeští Židé, kteří přežili druhou světovou válku ať už v koncentračních táborech, ve spojeneckých armádách nebo v emigraci, se vraceli s očekáváním společnosti a státu, na které si pamatovali z dob svobody. Rozčarování a zklamání u nich převládlo okamžitě po návratu. Na většinu židovských repatriantů doma nečekal nikdo z rodiny a známých. Pouze několik málo šťastnějších mělo příbuzné či přátelé, kteří se mohli o ně postarat. Pro většinu ostatních byla jedinou nadějí židovská obec, která začala v Praze fungovat již krátce po osvobození. Židé, kteří se vraceli do Československa, a jednalo se především o ty, kteří přežili koncentrační tábory, se nacházeli ve špatném zdravotním stavu a trvalo minimálně několik týdnů, než se opět mohli zapojit do pracovního procesu. Třebaže československá vláda po válce spustila program pomoci a podpor určených všem repatriantům vyjma Němců a Maďarů, pro mnoho židovských repatriantů byla tato pomoc nedostatečná a do značné míry byli finančně závislí na židovské obci.

Židovská obec a později Rada židovských náboženských obcí se tak stala institucí, která se starala nejen o své členy, ale na přechodnou dobu i o tzv. B Židy, tedy o osoby, které platili za Židy pouze podle Norimberských zákonů, ale sami židovského vyznání nebyli. S podporou zahraničních židovských institucí, především JOINTu a Světového židovského kongresu, mohla finančně zabezpečit své členy, spravovat několik starobinců, sirotčinec a dva domovy pro židovskou mládež.

Sami Židé hodnotili svou situaci jako mnohem svízelnější než situaci ostatních repatriovaných. Vycházeli z předpokladu tzv. "průměrného a neprůměrného" repatrianta, kdy za neprůměrného byl považován repatriant židovský, který se vracel do prostředí, pro které byl dávno mrtvý. S tím souvisely veškeré těžkosti těchto repatriantů po návratu do ČSR. Většina vracejících se Židů, zejména z koncentračních táborů, neměla žádné své původní osobní dokumenty. Jediný doklad, který vlastnili, byla repatriančí registrační průkazka.

Po konci války v české společnosti převládala představa nadřazenosti českého politického vězně před Židy vězněnými z "rasových" důvodů. Tato klasifikace vězně na politického a ne politického, přičemž ten politický měl obdržet více výhod, Židy pobuřovala. Židé, kteří se vrátili z Terezína, měli ještě na paměti Českou pomocnou akci, která pomáhala pouze vězňům v Malé pevnosti. I tuhle událost připisovali preferencím politických vězňů mezi českou společností. Ať už tomu tak opravdu bylo či ne, tento pocit byl mezi Židy patrný ještě několik let po osvobození. *"Musíme konstatovati, že v našem boji jde v zásadě o boj o právní řád a o uznání ethických a mravních zásad, které jedině mají tvořiti základ pro posuzování našich speciálních problémů právě tak, jako pro posuzování problémů našeho československého veřejného i soukromého života. Přejí bychom si v zájmu svém i v zájmu republiky, aby ono houževnaté úsilí, bylo stejné u všech stran i jednotlivců a aby bylo stejně upřímné jako u nás, v tom malém sektoru židovském."*

Pokud čeští Židé někdy naráželi na lhostejné chování českých úřadů i většinového českého obyvatelstva, němečtí Židé se setkávali s postojem mnohem odmítavějším a tvrdším. Mezi českou společností po osvobození převládalo silné protiněmecké zaměření. Německým Židům byla dávána za vinu jejich předválečná germanizace. Německým Židům tak do doby, než byl uzákoněn jejich status, nebyly přiznány výhody a podpory, které byly určeny repatriantům. Stávalo, že Židé navrátilí se z tábora byli dokonce společně s Němci z Československa odsunuti. Teprve v září 1946 bylo ministerstvem vnitra oficiálně stanoveno, že Židé nemají být odsouváni jako Němci.

Podobný problém nastal u Židů původem z Podkarpatské Rusi. Po anexi Podkarpatské Rusi Sovětským svazem, se rozhodlo mnoho tamních Židů optovat pro československé občanství. Podmínkou bylo prokázání české nebo slovenské národnosti. Jelikož se ale většina podkarpatskoruských Židů hlásila k národnosti židovské, znamenalo to pro ně těžce dokazovat jejich české zaměření. Sovětská strana stejně jako česká veřejnost jejich usazování v ČSR nevítila. SSSR tlačila na českou stranu se žádostmi na omezení přiznávání opcí. Židé tak žili v neustálém strachu před možnou deportací do SSSR. ;

Přes všechny problémy spojené s návratem a adaptací Židů v poválečné společnosti se podařilo židovskou pospolitost v Československu obnovit. Byly obnoveny předválečné židovské spolky, fungovaly zde sionistické organizace, díky přílivu Židů z Podkarpatské Rusi byl i zachován kultovní život. V této době si ještě Židé udržovali svou židovskou identitu a zároveň se snažili plně zapojit do většinové české společnosti.

PRAMENY A LITERATURA

a) Archivy

- Národní archiv v Praze:
  - Fond MV-NR
  - Fond Ministerstvo školství a osvěty
  - Fond Ministerstvo ochrany práce a sociální péče
  - Fond Ministerstvo ochrany práce a sociální péče - repatriace
  - Fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv
- Archiv Ministerstva vnitra:
  - Fond 425 – Židovské organizace
- Archiv Kanceláře prezidenta republiky:
  - Fond D11484, D 1859, D 11818
- Archiv Židovského muzea v Praze
  - Sbírka Terezín
  - Sbírka Dokumenty perzekuce
- Archiv Památníku Terezín
  - Poválečné materiály

b) Dobový tisk

- Věstník židovské náboženské obce v Praze
- Dnešek

c) Literatura

Adinolfi, Isabella (ed.), *Dopo la Shoah: Un nuovo inizio per il pensiero*, Řím 2001.

Avriel, Ehuda, Prague and Jerusalem. The Era of Friendship, in: *The Jews of Czechoslovakia*, Vol III. New York-Philadelphia 1984, s. 551 – 566.

Barša, Pavel, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, Praha 2011.

Bauman, Zygmunt, *Modernita a holocaust*, Praha 2003.

Bauman, Zygmunt, *Sociologie po holocaustu*, Praha 1989.

Bauer, Yehuda, *Bricha: Flight and Rescue*, New York 1970.

Bednařík, Petr, *Vztah Židů a české společnosti na stránkách českého tisku v letech 1945-1948*, Disertační práce (FSV UK), Praha 2003.

Benešová, Miroslava, *Situace v Terezíně po skončení války*, in: *Terezínské listy* č. 18, Památník Terezín 1990, s. 7-30.

Blodig, Vojtěch, *Poslední dny války, první dny míru. Terezín v roce osvobození*, in: *Terezínské listy* č. 23/1995, Ústí nad Labem 1995, s. 7 – 28.

Borák, Mečislav, *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu. Postih provinění vůči Židům před retribučními soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945 – 1948 a v některých zemích střední Evropy*, Praha – Opava 2002.

Borák, Mečislav, *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945 – 1948*, Sborník příspěvků, Praha – Opava 2002.

Borák, Mečislav (ed.), *The Lost Heritage of Cultural Assets. The documentation, identification, restitution and repatriation of the kultural assets of WWII victims*, Praha 2005.

Fritz Bauer Institut, *Überlebt und unterwegs. Jüdische displaced Persons im Nachkriegsdeutschland*, Frankfurt/New York 1997.

Borák, Mečislav (ed.), Budoucnost ztraceného kulturního dědictví. Dokumentace, identifikace, restituce kulturních statků obětí 2. světové války, Praha 2007.

Brener, Michael, Nach dem Holocaust: Die Juden in Deutschland 1945 – 1950, München 1995.

Bridgman, Jon, The End of the Holocaust, The liberation of the camps, Singapore 1999.

Brod, Petr, Židé v poválečném Československu, in: Židé v novodobých dějinách. Soubor přednášek, Praha 1997.

Bulínová, Marie (ed.), Československo a Izrael 1947 – 1953: Dokumenty, Praha 1993.

Čapková, Kateřina, Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách za první republiky 1918 – 1938, Praha 2005.

Diamant, Jiří, Svět po holocaustu, in: Terezínské listy 24/1996, str. 71 – 82.

Dufek, Jiří – Kaplan, Karel – Šlosar, Vladimír, Československo a Izrael v letech 1947 – 1953: studie, Praha 1993.

Feder, Richard, Život a odkaz, Praha 1973.

Foitzik, Jiří - Pernes, Jan, Politické procesy v Československu po roce 1945 a "Případ Slánský". (Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze), Praha 2005.

Hanková, Monika, Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956), Diplomová práce, FF UK, Praha 2006.

Heitlingerová, Alena, Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští Židé po roce 1945, Praha 2007.

Hilberg, Raul, Pachatelé, oběti, diváci: Židovská katastrofa 1933 – 1945, Praha 2002.

Hyndráková, Anna, Očima vzpomínek. Konec války v Terezíně ve vzpomínkách a výpovědích terezínských vězňů, in: Terezínské Listy 25/1997, Ústí nad Labem 1997.

Jančík, Drahomír – Kubů, Eduard – Kuklík, Jan ml., „Arizace“ a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000), Praha 2003.

Jech, Karel-Kaplan, Karel, Dekrety prezidenta republiky 11940-1945, Brno 2002.

Jelinek, Jeshajahu, Carpatho-Rus Jewry. The Last Czechoslovakian Chapter 1944-1949, in: Shvuot, vol 1-2, Tel Aviv 1995, s. 265-295.

Kaplan, Karel, Stát a církev v Československu 1948 – 1953, Brno 1993.

Kolár, Jiří František, Sionismus a antisemitismus, Praha 1970.

Krejčová, Helena, Osudy židovské komunity v letech 1938-1948. Stav výzkumu, in: Kocian, Jiří - Tůma, Oldřich: Deset let soudobých dějin. Jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků, Praha 2001, str. 65 – 71.

Krejčová, Helena: K některým problémům židovské menšiny a český antisemitismus po roce 1945, in: Tomaszewski, Jerzy (ed.): Židé v české a polské společnosti, Praha 1999, str. 65 – 78.

Krejčová, Helena, Židovská očekávání a zklamání po roce 1945, in: Češi a Němci: Ztracené dějiny?, Praha 1997, str 65 – 77.

Křesťan, Jiří - Blodigová, Alexandra - Bubeník, Jiří, Židovské spolky v českých zemích v letech 1918 – 1948, Praha 2001.

Kukánová, Zlataše - Matušíková, Lenka, Demografická struktura židovských náboženských obcí v severních Čechách v letech 1945-1949, in: Tereziánské studie a dokumenty. Praha 1997, str. 89 – 98.

Kukánová, Zlataše - Matušíková, Lenka, Matriky židovských obcí jako pramen k dějinám židovské populace, in: Nisko 1939/1994. Akce Nisko v historii “konečného řešení židovské otázky, Ostrava 1995, s. 276-280.

Ludvíková, Miroslava – Salner, Peter – Soukupová, Blanka (edd.), Židovská menšina v Československu po druhé světové válce: Od osvobození k nové totalitě, Praha 2009.

Mankowitz, Zeev W., Life between Memory and Hope: the survivors of the Holocaust in occupied Germany, Cambridge 2002.

Müller, Jerry, Komunismus, antisemitismus a Židé, in: Střední Evropa 8, 28/1993, str. 41 – 56.

Nepalová, Šárka, Židé v českých zemích v letech 1945-1948, in: Terezínské studie a dokumenty. 1999, Praha 1999, str. 314 – 336.

Novotná, Hedvika, Soužití české společnosti a Židů v letech 1945-1948, Diplomová práce (FHS UK), Praha 2003.

Pěkný, Tomáš, Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha 2001.

Rothkirchenová, Livia, Státní antisemitismus 1948 – 1989, in.: Antisemitismus v posttotalitní Evropě., Praha 1992, str. 111 – 122.

Salner, Peter, Židia na Slovensku, Bratislava 2000.

Salner, Peter, Prežili holocaust, Bratislava 1997.

Sedlák, Petr, Židé v českých zemích 1945 – 1949, in: Terezínské studie a dokumenty 2008, Praha 2008, str. 13 – 45.

Schikorra, Christa, Návrat do nově se ustavující se společnosti. Židovské reemigrantky v Československu v letech 1945-1948, in: Terezínské studie a dokumenty 2004, Praha 2004, s. 243-270.

Staněk, Tomáš, Němečtí Židé v Československu 1945 – 1948, in: Dějiny a současnost, roč. 13, č. 5 (1991), str. 42 – 46.

Staněk, Tomáš, Odsun Němců z Československa 1945 –1947, Praha 1991.

Svobodová, Jana, Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948 – 1992, Praha 1994.

Traverso, Enzo, Trhlina v dějinách: Esej o Osvětimi a intelektuálech, Praha 2006.

Vaculík, Jaroslav, Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, Brno 2002.

Vaculík, Jaroslav, Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti pro československé státní občanství v letech 1945 – 1947, in: Akce Nisko v historii konečného řešení židovské otázky, Ostrava 1995, str. 292-300.

Warhaftig, Zorach, Uprooted, Jewish Refugees and Displaced Persons after Liberation, New York 1946.

Wehle, Kurt, The Jews in Bohemia and Moravia: 1945-1948, in: The Jews of Czechoslovakia, Vol III, New York-Philadelphia 1984, str. 499 – 531.

Wörster, Peter, die Juden in den böhmische Ländern nach 1945. Materialien zu ihrer Geschichte, Marburg 1982.

Yegar, Moše, Československo, sionismus, Izrael, Praha 1997.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: registrační průkaz repatrianta (AŽM)

Příloha č. 2: Potvrzení při propuštění z Terezína (APT)

Příloha č. 3: Potvrzení záchytné karanténní stanice (APT)

Příloha č. 4: Terezínský zpravodaj (APT)

Příloha č. 5: Služba repatriantům (APT)

Příloha č. 6: Prohlášení za mrtva (AŽM)

Příloha č. 7: Osvědčení o národní spolehlivosti (AŽM)

Příloha č. 8: členský průkaz Svazu osvobozených politických vězňů (APT)

Příloha č.1: Registrační průkaz repatrianta

Родильный лист не был получен

ČESKOSLOVENSKÝ REPATRIAČNÍ ÚŘAD
ЧЕХОСЛОВАЦКИЙ РЕПАТРИАЦИОННЫЙ ОРГАН
CZECHOSLOVAK REPATRIATION OFFICE

Jméno a příjmení: *FANTL FRANTIŠEK*
Фамилия и имя:
Family name:

Den, místo narození: *26. 1. 1912*
Год, месяц, день и место рождения: *MĚSTEC KRÁL.*
Date, place and country of birth:

Povolání: *elektromechanik*
Занятие:
Occupation:

Místo určení: *PRAHA III., 484,*
Место направления: *VELETRŽNÍ ml. 29*
Desired destination:

Vlastnoruční podpis: *Josef Fantl*
Подпись владельца:
Signature of holder:

V *L. S.* dne *8. 10. 1945*
B *L. S.* дня
N *L. S.* date

Josef Fantl

Josef Fantl

Příloha č. 2: Potvrzení při propuštění z Terezína

A 77/5

Samospráva býv. koncentrac. tábora Terezína.

P O T V R Z E N Í.

Jméno: Kallinová Bedř. Den a rok nar. 17. IV. 1915

Bydliště v Terezíně čís. 504/111

Státní příslušnost čsl. odt. odt. Praha

Jmenovaný jest t.č. bez jakýchkoliv příznaků infekčních chorob. Ježto odchází ze sídliště, v němž se vyskytl skvrnitý tyf, jest nákazy podezřelý a proto p o v i n e n, aby se hlásil u úředního lékaře svého bydliště za účelem zdravotního dohledu.

Jmenovaný i jeho zavazadla nejsou zavšívány.

Jmenovaný i jeho zavazadla byly odvšívány.

Za zdravotní: .....

Docent Dr. Richard Stein: ..... Vyšetřující lékař.

V Terezíně, dne 1945

Příloha č. 3: Potvrzení záchytné karanténní stanice

7 111-3

Karantenní záchytná stanice
Praha II., Sokolská 54.

P o t v r z e n í .

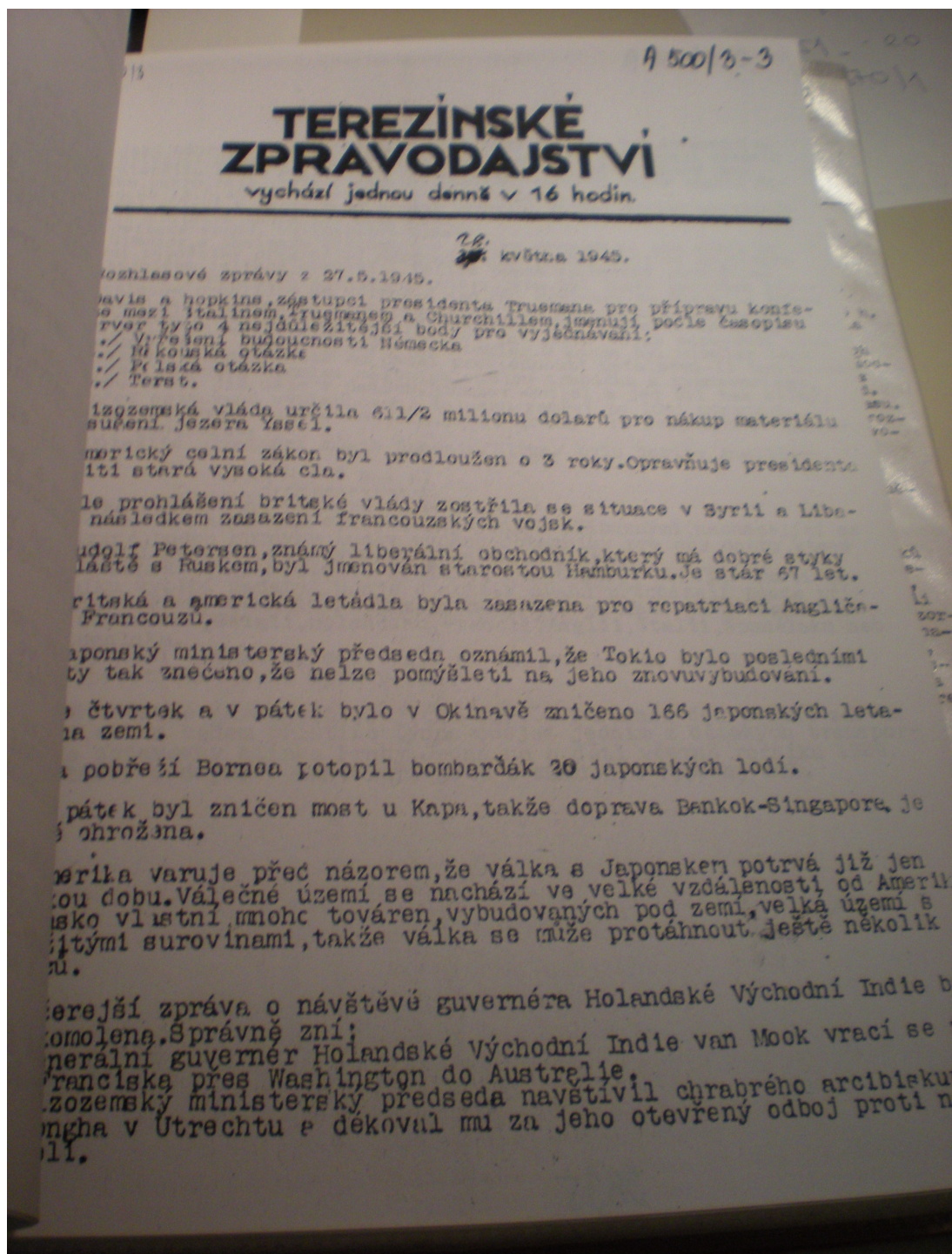
Potvrzujeme, že pan Gapper ~~František~~ Křídlov
narozen . . . . . 25/4. 1914 . . . . . u mate
byl u nás dnes lékařsky ošetřen a sledán zdravým. Protože jmenovaný
~~na základě dokladů, doporučujeme jej péči Mez. Čer. Kříže.~~

Praze, dne

Vedoucí lékař
vi Hunter

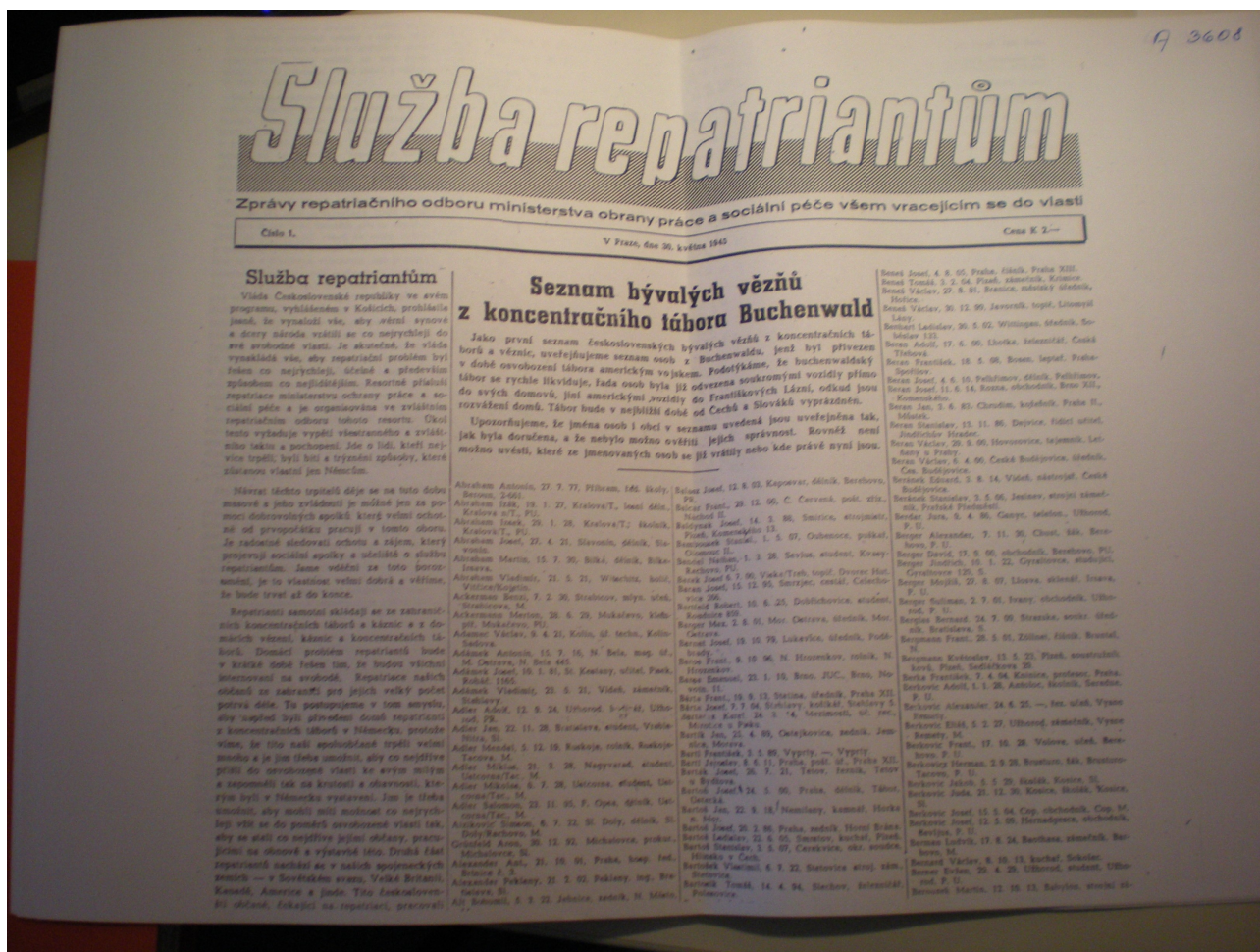
A77

Příloha č. 4: Terezínský zpravodaj

Příloha č. 5: Služba repatriantům

Příloha č. 6: Prohlášení za mrtva

13. JUN. 2001 6:38 KENES TOURS 972 3 5140044 - NO.236 P.3

Ministerstvo sociální péče - repatriční odbor,
Praha II., Karlovo nám. 18 - Telefon 432-60, 432-83.

Jedn.zn. R - 9999-14/4.47-159 V Praze dne 9. IV. 1947.
Oddělení právní.
Ref.: Dr Pokorná.

Věc: Hausmanová Celesta
potvrzení podle § 17, odst. 2, Paní
dekr. pres.rep.č. 117/45 Sb. Gyöngy Finková,
Praha II. - Na Slupi 8.

P o t v r z e n í .

Ministerstvo sociální péče potvrzuje na Vaši žádost a po
vykonaném šetření, že Celesta Hausmanová,
nar. 24. I. 1879 posledně bytem v Berehovu
/byl/a/ dne 9. V. 1944 deportován/a/ z tak řečených rasových
důvodů z Berehova do Osvětimi a je pravděpodobné, že byl/a/ po-
tom usmrcen/a/, neboť všechny osoby mladší 14ti let a starší
50ti let, které byly deportovány z tak řečených rasových důvo-
dů na východ, byly později Němci usmrceny.

Toto potvrzení se vydává podle ustanovení § 17, odst. 2
dekrety presidenta republiky ze dne 27. října 1945, č. 117 Sb.,
kterým se upravují ustanovení o prohlášení za mrtvého jako do-
klad na prohlášení za mrtvého.

Za m i n i s t r a :

Příloha č. 7: Osvědčení o národní spolehlivosti

MÍSTNÍ NÁRODNÍ VÝBOR PRO PRAHU I.-VII.

Čj. IV N. 626/45 V Praze dne 2. 7. 1945

**OSVĚDČENÍ
O NÁRODNÍ SPOLEHLIVOSTI.**

Místní Národní výbor pro Prahu I.-VII. osvědčuje tímto podle konaného šetření — podle potvrzení
závodní rady..... ze dne..... 1945,

že p. Mikuláš Decker, narozený(á) dne 8. 10. 1802
pl. Judašeski, pol. okres Mladějovsko, bytem v Praze I., čp. 554/4
jest národně spolehlivý(á).

Předseda místního Národního výboru
pro Prahu I.—VII.

mag. rada Kasimír

Josef Praus

243 - 118903

Příloha č. 8: členský průkaz Svazu osvobozených politických vězňů

